T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ BİLİM DALI

TARİHTE VE GÜNÜMÜZDE EDİRNE YAHUDİ CEMAATİ

Yüksek Lisans Tezi

MELİHA TOKEL

İstanbul, 2010

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ BİLİM DALI

TARİHTE VE GÜNÜMÜZDE EDİRNE YAHUDİ CEMAATİ

Yüksek Lisans Tezi

MELİHA TOKEL

Danışman: DOÇ. DR. İSMAİL TAŞPINAR

İstanbul, 2010

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İLAHİYAT Anabilim Dalı FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi MELİHA TOKEL nın TARİHTE VE GÜNÜMÜZDE EDİRNE YAHUDİ CEMAATİ adlı tez çalışması ,Enstitümüz Yönetim Kurulunun 05.07.2010 tarih ve 2010/13-26 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Öğretim Üyesi Adı Soyadı	İmzası
Tez Savunma Tarihi :	19/08/2010	
1) Tez Danışmanı :	DOÇ. DR. İSMAİL TAŞPINAR	
2) Jüri Üyesi :	DOÇ. DR. KÜRŞAD DEMİRCİ	
3) Jüri Üyesi :	YRD. DOÇ.DR. AYNUR URALER	

GENEL BİLGİLER

Ad ve Soyadı : Meliha Tokel

Anabilim Dalı : İlahiyat

Bilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri

Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans- Ağustos 2010

Anahtar Kelimeler : Edirne, Yahudi Cemaati, Alyans, Siyonizm, Sinagog, Hahambaşı

ÖZET

TARİHTE VE GÜNÜMÜZDE EDİRNE YAHUDİ CEMAATİ

Çalışma temelde Edirne Yahudi Cemaati'nin tarihi süreç içerisinde yaşadığı olaylara ve bu olayların cemaat üzerindeki etkisine dayanmaktadır. Edirne'de, uzun yıllar hem Yahudiler hem Müslümanlar etnik ya da dini farklardan kaynaklanan herhangi bir sorun meydana gelmeden yaşamıştır. Edirne fethedildiğinde burada yaşayan Romanit ve Karay cemaatlerine tanınan diz özgürlüğü sayesinde Aşkenaz ve Sefarad cemaatleri de katılmış ve büyük bir Yahudi cemaati oluşmuştur.

Edirne Yahudi Cemaati, sosyal yaşam, dini inanış ve geleneklerini sürdürmekte ve düzenlemekte belirli sınarlar dışında serbest yaşamıştır. Tanzimat Fermanından sonra ise Yahudiler için yeni bir haklar sistemi ortaya çıkmıştır. Meşrutiyet ile devam eden bu özerklik Cumhuriyet'in ilanı ile sona ermiştir. Yahudi Cemaati üzerinde çok etkili olmayan Siyonizm hareketi, Osmanlı Devleti'nin Filistin'i kaybetmesi üzerine önemli göçlere sebebiyet vermiştir.1934 Trakya Olayları, Varlık Vergisi ve Türkçe Konuş benzeri kampanyalar Edirne Yahudi Cemaati'nin zamanla nüfusunu ve etkisini kaybetmesine neden olmuştur.

Kentin kültürüne önemli katkılar yapan Yahudilerin dinlerini, kültürlerini ve tarihi miraslarını korurken devletle ve diğer toplumlarla ilişkileri tarihi süreç içerisinde incelenmiştir.

GENERAL INFORMATION

Name and Surname : Meliha Tokel

Field : Theology

Department : Sciences of Philosophy and Religion

Degree Awarded and Date : Master – August 2010

Keywords : Edirne, Jewish Community, Alliance, Zionism, Synagogue, Chief Rabbi

ABSTRACT

JEWISH COMMUNITIES IN THE PAST AND PRESENT

The study is basicly about events of Edirne Jewish Community which they have had in historical period and impressions of these events. Either Muslims or Jewishes have lived together without any problem arising from ethnical or religious difference. When Edirne was conquered, Askenaz and Sefarad communities participated to Jewish community thanks to freedom of Romanit and Koray communities and as a result of that a large Jewish community was occurred.

Edirne Jewish Community lived free in sustaining and organizing their traditions and religious beliefs through limits. After Tanzimat Mandate, a new rights system was emerged for Jewishes. This sovereignty which continued during constitutional ended with republic. Zionism, which was not effective on Jewish Community, caused important migrations after loss of Palestine of Ottomant Empire. 1934 Thrace Events, Property Tax and Talk Turkish campaigns caused population of Edirne Jewish Community to decline and affect by time.

Relationships of Jewish Community, which made important contributions to Culture of City while they were conserving their religion, culture and cultural heritage, with government and other communities was analyzed through historical period.

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti, Edirne'yi fethettiğinde burada karşılaşılan Yahudi Cemaati ile Müslümanlar yüzyıllar boyunca bir arada yaşamıştır. Güçlü komşuluk ilişkileri sayesinde Müslümanlar ve Yahudiler birçok konuda ortak bir kültürü ve mirası paylaştı. Bu atmosfer içerisinde uzun yıllar bu iki cemaat arasında etnik ya da dini farklardan kaynaklanan herhangi bir sorun meydana gelmiş değildi.

Yahudiler asırlarca bu topraklarda yaşamalarına rağmen dilleri, kültürleri ve sanatları ile baskıya mağruz kalmadan yaşamlarını devam ettirmişlerdi. Edirne Yahudileri şehrin din, kültür ve sanat merkezi olarak ün yapmasına büyük katkı sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nin sosyal, kültürel ve ekonomik hayatında bu önemine rağmen Edirne Yahudi Cemaati üzerine yapılmış yeterli bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çerçevede Türkiye Yahudileri içerisinde ayrı bir öneme sahip olan Edirne Yahudi Cemaati'nin tarihi sürecini sosyal, dini, kültürel, ekonomik ve siyasal boyutları da dikkate alınarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylelikle cemaatin tanınması hususunda bir parça da olsa katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Başta bu çalışma için danışmanlığımı üstlenen Doç. Dr. İsmail TAŞPINAR'a, jüride bulunan ve önerileriyle çalışmama katkıda bulunan hocalarım Doç. Dr. Kürşad DEMİRCİ, Yrd.Doç.Dr. Aynur URALER'e şükranlarımı sunarım. Ayrıca çalışmam sırasında benden hiçbir zaman desteklerini esirgemeyen kardeşime, eşime, anne ve babama da buradan hürmetlerimi sunarım.

İstanbul, 2010 Meliha Tokel

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

TABLOLAR LİSTESİ iii
ŞEKİL LİSTESİ v
KISALTMALAR vi

GİRİŞ 1
I. Konunun Takdimi ve Sınırlandırılması 2
II. Yöntem ve Kaynaklar 3

BİRİNCİ BÖLÜM
EDİRNE YAHUDİ CEMAATİ TARİHİNE TOPLU BAKIŞ

I. Edirne Yahudi Cemaatinin Oluşumu 5
A. 16.Yüzyılda Yahudiler 7
B. 17.Yüzyılda Yahudiler ve Sabatay Sevi 9
C. 18.Yüzyılda Yahudiler 15
D. Tanzimat 16
E. Meşrutiyet 20
F. Türkiye Cumhuriyeti 23
II. Edirne Yahudi Cemaatinin Nüfusu 29
III. Edirne ve İlçelerindeki Başlıca Yerleşim Alanlarında Yahudiler 33

İKİNCİ BÖLÜM
EDİRNE YAHUDİ CEMAATİNİN SOSYAL, SİYASAL VE KÜLTÜREL MÜESSESELERİ

I. Edirne Yahudi Cemaatinin Sosyal Müesseseleri 37
A. Edirne Yahudi Cemaatinin Örgütlenmesi 38
B. Edirne Yahudi Cemaatinin Batılılarla ve Diğer Etnik Gruplarla İlişkileri 41
C. Edirne Yahudi Cemaatine Ait Eğitim Kurumları 44
D. Edirne Yahudi Cemaati'nin Meslekleri 51
E. Edirne Yahudi Cemaati'nin Sağlık ve Yardım Kurumları 53
F. Edirne Yahudi Cemaati'nin Gelenekleri 58
1. *Giyim Özellikleri* 59
2. *Evlilik* 62
II. Edirne Yahudi Cemaatinin Kültürel Müesseseleri 63
A. Edirne Yahudi Cemaatine Ait Gazete ve Dergiler 71
B. Edirne Yahudi Cemaatine Ait Eğlence Yerleri 73
III. Edirne Yahudi Cemaati'nin Ekonomik Yapısı 76
IV. Edirne Yahudi Cemaati'nin Siyasal Müesseseleri 84

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
EDİRNE YAHUDİ CEMAATİNE AİT DİNİ MÜESSESELER

I. Edirne Yahudi Cemaatinde Dini Cemaatler 94
II. Edirne Yahudi Cemaatine Ait Havralar,Sinagoglar ve Mezarlıklar 100
III.Edirne Yahudi Cemaatinde Hahambaşılık Kurumu 105

SONUÇ 113
EKLER 116

I. Tablo Listesi 117
II.Şekil Listesi 122

KAYNAKLAR 177

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1 : Edirne Şehri Yahudi Nüfusu 117
Tablo 2 : Edirne'deki Yahudi Zanaatçılar (1897) 118
Tablo 3 : Edirne Cemaat Kurulu Bütçeleri 120
Tablo 4 : Alyans Okullarında Okuyan Öğrenci Sayıları 121

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 1 : İzak Sarfati'nin İbranice Mektubu 122
Şekil 2 : Sabatay Sevi 123
Şekil 3 : Sabatay Sevi Fotoğrafları 124
Şekil 4 : Edirne Yahudileri ile ilgili Gazete Küpürü 125
Şekil 5 : Edirne Siyonist Teşkilatlarının Üyeleri 126
Şekil 6:Türkiye Yahudilerinin Lozan Antlaşmasının Hükümlerinden Vazgeçtiklerini Bildiren Belge 127
Şekil 7 : Edirne Yahudi Cemaatinin Edirne'de Oturduğu Mahalleler 130
Şekil 8 : Bir Yahudi Evinin Ön Cephe Rölevesi 131
Şekil 9 : Sultan Abdülmecit'in Kan İftirasını Yalanlayan Ferman 132
Şekil 10 : Abdülaziz'in Kan İftirasını Yalanlayan Fermanı 133
Şekil 11: Edirne'de Daha Önceki Alyans Okulu'nun Binası 134
Şekil 12 : Edirne Alyans Erkek Okulu 135
Şekil 13 : Alyans İsraelite Universelle Binası ve Çeşmesi 136
Şekil 14 : Avi Yetomim Yetimhanesi 137
Şekil 15 : Yahudi Hekim 138
Şekil 16 : II.Beyazıd Külliyesi-Darüşşifa 139
Şekil 17 : II.Beyazıd Külliyesi-Darüşşifasında Yapılan İlaçlar 140
Şekil 18 : Edirne'li Genç Kız 141
Şekil 19 : Edirne'li Yahudi Kadın 142
Şekil 20 : Ev Kıyafetinde Yahudi Kadın 143
Şekil 21 : 18.Yüzyıl Sonlarında Yahudi Kadını 144
Şekil 22 : 19.Yüzyıl Yahudi Kıyafeti 145
Şekil 23 : Yahudi Gelin 146
Şekil 24 : Yahudi Gelinin Çeyizi 147
Şekil 25 : Yahudi Düğünü 148
Şekil 26 : Edirne Ketubası 149
Şekil 27 : Edirne Yahudi Maatbasında Açılan Sergi 150

Şekil 28 : Maftirim Korosu 151
Şekil 29 : Edirne Yahudi Lokali 152
Şekil 30 : Edirne Yahudi Cemaatine Cülus İçin Gönderilen Tebrik 153
Şekil 31 : 1643 Yılında Edirne Yahudi Cemaatinden Alınan İspençe Kağıdı 154
Şekil 32 : Yahudi Tüccar 155
Şekil 33 : Aşkenaz Mührü 156
Şekil 34 : Edirne Sinagogu 157
Şekil 35 : Edirne Büyük Sinagogun Ön Cephesi 158
Şekil 36 : Edirne Büyük Sinagog Kitabesi ve Türkçesi 159
Şekil 37 : Günümüzde Edirne Büyük Sinagogunun Öncephesi 160
Şekil 38 : Günümüzde Edirne Büyük Sinagogunun Yıkılan Cephesi 161
Şekil 39 : Edirne Büyük Sinagogun Yanındaki Havra 162
Şekil 40 : Edirne Meşatlık ve Türbeler 163
Şekil 41 : Edirne Yahudi Cemaatine Ait Mezarlıkla İlgili Ferman 164
Şekil 42 : Edirne Yahudi Cemaatine Ait Mezarlıkla İlgili Fermanın Tercümesi 165
Şekil 43 : Naim Mitrani'nin Mezar Taşı 166
Şekil 44 : Hahambaşı 167
Şekil 45 : Değişik Yörelerden Sefer Tora Örnekleri 168
Şekil 46 : Hahamhane Nizamnamesi 169
Şekil 47 : Edirne Sinagog Hahambaşı Koltuğu 173
Şekil 48 : Türkiye Hahambaşısı Hayim Moşe Becerano Efendi 174
Şekil 49 : Edirne Yahudi Cemaati Başkanı Behor Filozof 175
Şekil 50 : Edirne Yahudi Cemaati Son Cemaat Reisi Yuda Romano 176

KISALTMALAR

AIU	Alyans Israelite Universelle
AS	Anti-Semitizm
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
drl.	Derleyen
ed.	Editör
hzl.	Hazırlayan
İODY	İslam ve Osmanlı Dünyasında Yahudiler
ODA	Osmanlı Devletinde Azınlıklar
OYG	Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler
OTY	Osmanlı ve Türk Yahudileri
RMOT	Rumlar ve Diğer Müslüman Olmayan Topluluklar
s.	Sayfa
ss.	Sayfa Aralığı
S	Sayı
TGM	Türkiye'deki Gayrimüslimler
TTD	Tarih ve Toplum Dergisi
TYT	Türk Yahudileri Tarihi
vb.	Ve benzeri
y.hzl.	Yayına hazırlayan
yy	Yüzyıl

GİRİŞ

I. Konunun Takdimi ve Sınırlandırılması

Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren Müslümanların ve Yahudilerin bir arada yaşadığı kozmopolit bir ülke olmuştur. Özellikle Edirne bu anlamda önemli Osmanlı şehirlerinden biriydi. Dini, sosyal ve ekonomik yaşamlarındaki farklılıklara rağmen yüzyıllarca Müslümanlar ve Yahudiler huzur ve güven içinde birlikte yaşamışlardır.

Edirne de yaşayan cemaatlerin sosyal yaşamları ve ekonomik düzeyleri altı yüzyıllık zaman diliminde -doğal olarak- farklılıklar göstermiştir. Araştırmamızda sadece belirli bir dönemle sınırlı kalmak yerine -1361 yılında Edirne'nin fethinden günümüze kadar yaşanan- sosyal ve siyasi gelişmeleri genel hatlarıyla bir bütün olarak ele almaya gayret ettik. Edirne Yahudi Cemaati'nin sosyal ve kültürel hayattaki yerlerini de tespit etmeye çalışarak, ortaya koyacağımız tablonun anlaşılabilir ve bütünlük içerisinde olmasını hedefledik.

Edirne Yahudi Cemaati'nin seçilmesinin sebebi, Edirne'nin Osmanlı devletine başkentlik yapmış ve yıkılışına kadar hem kültürel hem de ekonomik özellikleri ile ayrı bir ehemmiyete sahip olması ve burada yaşayan Yahudilerin huzur içinde yaşamalarıdır. Görülmektedir ki bazı anlaşmazlıklar bir tarafa bırakılırsa Müslüman ve Yahudiler uyum içinde birlikte yaşamışlardır.

Yüzyıllarca bir arada karşılıklı hoşgörü ve birbirine saygı ile yaşayan bu iki toplum zamanla kültürel olarak da kaynaşmıştır. Yakın komşuluk ilişkileri ve herkesin diğer kültürden kendisine bir şeyler kattığı bu ortak yaşam sayesinde, iki toplum için de günlük yaşamlar birbirine benzer hale gelmiştir. Fakat 19. Yüzyılın ortalarından itibaren ilişkilerde çeşitli nedenlerle başlayan bozulma ve güvensizlik ortamı, Türkleşme siyasetinden sonra zirveye ulaşmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında iktisadi politikaların yanına sevk ve iskan uygulamalarının eklenmesi sebebiyle şehrin sosyo-

ekonomik yapısında önemli bir yere sahip olan Yahudiler önemli ölçüde şehirden ayrılmışlardır.

II. Yöntem ve Kaynaklar

Çalışmamızın temel kaynaklarını yerli ve yabancı yazarlar tarafından Yahudi tarihi üzerine yazılan eserler oluşturmaktadır. Konuyla ilgili olarak, gerek Türkler, gerek Yahudiler tarafından yazılmış olan bu tür eserlerin büyük kısmını tespit edip incelemeye çalıştık.

Konumuzla ilgili pek çok eser yanında, üniversitelerde hazırlanan sınırlı sayıda tez çalışmaları da bulunmaktadır. Ancak Türkiye Yahudileri üzerinde yapılan incelemelerin haricinde doğrudan Edirne Yahudilerini ya da Edirne'de Müslümanlarla Yahudiler arasındaki ilişkileri ele alan kapsamlı bir araştırma mevcut değildir. Bu konu üzerinde yazılmış olan tek eser araştırmacı yazar Oral Onur'un eseridir.

Türkiye Yahudileri üzerinde yazılmış Hakan Alkan, Esther Benbassa ve Aron Rodrigue, Yusuf Besalel, Ahmet Hikmet Eroğlu, Avram Galanti ve Naim Güleryüz'e ait eserler çalışmamızın temel kaynaklarını oluşturmaktadır. Edirne Yahudi Cemaati'nde önemli değişikliklere yol açan Alyans okullarının etkileri konusunda Erol Haker'in eserinden faydalanılmıştır. Aynı zamanda sayısal veriler -yıllara göre Edirne Yahudi nüfusunda meydana gelen değişiklikler- Kemal Karpat ve Dr.Ali Güler'in eserlerinden faydalanarak hazırlandı. Sabatay Sevi ve Dönmeler konusunda ağırlıklı olarak Abdurrahman Küçük'ün eserinden faydalanıldı.

Tüm bu belge ve incelemeler çerçevesinde ele almaya çalıştığımız konuyu, genel olarak tarihi bir zaman çizgisini takip ederek toplam bir giriş ve üç bölüm üzerinden incelemeye gayret ettik. Giriş kısmında, konunun takdim ve sınırlandırılması, yöntem ve kaynaklar yer almaktadır.

Birinci bölümde; Edirne'nin Osmanlı hakimiyetine girişinden sonra burada karşılaşılan Yahudi cemaatleri ve Osmanlı idaresine girdikten sonra yüzyıllara göre yaşanan süreçleri incelemeye çalıştık. Özellikle şehirde artış gösteren Yahudi

nüfusunun, Müslüman nüfusuna oranını tespit ederek şehrin çeşitli yıllara göre ayrıntılı nüfus cetvelleri de bu bölümde yer almaktadır.

İkinci bölümü; Osmanlı idaresine girdikten sonra sosyal, siyasi ve ekonomik durumu ile iki toplumsal grup olarak Müslümanlar ve Yahudiler arasındaki ortak kültürel yaşama ayırdık. İçsel ve dışsal dinamiklerin belirleyici olduğu bir çerçeve içinde gerçekleşen toplumsal değişimler belirlenmeye çalışıldı. Edirne'nin idari yapısı ve zamanla meydana gelen değişiklikler kıyaslanarak Yahudi cemaatinin ekonomik gücünün belirlenmesi hedeflenmiştir. Yahudilerin uğraştıkları iş dalları, ticari bağlantıları ve ödedikleri vergiler hakkında bilgi verilmiştir. Bunun yanı sıra Yahudilerin giyim kuşamlarını, eğitim durumlarını ve tüm sosyal aktivitelerini tespite çalıştık. Özellikle Osmanlı Devleti'nin güçsüzleşmesiyle ortaya çıkan Siyonist faaliyetler ve Yönetimin bu faaliyetlere yönelik aldığı tedbirlerle ilgili bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde; Yahudilerin dini yaşamlarını ilgilendiren konular, bu bölümün ana konusunu oluşturmaktadır. Cemaat içerisindeki bölünmeler, mabedler ve dini liderler tarihi süreç göz önünde bulundurularak konu edilmiştir. Dini liderlerin devlet içerisindeki idari statüleri de işlenmiştir.

Sonuç bölümünde ise genel olarak konu özetlenmiş ve genel bir değerlendirme yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EDİRNE YAHUDİ CEMAATİ TARİHİNE TOPLU BİR BAKIŞ

I. Edirne Yahudi Cemaatinin Oluşumu

Osmanlı Devleti'nin kurulmasından çok uzun zaman önce Edirne'ye yerleşmiş olan Yahudilerin bu topraklardaki varlığı, bazı kaynaklarda M.S.2 yy'a kadar götürülmektedir.[1] Roma İmparatorluğu'nda yaşayan Yahudiler, emirlere karşı çıkarak yıkıcı fikirler ortaya koymakla suçlanmış ve bu sebeple bazı saldırılara maruz kalmışlardı.[2] M.S.134'te Bar-Kohba liderliğinde yapılan Yahudi isyanının da başarısızlığa uğraması ve Roma İmparatoru Adrien'in (117-138) Filistin'i[3] ele geçirmesi sebebiyle "Romaniyot"lar Roma topraklarından ayrılarak Hadrianus'un yeni kurduğu Edirne şehrine yerleşmişlerdi. Osmanlı Devleti Edirne'yi fethettiğinde (1361) burada yaşayan büyük bir Romaniyot cemaati ile karşılaşmışlardı.[4]

Edirne'nin Osmanlı topraklarına katılması Bizans zulmünden çok çeken Yahudi cemaati için huzurlu bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bir Musevi tarihçi o zamanki durumu şöyle tanımlıyor:

> *Türklerin gelişi, bir sülalenin değişmesi değil, onlar (Yahudiler) için bir durumun değişmesi idi. Yahudiler karanlıktan ışığa, tutsaklıktan özgürlüğe kavuşmuşlardır. Yahudiler Türklere yalnız galip ve toprağın efendileri nazarıyla değil, kendi dinleriyle yakınlığı olan kardeş gözüyle bakmışlardır. Karşılık olarak Türkler de Hristiyanların kendilerine ve dinlerine karşı olan düşmanlığını bilerek, Yahudilere sevgi duymuşlardır. Türklerin Yahudilere inanç ve güvenleri vardı; çünkü onlarda Yahudilik'i İslamiyet'e yaklaştıran sünnet, oruç, ibadethanelerdeki sadelik gibi adetlerin var olduğunu görmüşlerdir.*[5]

Edirne'nin fethinden sonra başkent Bursa'dan Edirne'ye nakledildi. I.Murat bu yeni konumu gereği hem şehrin ekonomik hayatını düzenlemeleri hem de Rumca'dan

---

[1] Yusuf Besalel, **Osmanlı ve Türk Yahudileri,** 1.Baskı, İstanbul: Gözlem Yayıncılık, 1999, s.17.
[2] Paul Johnson, **Yahudi Tarihi,** Filiz Orman (çev.), İstanbul: Gözlem Yayıncılık, s.176.
[3] Besalel, **OTY,** s.277; Avram Galanti, **Türkler ve Yahudiler,** 3.Baskı, İstanbul: Gözlem Yayıncılık, s.14.
[4] Eva Groepler, **İslam ve Osmanlı Dünyasında Yahudiler,** Süheyla Kaya (çev.), İstanbul: Belge Yayınları, 1999,s.30.
[5] Galanti, s.14; Abdurraman Küçük, **Dönmeler ve Dönmelik Tarihi,** Kültür Serisi:21, İstanbul: Ötüken Neşriyat, s.40-41.

başka dil bilmeyen Yahudi cemaate Türkçe öğretmeleri için çevre illerden ve özellikle Bursa'dan Yahudi göçünü teşvik etmişti.[6]

I.Murad döneminde Macaristan'dan sürülen Yahudilerin ve Yıldırım Bayezid döneminde de Fransa Kralı VI.Şarl'ın zulmünden kaçan Yahudilerin bir kısmı da Edirne'ye yerleştirildi.[7] Edirne ekonomik açıdan daha da geliştikçe de İtalya'dan, Almanya'dan, Sicilya'dan ve Fransa'dan kaçan Yahudiler (Aşkenazlar)[8] az; fakat düzenli sayılarla bu topraklara göç etmeye başladı.[9] Hoş görüyü haber alan ve Roma yönetiminden bıkan Balkan Musevileri[10] ile Bizans topraklarında yaşayan Karay mezhebi üyeleri de Edirne'ye akın etmişlerdi. Yahudiler Edirne'ye yerleştikçe, Edirne Yahudi Cemaati, dünyanın önemli Yahudi toplumlarından biri haline gelmişti.[11]

Osmanlı topraklarındaki tüm Yahudi cemaatlerinin idari ve mali işlerini düzenleyen Edirne Hahambaşına Yahudilerin arasındaki anlaşmazlıkları gidermek için mahkeme kurma hakkı da tanınmıştı.[12] Hatta tarihçi Rozanes, II.Murat döneminde Edirne Hahambaşısı Rabi Isaac Tsarfati'nin Osmanlı Devleti'nin hahambaşısı ilan edildiğini belirtmektedir; ama bu bilgi diğer kaynaklar tarafından doğrulanmamıştır.[13]

Edirne Yahudilerinin bu dönemde açtığı din akademisi(Yeşiva) önemli bir eğitim merkezi haline gelmiştir. [14] Şehir bir süre sonra Karaylar'ın en önemli ilim merkezi olmuştur.[15] Hatta Talmud öğrenimi görmek için Macaristan, Polonya ve Rusya'dan çok sayıda öğrenci Edirne'ye gelmiştir. Yeşiva sayesinde Yahudiler idari, hukuki ve mali sorumluluklar taşıyacak hahamlar yetiştirebilmişlerdir.[16]

---

[6] Yakup Barokas,**Türkiye'de Yahudi Toplumları,** 1987, s.49 ; Harry Ojalvo, **Osmanlı Padişahları ve Musevi Tebaalarına ilişkin kısa tarihçe,** İstanbul: A Basım ve Reklam Hizmetleri Ltd. Şti, 2001,s.26.
[7] Ojalvo, s.30.
[8] Moshe Sevilla-Sharon, **Türkiye Yahudileri Tarihsel Bakış,** Jerusalem: The Hebrew University, 1982, s.24.
[9] Erol Haker, **Edirne Yahudi Cemaati ve Alyans Okulları 1867-1937,** 1.Baskı, İstanbul: Gözlem Yayıncılık, 2007, s.21; Ojalvo, s.194.
[10] Sevilla-Sharon, s.22.
[11] Barokas, s.49.
[12] Ahmet Hikmet Eroğlu, **Osmanlı Devletinde Yahudiler,** 1.Baskı, Ankara : Alperen Yayınları, 2000, s.111.
[13] Hatice Doğan, **Osmanlı Devleti'nde Hahambaşılık Müessesesi,** İstanbul: Gözlem Yayıncılık, 2003,s.59.
[14] Besalel, **OTY,** s.20.
[15] Almaz, Ahmet ve Pelin Batu,**Yahudilik Tarihi,** 2.Baskı, İstanbul: Nokta Kitap, 2007, s.237; Eroğlu, s.88.
[16] Betül Gedik, **Eski İstanbul Hayatı ve İstanbul Yahudileri,** İstanbul: Pera Orient, 1996, s.14.

15. yüzyılda Edirne hahambaşısı Rabi İshak Tsarfati hem Osmanlı topraklarındaki Yahudilerin hem de başka topraklardaki Aşkenaz cemaatlerinin lideriydi (Ailesi 17.yy sonuna kadar Alman Yahudileri'ni Edirne'den yönetmiştir).[17] 1430 yılına doğru Almanya'dan kaçıp gelen Kalman ve David adlarındaki iki haham, Osmanlı topraklarındaki koşulları yakından görmüşler ve Orta-Avrupa'da zulüm içinde yaşayan Yahudilerin sıkıntılarına İsmail memleketinin yararlarının çözüm olabileceğini düşünmüşlerdir. Rabi İshak Tsarfati'den Yahudilerin bu topraklara gelmeleri için çağrıda bulunan bir mektup yazmasını rica etmişlerdir. Hahambaşının Şuvabya, Ron Stayermark, Merin ve Macar Musevi cemaatlerine yazdığı bu mektup 15. yüzyılda Osmanlı topraklarında yaşayan bütün Yahudiler hakkında bize bilgi sunmaktadır.

> *"...Aşkenaz ülkesindeki kardeşlerimiz, İsrail Oğullarının hergün çekmiş ve çekmekte oldukları ölümden acı ızdırapları, bir yerden bir yere, bir kentten bir kentte kovulmalarını, maruz kaldıkları zulmü duydum... Sadık bendeniz ve mütevazi kardeşiniz İshak Tsarfati, ailem Fransalı olmakla birlikte, Aşkenaz'da doğdum (ve orada okudum) ancak doğduğum ülkeden göç etmek zorunda kaldım ve buraya, Togarma Ülkesi'ne geldim. Burada hiçbir şey eksik değildir. Tanrı bu ülkeyi iyiye düşünmüş. Togarma, Hayat Ülkesi'ne (İsrail) giden yoldadır; Kudüs'e kadar bütün yol, deniz üzerinden altı millik bir geçiş dışında, kara yoludur. Her gün, İsmaililer (Müslümanlar) ve Yahudilerden oluşan büyük kervanlar çıkar....yol emindir..."*

Mektubun devamında Hristiyanlar yerine Müslümanların egemenliğinde yaşamanın daha uygun olduğu ve herkesin kendi asması ve inciri altında huzur içinde oturabileceğinden bahsediliyor. Bu mektup üzerine pek çok Musevi Türkiye'ye göç etmiştir. [18]

A. 16.Yüzyılda Yahudiler

Her geçen gün daha da güçlenen Osmanlı Devleti'ne Yahudi göçü 16. yüzyılda da devam etmiştir. 16 yüzyılda göç eden Yahudilerin başında İspanya, Portekiz ve Güney Fransa'dan kovulan Yahudiler ile yaşadıkları ülkelerle Osmanlı Devleti'ni

[17] Sevilla-Sharon,s.20.
[18] Galanti, s.40.

mukayese ederek bu topraklarda ki huzuru seçen Orta-Avrupa Yahudileri oluşturmaktadır. [19]

1492 yılında İspanya'dan sürgün edilen 200 binden fazla Sefarad Yahudisi'nin büyük bir çoğunluğu Osmanlı topraklarına yerleşti.[20] 1492'deki sürgünü takip eden ilk yıllarda, öncelikle Selanik ve İstanbul'a yerleşen Yahudiler yavaş yavaş İmparatorluğun diğer şehirlerine özellikle de Edirne'ye yerleşmeye başladı. Daha sonraki yıllarda Kanuni Sultan Süleyman da Macaristan'ı fethettikten sonra Budin Yahudilerinin önemli bir kısmını Edirne'ye yerleştirmişti. Osmanlı yönetimi, sadece İspanya ve diğer bölgelerden gelen bu göçmenlerin gelişine müsaade etmekle kalmadı bu göçlerden karlı çıkacağını umduğu için gelişlerini de kolaylaştırmıştı. Edirne'ye yerleşen bu Yahudiler şehirde geldikleri bölgelere göre yeni cemaatler kurarak sinagogların etrafında toplandılar.[21] Örneğin; bu cemaatlerin en önemlilerinden biri olan Macar Yahudileri Buda Sinagogu etrafında toplanmışlardı.[22]

16.yüzyılda Edirne şehrini ziyaret eden Philip du Fresne-Canay(1573) bu şehir ve şehirde yaşayan cemaatlerin durumu hakkında şunları yazdı:" Edirne Osmanlı İmparatorluğu'nun ikinci şehridir; büyük ve ticari bir merkezdir. İçinde Türkler, Yahudiler ve Rumlar yaşar."[23]

Edirne, Osmanlı Devleti'nin ikinci başkenti olmuş ve zamanla stratejik konumu sayesinde Rumeli'ye açılımın ana hareket üssü haline gelmişti. Mütevazi bir belde olan Edirne, bu yüzyılda artarak devam eden imar faaliyetleri sayesinde çok kısa sürede kayda değer bir yerleşim merkezi olmuştu.

Gelen göçlerle birlikte 16. Yüzyılda kendi mahallelerini kurmuş 8 tane Yahudi cemaatinden bahsedebiliriz. Bu cemaatlerin isimleri, "Alaman, Portekiz, Katalan, Toledo, Geruz, Napoli-Polya, İspanya, Aragon"dur. 17. Yüzyılda bu cemaatlere dört

---

[19] Eroğlu, s.62.
[20] Oğuz Haluk, **Musevilik,** İstanbul: Yalçın Ofset Yayınları, 1971, s.19.
[21] Esther Benbassa ve Aron Rodrigue, **Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi,** 1.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001,s.83-84.
[22] Groepler, **İODY**, s.32.
[23] Haker, s.15.

tane daha cemaat katılacaktır. Bunlar; "Sicilya, Antalya, Sürgünan-ı Yehudan ve Cemaat-i bazı Yehudiyan."cemaatleridir.[24]

B. 17.Yüzyılda Yahudiler ve Sabetay Sevi

16. yüzyılda büyük bir hızla devam eden Yahudi göçleri 17 yüzyılda da devam etmiştir. Dördüncü Mehmed zamanında Lehistan'da Cohckzim(Şokzim) kalesinin ele geçirilmesinden sonra burada yaşayan Yahudilerin bir kısmı Edirne'ye gönderilmiştir.[25]

Göçlerin devam etmesine rağmen özellikle 17. yüzyıldan itibaren oluşan şartlar Yahudilerin dil, gelenek, edebiyat gibi konularda kendi kimliklerini koruyarak Müslümanlar'dan farklı bir yaşam tarzı belirlemelerine sebep olmuştu.[26] Ancak Yahudilerin hayatında çok büyük bir öneme sahip olan ticarette yaşanan düşüş farklı yaşam tarzlarının ortaya çıkmasına sebep olan etkenlerin başında gelmektedir.[27] Bu durum dış müdahalelerle daha farklı bir boyuta taşınmıştı.

17.yüzyılda Avrupalı güçler, Osmanlı Devleti'nin zayıflaması sebebiyle yapılan imtiyaz anlaşmalarını içişlerine müdahale için bir fırsat olarak kullandılar. Edirne Yahudi Cemaati ve Güneydoğu Avrupa cemaatleri, Avrupalı güçler sebebiyle yaşanan bu kaos ortamından ve otorite boşluğundan olumsuz anlamda etkilenen ilk cemaatler oldular.[28]

Osmanlı Devleti'nin zirvede olduğu dönemlerde, özellikle Saray'da bulunan Yahudiler (doktor, diplomat, ticaret adamı), Yahudi cemaatleriyle ilgili meselelerde müdahale edebiliyorlardı. Osmanlı Devleti'nin gerilemesi hem Edirne'deki Yahudi cemaatini hem de Osmanlı topraklarındaki diğer Yahudi cemaatleri de derinden etkilemiştir. Gerilemeyle birlikte Yahudi Cemaatleri de içlerinden önemli şahsiyetler yetiştirememeye başlamıştır ve bu dönem, Yahudiler arasında Kabalist faaliyetlerin

---

[24] Önder Çetin, "Ortak Bir geçmişin Son Yadigarı Edirne Büyük Siangogu", **Toplumsal Tarih,** No.98, (Şubat 2002), s.22.
[25] Galanti, s.24.
[26] Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi,** 2.Baskı, İstanbul: Risale Yayınları, 1996, s.49-50.
[27] Benbassa ve Rodrigue, s.76.
[28] Hakan Alkan, **500 yıllık serüven: belgelerle Türkiye Yahudileri,** Ankara: Günce Yayıncılık, 2000, s.60.

artmasına sebebiyet vermiştir; çünkü Avrupa'da yaşadıkları sıkıntılardan sonra Osmanlı Devleti'nde buldukları rahat ortam Yahudiler'de Mesih'in gelişinin yakın olduğu kanaati uyandırmıştır.[29] Yahudi inancında geleneksel bir yere sahip olan Mesih yandaşlığı 17. Yüzyılda günyüzüne çıkmıştır.[30]Yahudi inancında Mesih, farklı zamanlarda karşı karşıya kalınan sıkıntı ve felaketlerin aşılmasını sağlayacak kurtarıcı olarak görülür.

Avrupa, Otuz Yıl Savaşları'nın acısı içinde kıvranırken Yahudiler de bu durumdan fazlasıyla etkileniyordu. Yaşanan sıkıntıların artmasıyla dini hassasiyetleri artan Yahudiler, bu savaşın Mesih'in gelişini kolaylaştıracağına inanmaya başladılar. İngiltere, Fransa, Hollanda ve Almanya'da Mesih'in geldiğine dair kitaplar yazılıyor, hatta bununla ilgili yapılan hesaplamalar sonucunda geliş tarihinin 1666 yılı olduğu belirtiliyordu.

Bu dönemde 1626 yılında zengin bir tüccar olan Mordehay Sevi'nin oğlu Sabatay Sevi dünyaya geldi.[31] Avrupalı tarihçiler Sevi ailesinin Moralı olduğunu bildirirken Yahudi tarihçileri bu konuda farklı görüşler ortaya koymaktadır.[32] Ziya Şakir'in naklettiğine göre II.Beyazıd döneminde Mora'ya yerleşen Sevi Ailesi'ne mensup İspanyol muhacirlerinden olan Mordehay Sevi Edirne'ye yerleşerek burada ticaretle uğraşmış ve çok zengin olmuştur.[33] Oğlunun İzmir'de eğitim almasını istediği için daha sonra ailesiyle İzmir'e taşınmıştır. Ziya Şakir ve Ahmet Almaz, Sabetay Sevi'nin Edirneli olduğunu bu bildirirken Dr.Abdurrrahman Küçük ve Abraham Galante İzmirli olduğunu belirtmişlerdir. Vatan gazetesinde 1924 yılında yayınlanan "Tarihin Esrarengiz Bir Sahifesi" başlıklı yazı dizisinde de Sabatay Sevi'nin Edirne'de doğduğu bildirilmişti.[34]

Sabatay Sevi'nin kendisinin mesih olduğunu iddia etmesiyle başlayan Sabataycılık hareketinin çıkış noktası İzmir olmasına rağmen bu hareket Sakız, Rodos,

---

[29] Eroğlu, s.150.
[30] Benbassa ve Rodrigue, s.170.
[31] Haluk, s.20.
[32] Almaz ve Batu, s.163-164.
[33] Küçük, s.148.
[34] Almaz ve Batu, s.163.

İstanbul, Selanik, Edirne, Sofya, Belgrad, Almanya, Polonya gibi birçok toprakta Yahudi cemaatlerini etkisi altına almıştır. Yahudilerin Sabatay Sevi'nin Mesih olduğuna inandıklarını gösteren en önemli delillerden biri; birçok kadın, erkek ve çocuğun Sabatay Sevi'yi ilk gördüklerinde yere kapanmasıdır. Çünkü Yahudi geleneğine göre, "İnsanlığın Kurtarıcısı"nı gören kişilerin onun karşısında yere kapanması gerekmektedir.[35] Sevi'nin yaratmış olduğu mesihi hareket, Büyük Tapınak'ın yıkılmasından ve Bar-Kohba isyanından sonra, İsrail tarihinde kaydedilen en büyük kurtuluş hareketidir.

Sevi'nin liderliği altında gelişen akım ya da Sabateanizm, iki unsurdan güç almıştır: Yahudi ulusunun sürgündeki genel durumu bu unsurlardan ilkidir. Yahudi felsefesinin temelinde yatan kurtuluş ideali hareketin gelişmesi için gerekli olan altyapıyı sürekli canlı tutmuştur. İkinci unsursa, o döneme özgü koşullardır. Polonya-Rusya ve Polonya-İsveç Savaşları Doğu Avrupa Yahudileri'ni çok sarsmış, Mesih beklentisi birdenbire ön plana çıkmıştır. Bununla birlikte 1630-1640 yıllarında yayılan Kabala felsefesinin, Sabateanizm'in doğmasında etkili olduğu açıktır.[36]

Sabatay Sevi'nin kendisini Mesih olarak ilan ettiği dönemlerde insanlar günlerce bayram yaptılar ve günlerce de yas tuttular; çünkü Kabala'daki Mesih inancına göre, Mesih'in gelebilmesi için büyük olumsuzluklar yaşanmalı ve Mesih gelip bu olumsuzlukları olumluya çevirmelidir. Dönmeler yaşadıkları ülkeleri terk ederek kutsal topraklara bile göç etmeye başladılar. [37]

Bu mesihi harekete inanan Yahudilere dönmeler veya avdetiler denirdi. Böyle söylenmesinin gerekçesini Dr.Abdurrrahman Küçük şöyle açıklıyor:

> *"Dönmeler kendilerini 'maaminim (mü'minler)', 'haberim (ortaklar, arkadaşlar, üyeler)' veyahut 'ba'ale milhamah(mücahitler)' olarak adlandırırlar; fakat, Edirne'de 'Sazanikos (Little Carps=Küçük Sazan Balıkları)' lakabı ile anılırlar. Bu ismin, ilk camilerinin(tapınak) yanındaki balık pazarından veya Sabatay'ın*

[35] Küçük, s.148.
[36] Sevilla-Sharon, s.55-56.
[37] Sara Pardo, **Sevgili İzmir Beni Tanı Dünden Yarına İzmir Yahudileri,** 1.Basım, İzmir: Etki Yayınları, 2007, s.40.

vahyini Yahudilere, balık(hut) burcu altında dağıtmasından ileri geldiği sanılıyor."[38]

Dönmeler veya Avdetiler, kişinin inandığı dini bırakarak başka bir dine geçmesi ya da dönmesini ifade etmektedir. Edirne'de yaşayan dönmeler Yahudi ve İslam dinine yönelik tavırları sebebiyle "Sazanikos" olarak adlandırılmışlardır.[39] Sazan balığının su içinde farklı renklere bürünmesi bu ismi çağrıştırmıştır. [40]

Kendisini Mesih ilan ettikten sonra yakalanarak hapse atılan Sabetay Sevi, hapis hayatı boyunca birçok ziyaretçisi gelmesine rağmen, bulunduğu hapishanenin şartlarından memnun değildi. Bu sebeple Aydos Hapishanesi'ne nakledilmiştir; ancak, Aydos Müslümanları'nın ileri gelenlerinden bir heyet, Edirne Sarayı'na giderek padişaha, her şeyin pahalandığını ve Yahudilerin hücumu yüzünden memleketlerinde ekmek sıkıntısı yaşadıklarını arz etmiştir.[41] Bu sebeple Edirne'ye getirilen Sabatay Sevi'nin Edirne'ye gelmesi toplum tarafından farklı dedikodulara sebep olmuştur. İnsanlar Sabetay Sevi'nin ölümsüz olduğuna, suda boğulmayacağına, ateşte yanmayacağına ve ona tüfeğin işlemeyeceğine inanıyorlardı. Sabatay Sevi'nin mucizeler göstereceği düşünülmüştü. Bu yüzden de Edirne halkı, Sabatay Sevi'yi görebilmek için sarayın etrafında toplanmıştı.[42] Sabetay Sevi'den, Edirne Sarayı'nda oluşturulan divanda mesihliğinin alameti olarak bir mucize göstermesi istenmiştir. Mucize, atılan okların vücuduna işlememesi şeklinde olacaktı. Bu teklifi duyan Sabatay Sevi kendisinin Mesihlik iddiasında bulunmadığını, bu durumun bazı Yahudiler tarafından çıkarılmış bir söylentiden ibaret olduğunu söylemiştir.[43]

Sabetay Sevi bu durumdan bu şekilde kurtulamayacağını anlayınca kurtulabilmek için Müslüman olduğunu açıklayarak ismini Mehmet Efendi olarak değiştirmiş ve Edirne sarayında İslam akaidini öğrenmişti.[44] Sabetay Sevi'nin Müslüman olması bütün Yahudileri derinden sarstı. Taraftarları, onun bir sahtekar

---

[38] Küçük, s.80;
[39] Almaz ve Batu, s.25.
[40] Küçük, s.228.
[41] Küçük, s.284-290.
[42] Küçük, s.160.
[43] Küçük, s.296.
[44] Küçük, s.81.

olduğunu kabul etmeyip, gizli bir görev nedeniyle din değiştirdiğine inandılar. Sevi, hayattayken Edirne'de toplanmış olan iki yüz kadar -aralarında tanınmış olan din adamların ve kabala üstatlarının da bulunduğu- Yahudi ailesi, liderlerini izleyip Müslüman oldular.[45] Bu ailelerin çoğu Balkan kökenli olmasına rağmen bu ailelerin arasında İzmir ve Bursa'dan göç eden aileler de var.[46] İslam'ı kabul etmeyen diğer "Maaminim" ise, liderlerini izleyip din değiştiren Yahudilerin ilahi bir emirle gizli görevlere bağlandıklarına inandılar.[47]

Sevi, kendisine inananlarla Müslüman kisvesi altından iletişime geçiyor ve bunun Tanrı'nın emri olduğunu söylüyordu. Diğer taraftan Osmanlı Devleti'ne de Yahudileri hidayete erdirmek için onlarla iletişim kurduğunu söyleyerek faaliyetlerini rahatça sürdürebiliyordu.[48] Faaliyetlerine devam edebilmek için havralarda vaaz vererek İslamiyet hakkında bilgi bile vermiştir. Kendisine inananlara da bunu öğütleyerek İslam kisvesi altında Yahudi fikirlerini daha iyi yayabileceklerini söylemiştir. Kudüs ve Bağdat gibi uzak şehirlerden bile vaazlarına pekçok ziyaretçisi gelmekte ve bu ziyaretçilerin büyük bir kısmı vaazların sonucunda İslamiyet'i seçmekteydi.[49]

Sabatay Sevi'nin şahsiyetinde Tevrat'ın iki anlamının yüklü olduğu ileri sürülmüştür. Birincisi, Tevrat'ın dış görünüşüne ait olan ve herkesin anlayabileceği anlamı "Yaratılış Tevratı", ikincisi de Tevrat'ın ruhani anlamı olup mistik aşamanın doruk noktasında olan kişilerin anlayabileceği anlam "Yüceltme Tevratı"dır. Gerek tasavvufçular, gerek Sabatay Sevi'ye inanlar bu gizli anlama erişilemediğini düşünmüşlerdir. Bu sebeple Sabatay Sevi, on emir misali on sekiz emirlik yeni bir dinsel yasa oluşturmuştur.[50]

Yahudiler de bu şartlar altında açıkça Sabatay Sevi'ye Mesih gibi davranamıyor, İslamiyet'e ihtida etmiş gibi görünüyorlardı. Zaten, Sabatay Sevi'nin

---

[45] Sevilla-Sharon s.61.
[46] Haluk Derviş "Sabetay Sevi Olayı ve Dönmeler", **Tarih ve Toplum Dergisi(TTD),** C.5, (Haziran 1986), s.332.
[47] Sevilla-Sharon,s.61.
[48] Küçük, s.81.
[49] Almaz ve Batu, s.26-27.
[50] Gas Nassi, "Sabetaycılık ve Osmanlı Mistik Geleneği", **TTD,** C.13, (1990), s.144.

öğretilerindeki emirlerden on sekizinin onaltısında Müslüman gibi görünmek yer alıyordu.[51]

İslam dinine ihtida eden Yahudilerin sayısının artmasını bekleyen Saray, bir süre sonra Sabetay Sevi'nin aslında Müslüman olmadığını çift taraflı oynadığını anlayarak[52] sarayda 150 akçe maaşla çalıştığı "Saray Kapıcılığı" görevine son vermiştir.[53] Bunun üzerine 1668 tarihinde Sabatay Sevi Edirne'den İstanbul'a getirilmiş ve göz hapsine alınmıştır. İstanbul'da üç yıl kalan Sabatay Sevi bazı dönemlerde Müslüman, bazı dönemlerde Yahudi olarak faaliyetlerine devam etmiştir.[54]

Sabatay Sevi fikirlerini Yahudilik temeli üzerine oturtmuştu; çünkü Yahudilik'in sınırları dışında bir mezhep kurma çabasında değildi.[55] Colliars Encyclopedia'sı da Sabatay taraftarlarının günümüze kadar İzmir, Edirne, İstanbul ve Selanik'te, Müslüman kisvesi altında, onun "İnsanlığın Kurtarıcısı" olarak mutlaka bir gün geri döneceğine inanarak hayatlarını sürdürdüklerini kaydediyor.[56] Osmanlı İmparatorluğu'nda saygın hahamlardan bazılarının, bu akımın tükendiği zannedilen zamandan çok sonraları bile gizli Sabetaycılardan oldukları anlaşılmıştır. Örneğin; Avram Rovigo ve 1708 yılına kadar Edirne hahamı olan Samuel Primo sadık Sabataycılardan olmuşlardır.[57]

Sabatay Sevi'ye inanlar hakkında 17. ve 19.yüzyıla ait birtakım bilgilere ulaşılsa da 18. Yüzyıl hakkında hemen hemen hiçbir bilgi yoktur.[58] Sevi'nin ölümünden (1676) sonra, ideolojisini izleyen ve "Sabateanizm" diye tabir edilen tarikatın faaliyet merkezi Edirne'den Selanik'e geçti. Sabetay Sevi'nin son karısı ve Selanikli meşhur haham Jozef Filozof'un kızı Yoheved, burada, Yaakov "Kerido" lakabıyla bilinen erkek kardeşi Yaakov Filozof'un Sabetay Sevi'nin ruhuna sahip olduğunu ilan etti. Bu gelişme üzerine Sabateanizm tarikatı bölündü ve bir bölümü Kerido'nun safına geçti.

---

[51] Küçük,s.81.
[52] Küçük, s.178.
[53] Almaz ve Batu, s.26.
[54] Küçük, s.178.
[55] Küçük, s.172.
[56] Küçük, s.254.
[57] Benbassa ve Rodrigue, s.169.
[58] Cengiz Şişman, "Dönem" Şarkı ve İlahileri", **TTD**, C.38, No.223, (Temmuz 2002), s.12.

18.yüzyılın sonlarına doğru, Türkiye'nin değişik kentlerinden birçok dönme Selanik'e yerleşti. Dönmeler dışa doğru gerçek Müslüman kendi aralarında Sabateanist olarak yaşamaya devam ettiler. Hatta Yaakov Kerido, İslam'a "sadakatini" göstermek için hacca bile gitti.[59]

C. 18.Yüzyılda Yahudiler

Osmanlı topraklarında Edirne Yahudi Cemaati'nin yaşam standartları yıllara göre değişiklik göstermiştir. İstanbul'un fethi ile 1602 yılları arasında Yahudiler en parlak dönemlerini yaşarken, 1602'den Islahat Fermanı'na kadar geçen süre Yahudiler için çöküşün başlangıcı olmuştur. Islahat Fermanı'ndan Birinci Dünya Savaşı'na kadarki süreç ise Yahudilerin yaşamında farklı ve yeni bir yaşamın başlangıcı olmuştur.[60]

Osmanlı İmparatorluğu'nda 17.yüzyılda başlayan Duraklama Dönemi 18. ve 19. yüzyıllarda Gerileme Dönemi ile devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu bu durum Edirne Yahudi Cemaatini de etkilemiş ve cemaat büyük bir çöküş içine girmiştir. Bu çöküşe sadece Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu ortam değil aynı zamanda sık sık tekrar eden salgınlar ve şehrin büyük bir kısmını yok eden yangınlar da etken olmuştur. Bunun yanı sıra, 18.yüzyılın sonu ile 19.yüzyılın başlarında Rodop dağlarında yaşayan çeteler Yahudi Cemaati'nin de içinde bulunduğu bazı cemaatleri yağmalamıştır. Bütün bunlara rağmen 17.yüzyılın ikinci yarısında Edirne Yahudi Cemaati'nin kendi içinden ortaya çıkan Sabataycılık Akımı cemaatin çöküşüne sebebiyet veren en önemli etken olmuştur. Yahudi Tarihi incelendiğinde Sabatay Sevi bu tarihin son Mesih'i olma özelliğini taşır. Sadece Edirne ve İzmir'de yaşayan Yahudiler değil Osmanlı topraklarında yaşayan bütün Yahudiler, Sebatay Sevi'den olumsuz anlamda oldukça etkilenmiştir. Hatta Yahudilerin üzerlerine karanlık bir çağ çökmüştür bile diyebiliriz.[61]

---

[59] Sevilla-Sharon,s.61.
[60] Eva Groepler, **İODY**, s.29.
[61] Haker, s.22.

Sabatay Sevi'nin Yahudi Cemaati'ne yaşatmış olduğu tüm olumsuz etkenlere rağmen 19. yüzyılın sonlarında Yahudiler'in hala Mesih beklentisi içinde olduğu görülmektedir. "L'Univers İsraélite"de yayınlanmış bir makalede Osmanlı topraklarında yaşayan Yahudilerin Türk olan bir kişiye borç para verirlerken sözleşmeye "Senedin günü gelmeden önce Mesihimiz gelirse borç hemen ödenecek" maddesini de eklediklerini yazmıştır. [62] Sözleşmelere eklenen bu maddeden de anlaşıldığı üzere Mesih beklentisi uzun yıllar devam etmiştir.

D. Tanzimat ve Islahat Fermanı

Osmanlı tebaasında ne ırk ne de dil konusunda tam bir bütünlük bulunmaktadır. Tebaanın tek ortak değeri Osmanlılık'tır. Halkın yaşayış şekilleri, dünyaya bakışları, kültür seviyeleri birbirinden farklı olmasına rağmen Osmanlı tebaası sadece din etrafında bir vahdet göstermiş, halk müslim ve gayrimüslim olarak iki guruba ayrılmıştır.[63]

Osmanlı İmparatorluğu kurulduğu andan Tanzimat'a kadar gayrimüslimlere verilen haklarda büyük bir değişiklik yapmamıştır. Bu haklar, Osmanlı topraklarında farklı bölgelerde yaşayan gayrimüslimler açısından da farklılık göstermemiştir.[64] Ancak Avrupa Devletlerinin müdahalesiyle gayrimüslim vatandaşlar yeni haklar talep etmeye başlamıştır.

Avrupa devletlerinin ekonomik olarak geliştiği dönemde, Osmanlı Devleti'nde dışarıdaki fetihler durmuş, içeride ise tam bir kargaşa ve mali bunalım ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin her geçen gün gücü azalmış ve Avrupa devletlerinin onun üzerindeki etkisi artmıştır.[65] Avrupa devletleri, Fransız İhtilali ile ortaya çıkan "Milliyetçilik Fikri"ni Osmanlı tebaasını harekete geçirmek için kullanmışlardır.[66]

---

[62] Eroğlu, s.172.
[63] Enver Ziya Kakal, **Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri 1861-1876,** C.7,Türk Tarih Kurumu Yayınlarından 13.Seri, Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983, s.275.
[64] Eryılmaz, s.41.
[65] Eryılmaz, s.96.
[66] Alkan, s.71.

Gayrimüslim tebaa içerisinde yer alan Yahudiler ise bu dönemde birkaç istisna dışında Batı'dan oldukça az etkilenmiştir.[67] Bunun sebeplerinden biri Yahudilerin, Osmanlı'nın duraklama ve gerileme dönemlerini daha önce kendilerinin yaşadığı döneme benzetmeleri olabilir. Diğer bir sebep hem ekonomik hem de kültürel olarak gerileyen Yahudilerin Batılı devletlerle temaslarının azalması ve dolayısıyla Milliyetçilik akımının cemaat içinde yankı bulamaması olabilir.[68]

Avrupalı Devletlerin de etkisiyle 1839 yılında Gülhane Hatt-ı Hümayun, Topkapı Sarayı'nda devlet liderleri ve azınlık ileri gelenleri önünde okundu. Törene Hahambaşı Moşe Fresk, önemli Yahudi tüccarlar ve bankacılar da davet edildi. Gülhane Hatt-ı Şerif 'in getirdiği fikirler Müslümanlardan daha çok azınlıklar için yeni bir dönemin başlangıcı olmuş ve azınlıkların haklarında değişikliğe neden olmuştur. Tanzimat Fermanı'nda ilan edilen maddeler ile azınlık ve Müslüman vatandaşlara eşit haklar tanınmıştır. Mahkeme önünde Yahudilerin de şahitlik yapabilecek olması, müsaderenin kaldırılması, mesnetsiz tutuklamalar ve idam kararları alınmaması, iltizamın kaldırılarak adaletli bir vergi düzeninin kurulması Gülhane Hattı'nda yer alan önemli maddelerdendir. Ferman'ın en önemli ilkesi mal, can ve namus güvenliği sağlanmasında din ve mezhep farkı gözetilmeksizin Osmanlı topraklarında yaşayan bütün tebaanın eşit haklara sahip olmasıdır.[69] Tanzimatla, müslümanlar ile gayrimüslim cemaatler arasında kopma noktasına gelen bağları kuvvetlendirecek bir imparatorluk birliği kurulmaya çalışıldı.[70]

Gülhane Hattı'nın getirdiği ilkeler ve fikirler doğrultusunda gayrimüslimler yeni statüleri ile Müslümanlarla aynı haklardan yararlanabileceklerdi. Yahudiler kazandıkları bu yeni hakların yanında daha önceden sahip oldukları -askerlikten muaf

---

[67] Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu,** 2.Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984, s.63.
[68] Alkan, s.71.
[69] Sevilla-Sharon, s.76.
[70] Halil İnalcık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu(drl.), **Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu,** S.Erdem Türközü (y.hzl), Ankara: Phoenix Yayınevi, 2006, s.379.

olmaları- haklar sayesinde eğitim, yerleşme ve özellikle ticaret konusunda kendilerini geliştirme fırsatı bularak daha rahat bir yaşam sürdürmüşlerdir.[71]

Tanzimat Fermanı ile vergi sisteminde yapılan değişikliklerin uygulanabilmesi için öncelikle emlak ve nüfus tahririnin yapılması ve bu tahririn sonuçlarına göre servet esasına bağlı olarak vergi ödenmesi sistemine derhal geçilmesi gerektiğine karar verildi.[72] Ayrıca I.Abdülmecit döneminde haraç vergisi indirilerek verginin Hahambaşı tarafından hazineye verilmesine karar verildi. [73]

Osmanlı hukuk düzeni içerisinde gayrimüslim tebaanın Müslüman tebaaya eşitliği ilkesine göre önceki uygulamaların tamamen ortadan kalkması ve yeni bir haklar sisteminin ortaya çıkması Gülhane Hattı'nın uygulanmaya başlamasından sonra oluşmuştur.[74] Gülhane Hattı'nın temel mantığını Sadrazam Rıza Paşa, Rum, Ermeni ve Yahudi Cemaatleri'ne şu sözlerle anlattı:

" Müslüman, Hristiyan, Musevi hepiniz bir hükümdarın tebaası, bir pederin evladısınız."[75]

Gülhane Hattı'ndan sonra diğer zimmi cemaatlerde olduğu gibi Yahudilerin statüsünde, hak ve hürriyetlerinde büyük değişiklikler yaşandı. Kamu hizmetlerinde çalışan Yahudiler artarken, bütün meclislerde de saygınlıkları artmıştır.[76]

Tanzimattan sonra Batılı güçler daha fazla haklar elde etme çabası içerisine girdiler. Bunun sonucunda da 18 Şubat 1856 tarihinde Paris Barış Konferansı'ndan önce Fransa, Avusturya ve Büyük Britanya'nın baskısıyla hazırlanan Islahat Fermanı, Gülhane Park'ında okundu. [77] Islahat Fermanı ile Osmanlı Devleti Tanzimat

---

[71] Eryılmaz, s.101.
[72] Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi,** İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993, s.366.
[73] Naim Güleryüz, **Türk Yahudileri Tarihi: 20.yüzyılın başına kadar**, 1.Baskı, İstanbul: Gözlem Yayıncılık, 2004, s.188.
[74] Eryılmaz, s.100.
[75] Enver Ziya Kakal, **Osmanlı Tarihi Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri(1789-1856),** C.5, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından 13.Seri, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s.171.
[76] Ali Güler, **Türkiye'deki Gayrimüslimler: Sosyo-Ekonomik Durum Analizi: 20.yy Başlarının Askeri ve Stratejik Dengeleri İçinde,** Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Startejik Etüt Başkanlığı Yayınları, s.19.
[77] Benbassa ve Rodrigue, s.188.

Fermanı'nda açtığı kapıyı daha da aralamış oldu. Yahudileri temsilen de törende Hahambaşı Yakov Behar Davis hazır bulundu.[78] Islahat Fermanı'nın tamamına bakıldığında, amaç Müslümanlarla gayrimüslim tebaaya hak ve görevler konusunda bir eşitlik sağlamaktı.[79]

Tanzimat'tan önce gayrimüslim tebaanın devlet yönetiminde hizmet etmesi pek de sık rastlanan bir durum değildir. 1856 tarihinden sonra devlet yönetiminin herhangi bir kademesinde çalışan gayrimüslimlerin sayısı önceki dönemlere kıyasla oldukça artmıştır. Örneğin; Edirne Yahudi Cemaati'nden 1863 Edirne doğumlu olan M. Nissim Cibre, Teselya Telgraf Dairesi Müdürü olarak önemli bir devlet kademesinde çalışmıştır.[80] Ancak Tanzimat ve Islahat Fermanı ile tanınan eşitlik ilkesinin uygulanması halinde devlet yönetiminin çoğu kademesinde azınlıklar yer alacaktı. Osmanlı Devleti, bunu engelleyebilmek ve eşitlik prensibini koruyabilmek için özellikle önemli devlet kademeleri için Türkçe bilme şartı koydu.[81]

Islahat Fermanı'nda yer alan önemli konulardan biri de gayrimüslim tebaanın askere alınması kararı verilmesine rağmen oluşturulan planın uygulamasında ciddi sıkıntılar yaşanmasıydı. Osmanlı Devleti'nde 1856 tarihinde kaldırılan cizye zaruri bir şekilde bedel-i askeri'ye çevrildi.[82] Azınlıklar isterlerse askerlik mükellefiyetlerini yerine getirecekler isterlerse bedel vermek suretiyle de yerine getirebileceklerdi.[83] Bedel-i askeri uygulaması askerlik yapmak istemeyen Müslüman tebaaya da uygulandı. Kura sonucu askere gidecek olan azınlık askerlerinin mızıka ve sanayide çalışmasının daha uygun olacağına karar verildi.[84] Ancak yine de Yahudilerin tam olarak askere alınması 1909 yılında gerçekleşebilmiştir.[85]

Osmanlı Devleti'nde azınlıkların devlet hizmetlerinden ve askerlikten uzak tutulması, onların ticaret, bankacılık, gümrük, iltizam ve diplomasi başta olmak üzere

---

[78] Güleryüz, **TYT**, s.189-190.
[79] Gülnihal Bozkurt, **Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu(1839-1914)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989, s.57.
[80] Alkan, s.133-136.
[81] Kakal, **Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri** , s.281.
[82] İnalcık, s.368.
[83] Eryılmaz, s.102-104.
[84] Kakal, **Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri**, s.182-183.
[85] Benbassa ve Rodrigue, s.188.

bazı mesleklerde kendilerini geliştirmelerine fırsat sağlamıştır. Özellikle gümrük memuriyeti, iltizam ve mukataa hizmetlerinin büyük bir kısmı Yahudilere verilmiştir.[86] Bu durum fermanlarla değişmiştir.

Gayrimüslim tebaa fermanlarla kendilerine verilen hakları bazı durumlarda kullanmamışlardır. Örneğin; Askerlik görevi yerine "bedel" ödeyerek eski yaşamlarına devam etmişlerdir. Bazen de kendilerine verilen hakları kullanmaya çekinmişlerdir. Müslümanların vereceği tepkilerden çekindikleri için siyasal ve sosyal haklarını kullanma da isteksiz davranmışlardır. Örneğin; Bütün tebaaya açık hale gelen Tıbbiye Kuruluşu'na, ilk Yahudi öğrenci 34 yıl sonra başvurmuştur.[87] Tabii bunda, kararların tam uygulanamaması ve reformların tam anlaşılamaması da etkili olmuştur.[88]

Tanzimat Fermanı ile başlayan ve Islahat Fermanı'yla daha da güçlenen gayrimüslimlerin yönetimde söz sahibi olma hakkı diğer toplumları etkilediği gibi Yahudi toplumunu da etkilemiştir. Yönetimde hak sahibi olabilmek için 22 Mart 1865 tarihinde Yahudi cemaatinin nizamnamesi olan "İrade-i Seniye" kabul edilerek yürürlüğe girmişti.[89]

E. Meşrutiyet

Osmanlı Devleti'nde yaşayan zımmi topluluklara hem özel hukuk hem de kamu hukuku açısından kendi yaşamlarını düzenleme yetkisi verilmiştir. Osmanlı Devleti bu şekilde topraklarında yaşayan dini cemaatleri alt yönetim olarak kontrol altında tutmaya çalışmıştır. "Millet" sistemi Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerde sıkıntısız uygulanıyordu; ama zaman içerisinde Avrupa devletleri ulusçuluk duygularını körükleyerek gayrimüslimleri emellerini gerçekleştirmek için bir piyon olarak kullanmaya başlayınca uygulanamaz oldu. Azınlıklarla ilgili olmamasına rağmen anlaşmaları ve kapitülasyonları bile kendi amaçlarını gerçekleştirmek için dayanak olarak kullanmışlardı.

---

[86] Eryılmaz, s.105.
[87] Pinelopi Stathis (Ed.), **19.yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler,** Foti Benlisoy,Stefo Benlisoy (çev.),Ali Berktay(y. hzl), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s.80.
[88] Bozkurt, s.67.
[89] Eryılmaz, s.124.

Farklı siyasal sebepler ve gayrimüslim cemaatleri devlete bağlayabilmek amacıyla yapılan fermanlar Osmanlı Devleti'nde birlik ve bütünlüğü sağlamaya çalıştı. Böylece içte azınlıklar devlete bağlı kalacak ve merkezi otorite sağlamlaştırılacak, dışta ise dış ülkelerin propagandalarından ve baskılarından kurtularak gayrimüslim cemaatlerin siyasi desteği sağlanacaktı. Ancak istenen başarıya ulaşılamamıştır.

Azınlıkların hukuki anlamda statülerindeki değişimi sağlayan esas dönüm noktası 1876 Kanun-i Esasi'dir.[90] Aslında Osmanlı yasama gücü, Meşrutiyetten önce de zaman zaman halk katılımıyla oluşan meclisler denemiştir.[91] 1876 yılında ise ilan edilen I.Meşrutiyet'te Anayasa'nın 8. maddesi vatandaşlıkla ilgili önemli bir hüküm içerir: "Osmanlı tabiiyetinde bulunan herkes hangi din ve mezhepten olursa olsun istisnasız Osmanlı tabir olunur" maddesiyle ayrım gözetilmeksizin bütün tebaanın eşit olduğunu anayasal kural olarak belirtmiştir. Bu madde ile din ve mezhep ayrımı yapılmaksızın yeni bir ulus oluşturulmak istenmiştir. Bu ulus da Osmanlı olarak ifade edilecektir. Anayasanın bir diğer önemli maddesi de 11. maddedir:

> *"Devletin dini İslam olmakla beraber, düzen ve umumi adabı ihlal etmemek şartıyla Osmanlı Devleti'nde diğer dinlerin ve milletle verilmiş olan mezhep imtiyazlarının serbestçe icrası devletin himayesindedir"*

Bu madde de devletin resmi dini bildirilmiştir; ama aynı zamanda diğer dinlere mensup vatandaşların istedikleri gibi dinlerini yaşayabilecekleri belirtilmiştir.[92]

Yahudiler Anayasa maddeleriyle de kendilerine verilen bu haklardan memnun oldular. Bu haklardan memnun olmayan Hristiyanlar, Avrupa devletleri tarafından desteklenirken; Yahudiler Müslüman toplumdan uzak sessizce bu haklarını kullanarak yaşadılar.

24 Temmuz 1908 tarihinde ise tekrardan Meşrutiyet ilan edildi. II.Meşrutiyet ile amaçlanan Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslim tebaayı devlete bağlayabilmekti. Bu

---

[90] Güler, **TGM**, s.20.
[91] Stanford J. Shaw, "19.Yüzyıl Osmanlı Reform Hareketinde 1876 Öncesi Merkezi Yasama Meclisleri", **TTD**, C.13, No.76, (Nisan 1990), s.203.
[92] Bozkurt, s.83-84.

amaca ulaşılamadığı gibi Osmanlı Devleti'nin samimiyetine inanmayan diğer devletlerle de ilişkiler düzeltilememiştir.[93]

Islahat Fermanı ile gayrimüslimlerin askere alınmasına karar verilmişti; fakat hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler karşı çıktıkları için tüm çabalara rağmen pratikte uygulanamamıştı.[94] İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra askerlik bedeli kaldırılarak, ayrım yapılmaksızın bütün tebaaya askerlik yükümlülüğü getirilmiştir. 12 Ağustos 1909 tarihinde gayrimüslimlerin askere alınmasını düzenleyen "Anasır-ı Gayrimüslimlerin Kur'aları Hakkında Kanun" adında bir kanun kabul edildi. Bu kanuna göre, gayrimüslimlerin askere alınmasında muayenelerini yapmak ve nereye gideceklerini belirlemek için kur'aları çekmek amacıyla dini liderlerin de üye olduğu mahalli komisyonların kurulmasına karar verildi. Öğretmenler ve din adamlarının askere alınmamasına karar verildi.[95]

1917 yılında Hukuk-u Aile Kararnamesi ile bu topraklarda yaşayan farklı dine mensup kişilerin aile hukuku ile ilgili meseleleri tek bir şekilde düzenlenmeye çalışıldı; fakat I.Dünya Savaşı sebebiyle kararname tam olarak bitirilemedi. Evlenme ve boşanma ile ilgili hükümler tamamlanırken nesep ve nafaka ile ilgili hükümler tamamlanamamıştı. Bu kararname 1 Ocak 1918' de yürürlüğe girmiştir. Bu kararnamede Yahudilerle ilgili nikah şartları da düzenlenmişti.[96]

19 yüzyıl dini kurumlar açısından da değişikliklere neden oldu. Kehal sistemi kaldırılarak Hahambaşılık resmen tanınmış oldu. Hahambaşılığın resmi olarak kabulü, Yahudilerin diğer azınlıklarla aynı statüye ulaşmasını sağladı. Kurumsal olarak uygulanamasa da Müslüman ve gayrimüslimlere eşit haklar verilmeye çalışıldı. Sosyal kısıtlamalar ortadan kaldırılmaya çalışıldı, hatta tebaa kelimesi yerine vatandaş kelimesi, cemaat kelimesi yerine millet kelimesi kullanılmaya başlandı. Vilayet meclislerine gayrimüslimlerin de girebileceğine karar verildi.[97]

---

[93] Bozkurt, s.189-204.
[94] Bozkurt, s.127-129.
[95] Eryılmaz, s.104-105.
[96] Bozkurt, s.209.
[97] Pardo, s.14.

Her millet eğitim, din, adalet ve toplumsal güvenlikle ilgili konuları kendi oluşturduğu kurumlarca çözüme kavuşturuyordu. 19. ve 20. yüzyıllarda millet esasına ilişkin mahkemelerin ve hukuki düzenin kaldırılmasına rağmen okullar, hastaneler ve bakımevleri gibi pek çok kuruluş modern çağlara kadar eski düzende devam etmiştir.[98]

F. Türkiye Cumhuriyeti

Cumhuriyet'in ilan edilmesi ve 1924 Anayasası'nın kabulünden sonra yurttaşlık konumları gereğince azınlıklar için olmazsa olmaz şart Türk dilini ve Türk kültürünü benimsemeleri olmuştur. [99] Cumhuriyet'in kurulmasından sonra Yahudiler artık çok uluslu ve çok dinli bir mozaiğin parçası değil, homojen bir ulus devletinin parçası haline geldiler. Hem tüzel kişilikler kaybolmuş hem de özerklikler kaldırılmıştır.[100]

Türk hukukuna azınlık kavramı- gayrımüslim Türk vatandaşları- Lozan Barış Antlaşmasıyla girmiştir.[101] Lozan'da etkin bir propaganda aracı olarak kullanılan azınlık sorunu, Avrupalı güçler tarafından istenilenler gerçekleşmezse görüşmelerin sekteye uğrayacağı tehdidiyle sunulmuştur.[102] 1923 yılının Temmuz ayında imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nın 8.maddesi azınlıklara ayrıldı; ancak 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Yahudiler, hukuki bir kayıt olmadan da bu haklara sahip olabileceklerine inandıkları için olmalı ki[103] Lozan Anlaşması'nda kendilerine verilen haklardan vazgeçerek Cumhuriyet yönetiminin bütün vatandaşlara verdiği hakları kabul ettiler.[104] 1926 yılında Medeni Kanun'un kabulü ile zaten Lozan'da verilen bazı haklar da ortadan kaldırılmıştır.[105] Bağımsız bir yeni devlet

---

[98] Stanford Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye,** Mehmet Harmancı (çev.), Birinci Baskı,İstanbul: Eyayınları, 1982, s.215.
[99] Rıfat N.Bali, **1934 Trakya Olayları,** İstanbul: Kitabevi, 2008, s.22.
[100] Benbassa ve Rodrigue, s.241.
[101] Eryılmaz, s.210.
[102] Salahi R. Sonyel, **Gizli Belgelerle Lozan Konferansı'nın Perde Arkası,** 16.Dizi, Sayı 103, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006, s.61.
[103] Güler, **Rakamlarla Türkiyede Azınlıklar,** Ankara: Berikan, 2001, s.163 .
[104] Hilmi Ziya Ülken, **Yahudi Meselesi,** İstanbul: Raşit Bütün Matbası, 1944, s.35.
[105] Güler, **RTA,** s.163.

olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin hukukunu milletlerarası ilişkilerde belirleyen Lozan Antlaşması olmuştur.[106]

Cumhuriyet'in ilanından sonra ki ilk on yılı düşünüldüğünde temel eksen Türkleştirme siyaseti olmuştur.[107] Cumhuriyet'in ilk yıllarında Yahudiler, yaşadıkları şehirlerin iktisadi hayatlarına hakimlerdi. Birçok kaynakta Yahudilerin mandıracılık, süt, peynir üretimini kontrolleri altında tuttukları ve köylülere yüksek faizle borç para verdiklerinden bahsedilmiştir.[108] 1920'li ve otuzlu yıllarda incelendiğinde ise üstünlük yine hem ticaret hem de sanayi açısından gayrimüslim vatandaşlara aitti. Bu sebeplerle Cumhuriyet döneminde Türkleştirme siyaseti sadece kültürel açıdan değil, ekonomik açıdan da uygulanmaya çalışıldı.

Cumhuriyetin ilanı ile rahat bir ortama kavuşacağını düşünen Edirne Yahudi Cemaati, 1923 yılı gazetelerde yayınlanan bazı yazılar sebebiyle kötü bir sene yaşadı. Edirne'de yayınlanan "Paşaeli Gazetesi"nde Yahudilerle ilgili yazılarda hilekar ve sömürücü olduklarını bildiren ifadeler yer alıyordu. Yahudi esnafın iktisadi alandaki üstünlüğü ile Yahudilerin Türkçe konuşmamaları, alttan alta devam eden gerilimin sebeplerini oluşturdu.[109] Tabi buna bir de Balkan Savaşları'nın kaybedilmesi eklenince Edirne halkı içinde Yahudiler'e karşı ve kin ve düşmanlık arttı. Aslında fanatiklerin yabancılara karşı olan tutumu yaşanan olaylar üzerine tam bir Yahudi düşmanlığına dönüşmüştü.[110]

Türkiye Cumhuriyet'inde sosyal statüsü yüksek olan kesim için Trakya özel bir öneme sahipti; çünkü; Trakya, I.Dünya Savaşı ve Balkan Savaşları'nda Bulgaristan'ın ve Yunanistan'ın istilasına uğramıştı ama kaybedilmedi. Savaşlarda Balkanlar'da kaybedilen toprakların acısı da eklenince elde kalan topraklardan Trakya ayrı bir öneme sahip olmuştu.[111]

---

[106] Güler, **RTA**, s.153.
[107] Bali, s.22.
[108] Bali, s.41.
[109] Bali, s.23-26.
[110] Besalel, **OTY**, s.58-59.
[111] Bali, s.24.

1930'lar, hemen hepsi kentli olan Türkiye Yahudileri için iktisadi durumun düzelmesine paralel olarak yaşam düzeylerinin yükseldiği yıllar oldu. 1927 yılından itibaren oluşan hoş görü ortamı Yahudilerin dış ülkelere olan göçünü durdurmuştu. Hatta, 1933 yılında Almanya'da Nazi iktidarının gelişinden sonra Türkiye dışarından göç almaya bile başlamıştı.[112]

Ancak durum Edirne Yahudi Cemaati açısından bu kadar iyi değildi. Yahudilerin Türkçe konuşmamaları Edirne halkı açısından tepkiyle karşılanıyordu. 1934 olaylarından bir yıl önce Edirne Yahudi Cemaati toplumdaki gerginliği azaltmak için Türkçe konuşma konusunda ciddi gayretler sarfetmişti. Hatta Edirne Yahudi Cemaati lideri Daniyel Şimşi bu konuda kulüplerde özel faaliyetler düzenlemişti.[113] Ancak bu çabalar toplumu sakinleştirmek için yeterli olmamıştı.

Edirne'de haziran ayında Yahudilere yönelik saldırılar olacağına dair söylentiler dolaşıyordu. Söz ve yazı ile başlayan kampanyalar zamanla eylemlere dönüştü.[114] Edirne'deki olaylar Yahudi kasapların mezbahada kaşer/koşer* et kesimi yapmalarının yasaklanması, Yahudi işçi ve esnaflarının işlerine gitmelerinin engelenmesi ve Yahudi esnafın boykot edilmesi ile başladı ve büyüdü.[115]

1934 yılında Mecburi İskan Kanunu çıkarılması olayları daha da tırmandırdı. Bu kanuna göre, topluluklar bir bölgeden diğerine göçe ve belirli yerlerde oturmamaya zorunlu tutulabiliyorlardı. Bazıları bu yasanın "Trakya Yahudileri'nin İstanbul'a sürülmesi" amacıyla çıkarıldığını yaymaya çalışıyordu.[116]

2 Temmuz 1934 tarihinde söylentiler eyleme dönüştü ve Yahudi mahallerine baskınlar yapılmaya başladı. Maddi olanakları iyi olan Yahudiler İstanbul'a kaçarken, fakir olanlar ya Yunan sınırına kaçtılar ya da açık arazilerde konaklamak zorunda

---

[112] Avner Levi, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler,** Birinci Baskı, İstanbul: İletişim, 1996, s.96-97.
[113] Bali, s.135.
[114] Levi, s.114.
* Yahudi beslenme yasalrı ve kurallarıdır.Bkz. Suzan Alalu, Klara Arditi, Eda Asayas, Teri Basmacı, Fani Ender, Beki Haleva, Dalya Maya, Ninet Pardo, Sara Yanarocak(hzl.), **Yahudilikte Kavram ve Değerler,** İstanbul: Gözlem Yayıncılık, 1996, s.124.
[115] Bali, s.137.
[116] Levi, s.115.

kaldılar. Edirne'den ayrılamayanlar ise evlerinde saklandılar.[117] 3 Temmuz günü olayların büyümesi üzerine Edirne Emniyet Müdürlüğü Yahudi vatandaşlardan 48 saat içinde şehri terk etmelerini istedi. Edirneli Yahudiler'in çoğu, eşyalarını ve mallarını çok düşük meblağlara Müslümanlara satarak şehri terk ettiler.[118]

Şehirde 5 Temmuz günü daha büyük olaylar bekleniyordu ama Başvekil İsmet İnönü'nün TBMM' de yaptığı konuşma olayları yatıştırdı. Başbakan İsmet Paşa 5 Temmuz günü TBMM'yi özel bir toplantıya çağırdı. Bu toplantıda "geçmiş üzücü olayları" anlattı ve " Trakya Yahudilerinin bir kısmı, yerel örgütlenmeler sonucu evlerini bırakmak zorunda kalıp şimdi mülteci olarak İstanbul'da bulunuyorlar" dedi. Olayları " antisemit" olaylar olarak adlandırdı: "Türkler asla antisemit olmamışlardır, antisemitizm zaman zaman dışarıdan sızmaktadır. Bugünkü olaylar da sınır dışından esinlenmiştir. Bu gibi cereyanların Türkiye'de bulunmalarına asla izin vermeyeceğiz. İstanbul'a gelmiş olan bütün vatandaşların derhal evlerine dönebileceklerini" söyleyerek konuşmasını tamamladı. Kamuoyuna ise bir bildiri dağıtarak, şikayetçi Yahudilerin adalet mercilerine başvurmalarını istedi.[119]

İsmet Paşa'nın konuşmasının ardından Türkiye Yahudileri adına hukuk profesörü Mişon Ventura konuşma yaptı. Yaptığı konuşmada Trakya olaylarının düzenli bir antisemitizm sonucu değil sadece bazı kişilerin yasaya karşı gelmesi sonucu gerçekleştiğini düşündüğünü söyledi.[120] Ancak yaşanan olayların sonucu olarak Siyonist faaliyetler canlandı ve Filistin'e göç hareketi başladı. Hatta Edirne Alyans öğretmenlerinden Sultana Razon Alyans'ın Paris merkezine gönderdiği mektupta Filistin'e göç edebilmek için yardım istediği anlaşılıyor.[121]

İsmet İnönü Yahudilerin evlerine geri dönebileceklerini bildirmesine rağmen geri dönenlerin sayısı göç edenlere oranla çok azdı. Basında geri dönenlerin toplamda 250 kişi olduğu bilgisi yer aldı.[122] Birçok Edirneli İstanbul'da kalırken Uzunköprü'ye

---

[117] Bali, s.138.
[118] Bali, s.139.
[119] Levi, s.118-119.
[120] Levi, s.123.
[121] Bali, s.279.
[122] Bali, s.310.

dönen hiç kimse olmamıştır. [123] 1934 yılında yaşanan Trakya Olayları hem Cumhuriyet tarihi hem de Türk Yahudileri açısından önemli bir dönüm noktasıdır. [124]

Edirne Yahudi Cemaati açısından bakılırsa Osmanlı Dönemi, Yahudiler için günden güne rahatlığa ve özerkliğe sahip oldukları asırları ifade eder. Cumhuriyet dönemi ise, bir "duraklama" dönemini işaret etmektedir. 1923 yılında Edirne de yaşanan Yahudi tüccarların kentten kovulma girişimleri, milli kimliğin inşası amacıyla yürürlüğe giren "Vatandaş Türkçe Konuş" benzeri kampanyalar düzenlenmesi ve 1934 yılında yürürlüğe giren İskan Kanunu ve bununla bağlantılı olarak basın organlarında çıkan Yahudi karşıtı yazılar Edirne Yahudi cemaati için zor bir dönemim yaşanmasına sebep olmuştur.[125]

a.Varlık Vergisi

11 Kasım 1942 tarihinde TBMM tarafından Varlık Vergisi yasası kabul edildi. Sadece bir defaya mahsus alınacak vergide kimin ne kadar ödeyeceği komisyon tarafından belirlenecekti. Vergiyi ödemeyenler kamplarda çalışarak verginin bedelini karşılayacaklardı. Yasanın amacı ise savaş sırasında haksız kazanç elde edenlerin vergilendirilmesi olarak açıklanmıştı.[126]

Varlık Vergisi iç ticari nedenlerle bütün zenginlere uygulandı. Azınlıkların ticaretteki payları sebebiyle daha fazla vergilendirilmesi ilke olarak benimsenirken özellikle Yahudilerden yüksek bedeller istendi. Varlık Vergisi'nin gerekçesi olarak azınlıkların kolayca büyük paralar kazandığı halde vergi vermemeleri gösterilmişti. Verginin amacı, piyasadan nakit para çekerek her türlü malzemeye olan talebi azaltmak ve böylece enflasyonu düşürmek idi. [127]

1942'de uygulanmaya başlayan Varlık Vergisi, borçlarını ödeyemeyenlere karşı zamanla durduruldu ve 1944 yılında kaldırıldı. Bu esnada vergisini veremeyenler sürülmüştü. 1944 yılında verginin kaldırılmasıyla biriken borçların silinmesi,

[123] Levi, s.124.
[124] Bali, s.21.
[125] Önder Çetin, Ortak Bir geçmişin Son Yadigarı Edirne Büyük Sinagogu", **Toplumsal Tarih,** s. 24.
[126] Çetin Yetkin, **Türkiye'nin Devlet Yaşamında Yahudiler,** İstanbul: Afa Yayıncılık, 1992, s.252.
[127] Levi, s.142-143

sürülenlerin serbest bırakılması, basında Yahudilere yönelik saldırıların durdurulması ve verginin antisemitizmle alakalı olmadığı ile ilgili özür yazılarının yayınlanmasına[128] rağmen uygulama derin izler bırakmış ve pek çok göçe sebep olmuştur.[129]

Varlık vergisi sistematik bir antisemitizm sonucu ortaya çıkmamıştır. Koşulların zorlamasıyla oluşan vergi hem genel onay görmeden hem de geçici bir uygulama sonucu ortaya çıkmıştır. Üstelik, varlık vergisi uygulanırken bile Türkiye zor durumlarda kalan Yahudilere koruyucu bir tutum sergilemiştir.[130]

1943 ilkbaharından itibaren ise II. Dünya Savaşının gidişatının değişmesiyle Türkiye'nin Yahudilere yardımları artmıştır. 1944 yılından sonra Türkiye-Almanya ilişkileri kesintiye uğramış ve Türkiye'nin dış ilişkilerinde, siyasi rejiminde ve iktisadi alanlarında, Yahudilerin durumlarını iyileştiren gelişmeler birbirini takip etmiştir.[131] Ancak İsrail Devleti'nin kurulmasından sonra Türk Yahudilerinin %80'i göç etmiştir. 20.yüzyılın ortasından beri ise Türkiye-İsrail ilişkisinde hem jeopolitiğin hem de kendi iç sorunlarının sıkıştırmasıyla zorunlu ve ama zaman zaman da sorunlu ilişkiler sürdürülmüştür.[132]

Prof. Dr. İlber Ortaylı Türkiye'den İsrail'e göç eden Türkiye Yahudileri ile ilgili şu sözleri söylüyor:

> *"Museviler arasında çok kafir vardı. Onlar belli umutla gittiler, durumu iyi olanlar gitmedi. Tabii, bir de dindar olanlar vardı, onlar da gitti. Kutsal topraklarda yaşamak istiyorlardı. Yalnız bu gidenlerin önemli bir kısmı hala İsrail vatandaşı değil, Türk pasaportu ile yaşıyorlar. İsrail'e giden Museviler çoğunlukla geldikleri ülkenin kültürünü unutuyorlar. Türkiye'den giden Museviler için bu söylenemiyor. Bu insanlar Türkçe konuşuyorlar, Türkiye'de olup bitenlerle yakından ilgileniyorlar, Türkiye'ye sürekli gidip geliyorlardı. Zaten Mueviler Türkiye'ye çokça gelip giderler. Bence*

[128] Levi, s.148.
[129] Gedik, s.58.
[130] Yetkin, s.262.
[131] Levi, s.156.
[132] Ntv Tarih, "Gönüllü İttifaktan Zorunlu İttifaka", No.13, ss.26-33

Türkiye'den İsrail'e göç eden Museviler İsrail'de bir Türk diyasporası oluşturuyorlar."[133]

Tüm tarihçi ve yazarların üzerinde ittifak ettikleri konu, Osmanlı yönetiminin Yahudileri korudukları ve gözettikleridir. Bu durum, Cumhuriyet dönemi için de geçerlidir.[134] Türkiye'den İsrail'e göç eden Türk Yahudileri genelde olumlu anı ve izlenimlere sahiplerdi. Ve göç eden Yahudiler, Türkiye ile bağlarını koparmamışlar ve kültürlerini İsrail'de de yaşatmaya devam etmişlerdi. Çoğu hala ana dilleri olarak Türkçe'yi konuşuyorlardı.[135] 30 Aralık 2009 tarihinde İsrail'de yaşamını sürdüren Edirneli Yahudilerden tek tek fotoğraflar toplanıp "Edirne fotoğrafları" sergisi açıldı. Bat-Yam'da açılan sergi günümüze dek Edirne'deki Yahudi toplumunun yaşamından kesitler sunuyordu. Bu durum hala bağlarını koparmamış olduklarını gösterir.[136]

II. Edirne Yahudi Cemaatinin Nüfusu

Osmanlı İmparatorluğu'nda iki yüz bine yakın olan Yahudi nüfusu özellikle Trakya ve Batı Anadolu bölgelerinde yoğunlaşmıştı. Edirne, İstanbul, İzmir, Bursa gibi şehirler Yahudilerin en yoğun olarak yaşadığı şehirlerdi.[137] Sayıca kalabalık bir grup olmamakla birlikte ticari, siyasi ve tarihi konularda ayrı bir öneme sahip olan Yahudiler, önemli ticari merkezleri tercih etmişlerdir.[138]

İspanya'dan Osmanlı topraklarına gelen Yahudilerin, bir kısmı Edirneye yerleştirilmişti. İspanya'nın ardından Portekiz, İtalya ve Macaristan'dan gelen göçlerle Edirne Yahudi Cemaati'nin nüfusu artmıştı.[139]

Osmanlı Devleti, toprak düzenini ve yönetim sistemini düzenleyebilmek için özellikle fethedilen topraklardan başlayarak tebaanın sayımını yaptırırdı.[140]15. Yüzyıl

---

[133] Yetkin, s.260.
[134] Yetkin, s.21.
[135] Yetkin, s.257.
[136] Şalom, "İsrail'de Edirne Fotoğrafları Sergisi", 30 Aralık 2009
[137] Eva Groepler, **Anti-Semitizm: Antik Çağdan Günümüze Yahudi Düşmanlığı Tarihi,** Süheyla Kaya (çev.), İstanbul: Belge Yayınları, 1999, s.97.
[138] Eryılmaz, s.92.
[139] Eroğlu, s.125-128.

düşünüldüğünde nüfus bilgilerine ilişkin en güvenilir kaynaklar, bu sebeple vergi tahrirleri ve cizye defterleriydi.[141] 1506-1519 yılları arasında Edirne'de yapılan hane sayımında Yahudi hane sayısı değişik kaynaklarda farklı olarak belirtilmiştir ama ortalama hane sayısı 210'dur. Avrupa'nın değişik yerlerinden gelen göçlerle 1570 yılında yapılan sayımda bu sayı 336'ya kadar çıkmıştı.[142]O dönemde on kişiyi bulan geniş aile tipleri düşünülürse Edirne Yahudi Cemaatinin nüfusunun 2300-3500 arasında olduğu söylenebilir. 1613 yılında ise ev sayısı 553'e çıkarken nüfus sayısı 5000-7000 kişiye yükselmişti.[143] Kısa bir süre sonra Yahudilerin nüfusu daha da artmıştı. Hatta nüfusları hızla artan Yahudilerin birçok ev satın almasıyla bazı mescitler cemaatsiz kalmıştı. Bu sebeple Osmanlı Devleti bu mescitlerin etrafındaki evlerin tekrar değerince Müslümanlara satılmasını emretmişti.[144]

İleriki yüzyıllarda Müslüman mahallelerinin güvenlik ve nüfus hizmetleri muhtarlara verilirken, gayrimüslim cemaatlerin yaşadığı mahallelere de kocabaşılar atanmıştır. Muhtarlar ve kocabaşılar aynı zamanda nüfus hareketlerinden ve nüfus ile mürur tezkeresinin düzenlenmesinden de sorumlu tutulmuşlardır. Bu tezkereler sayesinde nüfus hareketleri takip edilebilmiştir.[145]

Osmanlı Devletinde vergi yükümlülerini belirleyebilmek için 40 yıl aralıklarla erkek nüfusunu belirleyen nüfus sayımları da yaptırdı. "Tahrir defterlerine" yapılan nüfus sayımları düzenli olarak kaydedildi.[146] Osmanlı Devleti'nde ciddi anlamda ilk nüfus sayımı 1831 yılında yapıldı. Nüfus sayımının amacı askerlik ve vergi olduğu için kadınlar nüfus sayımının dışında bırakıldı. Nüfus sayımıyla birlikte vergi ve tahakkuk sistemini yapılandırmak için mülk yazımı da yapıldı.[147] Bu sayımlar Osmanlı topraklarında yaşayan Yahudi nüfusu da ortaya koymuştur. 1831 yılındaki resmi kayıtlarda Rumeli de yaşayan 11.674 Yahudi'nin 1.541 Edirne'de bulunmaktadır.

---

[140] Güler,**TGM**, s.76.
[141] Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600,** Halil Berktay (çev.), İstanbul: Eren Yayıncılık, 2000, s.61.
[142] Eroğlu, s.95, Groepler, **İODY**, s.46.
[143] Haker, s.23.
[144] Eroğlu, s.95, Alkan, s.37.
[145] Eryılmaz, s.78.
[146] Alkan, s.15.
[147] Lewis, s.91.

Tarihi olayların sosyolojik ve ekonomik boyutları incelendiğinde nüfus hareketleri bazen bu olayların sebeplerini bazen bu olayların sonuçlarını etkiler.[148] 1877 Osmanlı- Rus Savaşı sebebiyle Bulgar Yahudileri ülkelerini terk ederek bir kısmı Edirne'ye yerleşmişti ve bu durum cemaatin nüfusunu arttırmıştır. Berlin Anlaşması sonucu gelen göçler de eklenince 1882 yılında Edirne'de Yahudi nüfusu 13.717'e ulaşmıştır.[149] 1885'de Bulgaristan'ın Doğu Rumeli'ye yayılmasından sonra Edirne Yahudi Cemaati'ne ikinci bir göç dalgası olmuştur. Bunun sonucunda cemaatin nüfusu daha da artmıştır.

P. Domunt'un "İsrail Arşivi"ne dayanarak verdiği rakamlarda Edirne şehri 1880 yılında on beş bin,1885 yılında on iki bin, 1895-1900 yıllarında on beş bin, 1905-1908 yıllarında ise on yedi bin nüfusa sahiptir.[150]

Edirne'ye yapılan göçler nüfusun artmasını sağlarken farklı tarihlerde yaşanan salgınlar da nüfusun düşmesine neden olmuştur. 1888' de çiçek salgını yaşanırken, 1889'da tifüs salgını görülmüştür. 1880 yılında yapılan sayımda on beş bin olan Edirne Yahudi Cemaati'nin nüfusu salgınlar sebebiyle on iki bine kadar gerilemiştir. [151] 1894 yılında yaşanan kolera salgını ise kısa bir süre içerisinde Osmanlı İmparatorluğu'na yayıldı ve Edirne Yahudi Cemaati bu salgından çok zarar gördü.[152] 1911 yılında yaşanan kolera salgını ise şehrin hemen hemen tamamını vurdu.[153]

Nüfus kayıt örneklerinden ortaya çıkan durumu şu şekilde değerlendirebiliriz: Edirne Yahudi Cemaati, 1873 yılında on iki bin, 1911 yılında on yedi bin, 1914-1920 yıllarında yirmi sekiz bin nüfusa sahiptir. Nüfusun yaklaşık iki katına çıkmasının nedeni I.Dünya Savaşı sonunda başlayan göçlerdir; fakat daha sonra siyasi sebeplerden dolayı nüfus 1922 yılında on üç bine, 1927 yılında ise yedi bine düşmüştür.[154]

---

[148] Güler, **ODA**, s.15.
[149] Güven, s.191.
[150] Groepler, **İODY**, s.45; Güler, **ODA**, s.124-126.
[151] Haker, s.111.
[152] Groepler, **İODY**, s.86.
[153] Haker, s.111.
[154] Güler, **ODA**, s.124-126.

Avrupa devletlerinden Osmanlı Devleti'ne yapılan göçler özellikle 19.yüzyıl'ın ilk yarısında artmıştır.[155] Değişik dönemlerde yapılan bu göçler nüfus yapısını canlandırmıştır. Erol Haker'in naklettiğine göre 1910'lu yıllarda Edirne şehrinin nüfusu 70.000 ile 100.000 kişi arasında değişirken 1927 yılına doğru nüfus 37.000'e kadar gerilemiştir.

Edirne Yahudi Cemaati dış göçlerden hem nicelik hem de nitelik açısından oldukça etkilenmiştir. Özellikle 1913 yılından sonra Yahudi göçü hızlanmıştır. Artan vergi yükümlülüklerinin altından kalkmakta zorluk çeken Yahudi Cemaati göçlerle birlikte çok daha zor bir duruma düşmüştür. Bu yıllarda Edirne Yahudi Cemaati on bin kişiden oluşuyordu.[156]

Rıfat Bali ve Erol Haker 1927 yılında Edirne Yahudi Cemaatinin nüfusunu altı bin kişi olarak bildirirken,[157] Yusuf Besalel bu rakamı yedi bin olarak vermektedir. Aslında Balkan Savaşları'ndan önce Edirne Yahudi Cemaati'nin on yedi bin kişi civarındaydı. Edirne Yahudi Cemaati'nin nüfusundaki azalmanın bir sebebi de 2 Eylül 1905 tarihinde Edirne'de çıkan büyük yangındır. Bu yangında Yahudilerin yaşadığı mahallelerin çoğu kül oldu. Toplam da on beş bin eve sahip olan Edirne Yahudilerinin on bin evi yangında yok oldu. Bu büyük yangında aynı zamanda 13 Sinagog ve yardım kuruluşlarının binaları da yandı.[158]

Trakya Olayları sebebiyle 1935 yılında yapılan nüfus sayımında Edirne'de Yahudi nüfusu dört bin yetmiş bir kişiye düşmüştür.[159] II.Dünya Savaşı'nın yaşandığı zamanlarda da Edirne Yahudi Cemaati'nin yaşadığı yerlerin Alman ordularının işgal tehlikesi altında olması sebebiyle pekçok Yahudi İstanbul'a taşınmıştır. Alman orduları yenilince, İstanbul'a göç eden Yahudilerin sadece bir kısmı tekrar Edirne'ye geri dönmüştür.[160] Buna 1942 yılında yaşanan Varlık Vergisi de eklenince 1945

[155] Ali Arslan, **Avrupa'dan Türkiye'ye İkinci Yahudi Göçü,** İstanbul: Truva Yayınları, 2006, s.71.
[156] Haker, s.24-25.
[157] Haker, s.16. Bali, s.310-312
[158] Haker, s.110.
[159] Bali, s.310-312.
[160] Barokas, s.49.

sayımlarında nüfus iki bin dört yüz kırk bir kişi olmuştur.[161] 24 Ekim 1965 yılında yapılan nüfus sayımında Edirne'de sadece 321 kişi kalmıştır.[162] Günümüzde ise Edirne Yahudi Cemaati tamamen dağılma noktasına gelmiştir.[163] Cemaatin son üyeleri içerisinde Sarfati, Halfon, Kan(Kohen), Kaneti ve Mitrani ailelerini sayabiliriz.[164]

Türkiye Cumhuriyeti'nde yapılan nüfus sayımlarının demogarafik durumu şu şekilde değerlendirilebilir:

Türkiye Yahudilerinin çoğu İstanbul ve Trakya'da yaşıyordu.1927 ile 1965 yılları arasında Türkiye'nin nüfusu 2.4 kat artarken Yahudilerin nüfusu yarı yarıya azalmıştır. Bunun temel sebepleri, Trakya olayları ve 1942 Varlık Vergisi olarak gösterilebilir.[165]

III. Edirne ve İlçelerindeki Başlıca Yerleşim Alanlarında Yahudiler

1873 tarihinde Edirne Yahudi Cemaati'nin nüfusunun on iki bin olduğunu 1183 ile 1912 yılları arasında düzenli olarak cemaatin nüfusunu kayıt altına alan Alyans okullarının tuttuğu kayıtlardan bilinmektedir. Edirne Yahudi Cemaati en kalabalık zamanını 1912 yılında Balkan savaşlarından önce yaşamıştır. Bu tarihlerde şehirde yirmi bin Yahudi yaşamakta idi.

1885 yılında Edirne Yahudi Cemaati'nde nüfus yığılması yaşanmıştır. Sırbistan ile Bulgaristan arasında çıkan savaş ve Doğu Rumeli'nin Bulgaristan tarafından istila edilmesinin ardından iki bin kişilik bir Yahudi grubu Edirne'ye göç etmiştir. Özellikle 19.yüzyıl sonunda Yahudilerin Edirne merkezden ayrılarak Edirne Vilayeti'nin kasabalarına, Kırklareli, Tekirdağ, Çorlu gibi yerlere göç ettikleri görülmüştür. [166]

---

[161] Bali, s.310-312.
[162] Bali, s.310-312.
[163] Besalel, **OTY**, s.278.
[164] Mois Gabay, "Edirne'den geriye ne kaldı?", Şalom, 26 Mayıs 2010
[165] Güler, **RTA**, s.174-175.
[166] Haker, s.23-24.

Erol Haker'in naklettiğine göre 1904 yılında "Edirne Vilayeti'nde, Çorlu (960), Silivri (1200), Kırklareli(1000), Tekirdağ (3000), Gümülcine (1200), Demotika (906), Dedeağaç(200), Uzunköprü (253), Lüleburgaz (350), Serez (2000) ve ayrıca daha küçük birçok kasabada Yahudi cemaatleri vardı.[167]

Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan halk dil, din ve gelenek açısından rahatlıkla anlaşabileceği kişilerle toplanarak mahalleler kurmuşlardır. Özellikle Yahudiler göç ettikleri bölgelere topluluklar halinde göç ettiklerinden dolayı yerleştikleri ülkelerde mahalleler oluşturmuşlardır.[168]

Bu gruplaşma Uzunköprü'de de görülmüştür. Uzunköprü'de küçük çapta yardımlaşma kurumları ve bir de 50 öğrencilik bir okulun bulunduğu bir Yahudi cemaati bulunmakta idi. Daha sonraki yıllarda yapılan nüfus sayımlarında sayı azalarak on üç erkek, on altı kadın olmak üzere toplam yirmi dokuz kişiden oluşan küçük bir Yahudi topluluğu kaldı.

Babaeski Yahudi topluluğu yirmi iki aileden oluşan küçük bir topluluktur. Bikur Holim isminde sinagogları ve otuz öğrenciden oluşan karma bir okulu olan cemaatin Şevet Tsiyon isminde İbranice dil eğitimi verilen bir kuruluşu da vardır.

Karaağaç Yahudi topluluğu diğer Yahudi cemaatlerine göre çok daha farklı sebeplerle bir araya gelmiştir. Edirne'nin merkezine yakın olduğu için Karaağaç'a tatil amacıyla gelenler bir süre sonra buraya tam olarak yerleşmeye karar vermişlerdir. Karaağaç Yahudi Cemaati 1905 yılında çıkan büyük yangından sonra daha da kalabalıklaşmıştır. 1916 yılında tam bir topluluk haline gelen Yahudi cemaati altmış aileden oluşuyordu. Elli öğrencinin eğitim gördüğü bir okula sahip olan cemaatin Bikur Holim adında bir yardım kuruluşu da vardır.[169]

1927 sayımında Çanakkale'de 1.845, Tekirdağ'da 1.481, Edirne'de ise 6.098 Yahudi yaşıyordu. 1934 yıllarında bu illerdeki Yahudilerin çoğu İstanbul'a göç etmiştir.

---

[167] Haker, s.23.
[168] Eroğlu, s.17.
[169] Latif Bağman, **Uzunköprü Tarihi ve Belgeleri,** 2.Baskı, Edirne:Ulusal Bellek Yayınları, 2005, s.238-239.

1945 sayımında, nüfus %52 oranında azalmıştır. Türkiye Yahudileri'nin nüfusu 9.424'ten 4.533 kişiye düşmüştür.[170]

[170] Güler, **RTA**, s.175.

İKİNCİ BÖLÜM

EDİRNE YAHUDİ CEMAATİ'NİN SOSYAL, SİYASAL VE KÜLTÜREL MÜESSESELERİ

I. Edirne Yahudi Cemaati'nin Sosyal Müesseseleri

Osmanlı İmparatorluğu'nun, topraklarında yaşayan toplulukları din merkezli olarak örgütlemesine "Millet sistemi" denilmektedir.[171] Başka bir ifadeyle "Millet" Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında bulunan dini toplulukların adıdır.

Gülnihal Bozkurt, Osmanlı Devleti'nde uygulanan "Millet sistemi"ni şu şekilde değerlendirmiştir:

> *"Millet sistemi ile zimmilere bir yandan din ve özel hukuk işlerinde büyük ölçüde müsamaha gösterilirken, bir yandan da Müslümanlardan ayrılmaları sağlanarak toplumdaki dini hassasiyet de korunmuş oluyordu. Böylece "Millet" sistemi ile Osmanlı toplumunda zimmiler ve Müslümanlar yan yana aynı devletin hükümranlığı altında; ama farklı hukuk düzenlerine tabi olarak yaşadılar. Bu sistemin temelinde sadece hukuki ve dini gerekler olmayıp, aynı toplumda yaşayan farklı grupların tasnif edilerek hüviyetlerini belirlemenin pratik yararı da yatıyordu."*[172]

Zımmi olarak adlandırılan gayrımüslimlere İslam hukuku uygulanmazdı ve topluluklar için geçerli olan –cemaatler tarafından belirlenen- dini hukuk kurallarına tabi olurlardı. Zımmiler sosyal yaşam, dini inanış ve geleneklerini sürdürmekte ve düzenlemekte belli sınırlar dahilinde serbesttiler. Böylelikle Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslimlerin can, mal ve dokunulmazlıkları teminat altına alınmıştı.

Zımmiler, sosyal hukuk açısından da Müslümanlardan ayrılmaktadır. Örneğin; gayrimüslimler Müslümanlarla aynı renk elbise giyemezler, Müslümanlarınki kadar yüksek ev yapamazlar ve mabed inşa ve tamirinde devletten izin almadan çalışamazlardı. Müslüman tebaanın dini ve sosyal yaşamını düzenleyebilmek ve toplumsal huzurunu sağlayabilmek için zımmilere bu şekilde kısıtlamalar

---

[171] Eryılmaz, s.17.
[172] Bozkurt, s.9-10.

getirilmiştir".[173] Ama yine de gerek Osmanlı İmparatorluğu, gerekse Türkiye Cumhuriyeti döneminde Yahudiler; sanat, müzik, bilim, sanayi ve ticarette önemli gelişmeler kaydetmiş ve değerli şahsiyetler yetiştirmişlerdir. [174]

A. Edirne Yahudi Cemaati'nin Örgütlenmesi

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Yahudiler dört ana gruba ayrılabilir. Bunlar, Anadolu'da Roma döneminden başlayarak bu topraklar fethedilinceye kadar yaşayan Romaniotlar, Kuzey ve Doğu Avrupa ve Almanya'dan Osmanlı topraklarına gelen Aşkenaz Yahudileri, İspanya, Portekiz ve Fransa'nın Akdeniz kıyılarındaki Yahudilerden ülkemize göç eden Sefarad Yahudileri, Kuzey Afrika'nın Osmanlı topraklarına katılmasıyla eklenen son grup olan Musta'ribalar'dır.[175]

Tek tek grupları incelersek Seferadlar 15.yüzyıldan itibaren, Osmanlı Yahudileri ve Edirne Yahudi Cemaati'nde en kalabalık grubu oluşturmaya başlamışlardır. Seferadların sanat ve ticaret alanındaki etkinlikleri diğer cemaatlerle aralarındaki ayrımın artmasına sebep olmuştur.[176]

Diğer bir grup olan Karay cemaati, Edirne'nin fethedilmesinden sonra Balkan ülkelerinden pek çok göç almıştır. Kısa bir süre sonra Edirne, Karayların en önemli ilim merkezi haline gelmiştir. Edirne'de yaşayan Karay Cemaati'nin bir kısmı İstanbul'un fethinden sonra buraya göç etmişlerdir ve İstanbul'da bir süre "Edirne Cemaati" olarak anılmışlardır. Evliya Çelebi de "Seyahatnamesi"nde İstanbul'a göç eden Yahudilerin Mahalletül Yahudiyüzyılin Edirnyiyüzyılin adı verilen bir semtte yaşadığını biildirmiştir.[177]

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Yahudiler yek ve mürekkeb bir cemaat olarak örgütlenmemişlerdir. Farklı ülkelerden gelen bu dört ana cemaat doğup büyüdükleri kültürlerin etkisiyle Musevilik'i de farklı yorumlamış sonuç olarak farklı dini gelenekler ve ibadetlere sahip olmuşlardır. Dolayısıyla farklı dilleri konuşan ve

---

[173] Bozkurt, s.8-9.
[174] Yusuf Besalel, **Yahudi Tarihi,** İstanbul: Üniversal Dil Hizmetleri ve Yayıncılık,2000, s. 239.
[175] Alkan, s.25.
[176] Alkan, s.118-119.
[177] Ahmet ALMAZ, **Tevrat'ın Türk Evlatları,** 1.Baskı, İstanbul: Yakamoz Yayıncılık, 2008, s.51.

farklı geleneklere sahip olan Yahudilerin bir cemaat olarak organize olmaları beklenemezdi.[178]

Osmanlı Devleti, toplum yapılanmasında bireylerle muhatap olmaktansa, soylara göre örgütlenmiş bir yapıyı tercih etmiştir. Osmanlı tebaasındaki Yahudi toplulukları da bu doğrultuda yapılanmıştır. Topluluklar bölgelerin isimleriyle anılan bir sinagog etrafında toplanmış ailelerden oluşurdu. 17. yüzyıldan itibaren toplum yapısı yavaş yavaş değişerek geldikleri bölgelere göre oluşan toplulukların yerine, mahallelerden oluşan topluluk biçimine dönüşmüştür. Her açıdan genişleyen Osmanlı İmparatorluğu'nun yapılanmasına bu model daha elverişlidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Edirne Yahudi Cemaati bölgesel ve etnik olarak cemaatlere ayrılmıştır. Cemaat içerisinde etnik anlamda yaşanan bu çeşitlilik pekçok sürtüşmeyi de beraberinde getirmiştir.[179] Edirne'de topluluk halinde yaşayan Yahudi cemaatlerini on üç gruba ayırabiliriz. Bu cemaatler şunlardır:

1.Polya Cemaati

2. Tolya Cemaati

3.İtalya Cemaati

4.Sicilya Cemaati

5.Katalonya Cemaati

6.İstanbul Cemaati

7. Büyük Portakal Cemaati

8. Küçük Portakal Cemaati

9. Aragon Cemaati

[178] Alkan, s.111.
[179] Benbassa ve Rodrigue, s.101.

10. Budin Cemaati

11. Mayor Cemaati

12.Alaman Cemaati

13.Gayroz(Keruz) Cemaati[180]

Osmanlı arşivleri incelendiğinde Edirne Yahudi Cemaatleri'nin kehillalar* halinde yaşadıkları bilgisi ile karşılaşılmaktadır. Geleneksel Osmanlı kent örgütlenmesine uygun olan kehillalar, cemaatlerin yaşadıkları mahallelerde sinagogun etrafında kurulmuştur. Edirne Yahudi Cemaatleri kehillalarına genellikle geldikleri ülkelerin isimlerini vermişlerdir. Örneğin; Katalonya, Portekiz, Aragonya, Budapeşte, Provens, Kastilya, Evora, Korfu, vb. Edirne'de İbrani isimleri taşıyan kehillalar da bulunduğu gibi Alman cemaatlere ait kehillalar da bulunuyordu.[181] 1835 yılına kadar Osmanlı Yahudilerinin bir birlik sağlayamamasının en önemli sebebi bu "Kehalim Sistemi"dir. Çünkü her kehilla, mensuplarının mali, adli ve dini ihtiyaçlarını kendi içinde çözüme kavuştururdu. Bu sebeple Yahudiler, Osmanlı devleti tarafından tanınmış birliği sağlayacak bir Hahambaşıya ihtiyaç duymamıştır.[182]

Her Yahudi topluluğunun yönetiminde dini ve laik olmak üzere iki tür liderlik dikkat çekmektedir. "Ma'amad" adıyla bilinen komite laik liderler tarafından oluşturulurdu. Laik liderler de topluluğun vergi ödeyen üyelerinden seçilirdi.[183]Toplumsallaşmada maddi olanaklar etkili olmuştur.

Yahudi Cemaati'nin şehirdeki yerleşimi de ekonomik durumlara göre düzenlenmişti. "Tabağna" mevkiinde arabacı, küfeci ve hamallar, "Çukurmahalle-

---

[180] Ratip Kazancıgil, **Edirne Mahalleleri Tarihçesi 1529-1990,** 1.Baskı, İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, 1992, s.129.
*Sinagogların etrafında cemaatler tarafından oluşturulan mahalle.
[181] Groepler, **İODY,** s.34.
[182] Ülkühan Olgun, **Osmanlı Son Dönemi Yahudilik ve Hahambaşılık,** Birinci Baskı, İstanbul: Giza yayınları, 2009, s.28.
[183] Avigdor Levy, **The Sephardim in the Ottoman Empire,** Princeton: Darwin Press, 1992, s.46.

Bostan Pazarı"nda kasap, mandra ve esnaf , "Kaleiçi"nde ise tüccarlar yaşıyorlardı. Zaman zaman bu mahallelerde yaşayanlar arasında tartışmalar olmaktaydı.[184]

B. Edirne Yahudi Cemaati'nin Batılılarla ve Diğer Etnik Gruplarla İlişkileri

Osmanlı İmparatorluğu'nda tebaa'nın birbiriyle ilişkileri zaman içerisinde değişikliğe uğradığı gibi, Osmanlı devleti ve yabancı devletlerle olan ilişkilerde farklılık göstermiştir. Tahmin edilebileceği gibi, gayr-ı Müslim tebaanın tüm cemaatler her dönemde eşit derecede anlaşmamışlar, bazen eski cemaatlerle yeni gelenler arasında bile çekişmeler yaşanmıştır.[185]

Yahudi cemaati düşünüldüğünde ise, Yahudilikte çelişkili gibi görünen iki önemli özellik diğer dinlere bakış açısını oluşturur. Bunlardan birincisi evrensel mesaj, diğeri de etnik hüviyet'tir.[186] Yahudilerin, diğer dinlere bakışı Talmud'un Avodah Zarah isimli bölümünde belirtilmiştir.[187] Yahudilerin İslam ve diğer dinlere bakış açısı özellikle 18. Yüzyılda Haskala hareketiyle daha olumlu bir hale gelmiştir.[188]

20.yüzyıl'a kadar Edirne'de tek bir etnik grubun yaşadığı mahalleler yerine farklı etnik grupların yaşadığı semtler bulunuyordu. Bu durum gruplar arasında ilişkilerin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Osmanlı İmparatorluğu, gayrimüslim cemaatleri kendine entegre etmeye çalışmasa da günlük yaşamdaki kültür alışverişi kaçınılmazdı.[189]

Cemaatin farklı cemaat üyeleri ile yan yana bulunduğu ve ilişki kurduğu alanlar aile, cemaat ve devlet tarafından oluşturulan bir üçgen gibiydi.[190] Örneğin; Şabat günlerinde Edirne de yaşayan kişileren bazıları sokaklarda gezinerek "5 Kuruşa

---

[184] Oral Onur, **1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati,** İstanbul: Dinç Ofset, 2005, s.173.
[185] Irvin Cemil Schıck, "Osmanlılar, Azınlıklar ve Yahudiler", **TTD,** C.5, No.29, (Mayıs 1986), s.290-295
[186] Kürşat Demirci, **Yahudilik ve Dini Çoğulculuk,** İstanbul: Ayışığı kitapları, 2000, s.20.
[187] Demirci, s.21.
[188] Demirci, s.54.
[189] Benbassa ve Rodrıgue, s.127.
[190] Paul Dumont ve François Georgeon(drl.) **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşamak,** Maide Selen (çev.), Birinci Baskı, İstanbul: İletişim, 2000, s.13.

ateşçiler" diye bağırılarmış. Çünkü bu günde Yahudi cemaatinin ateş yakmadığını bildikleri için Cuma gününden hazırlanmış olan sobaların ateşini yakmak isterlermiş.[191]

Edirne Alyans Okulu'na ait belgeler, Edirne de yaşayan cemaatlerin sıkı ilişkilerini belgelendiren pekçok örnek içermektedir.[192] Edirne Yahudi Cemaati, özellikle ticari ilişkileri sebebiyle diğer dini ve etnik cemaatlerle sık sık ilişki içerisindeydi.

Yahudilerle Müslümanların resmi ve gayrıresmi iş ortaklıkları sık sık ilişki içerisine girmelerine sebebiyet vermişti.[193] Yahudi ve Hristiyan cemaatler arasındaki ekonomik rekabet ise aralarında pek çok sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştu. Özellikle Yahudilerin şehirleri nüfuslandırmak görevini Rumların elinden alması sonucu Yahudiler ve Rumlar arasında gerginlikler yaşanmıştı. Edirne Yahudi Cemaati'nin diğer etnik cemaatlerle ilişkileri genellikle ekonomik ve hukuk alanında olurken bu alanların dışında çok yoğun ilişkileri bulunmamaktadır.[194]

16. yüzyılda, Osmanlı topraklarında cemaatler arası ilişkileri zedeleyen konulardan biri de kan iftiraları meselesidir. "Kan iftirası" Yahudi cemaatinin Hamursuz Bayramı'nda matza yapmak için Hristiyanları kurban edip kanlarını kullandıkları suçlamasıdır.[195] Yüzyıllarca Avrupa'da yaygın olan "Kan iftirası" olayı Osmanlı topraklarında da nadir olarak görülmüştür. Osmanlı Devleti, halka yönelik sert fermanlar çıkararak bu iftirayı önlemek istemiştir. [196]Osmanlı Devleti, 16. yüzyılın sonlarına kadar "kan iftira"larını önlemek için gerekli tedbirleri almasına rağmen yine de Hristiyanların Yahudilere karşı kan iftirası yapmasını önleyememiştir.[197]

---

[191] Mois Gabay, "Edirne'den geriye ne kaldı?", Şalom, 26 Mayıs 2010
[192] Haker, s.17.
[193] Mark R.Cohen, **Haç ve Hilal Altında Ortaçağda Yahudiler,** Ahmet Fethi (çev.), İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1996, s.181.
[194] Benbassa ve Rodrigue, s.127.
[195] R.Benjamin Blech, **Geçmişten Günümüze Yahudi Tarihi ve Kültürü**, Estreya Seval Vali (çev.), 1.Baskı, İstanbul: Gözlem yayıncılık, 2004, s.179.
[196] Sevilla-Sharon, s.50.
[197] Eroğlu, s.216.

1872 yılında Edirne'de Hristiyanlar tarafından Yahudilere karşı kan iftirasında bulunulmuştur.[198] Edirne de Meriç, Tunca ve Arda nehirlerinin taşması nedeniyle kentin büyük bir kısmı su altında kalmış ve Ermeni bir vatandaş sel sularına kapılarak boğulmuştu. Ermeniler Musevileri bu kişiyi kaçırmakla suçlamış ve bu durumu protesto etmişlerdi. Yaşanan bu acı olay Edirne'de yaşayan Yahudilerin pekçok hakarete uğramalarına sebep olmuştur.[199]

Levililer bölüm 3, cümle 7; bölüm 7, cümle 27: bölüm 17, cümle 10,12,14 ve sonrasında şöyle buyrulur;

> *"İsrail halkından ya da aralarında yaşayan yabancılardan kim kan yerse, ona öfkeyle bakacağım ve halkımın arasından atacağım. Bundan dolayı İsrail halkına, Sizlerden ya da aranızda yaşayan yabancılardan hiç kimse kan yemeyecek, dedim.Çünkü canlılara yaşam veren kandır. Bundan dolayı İsrail halkına, hiçbir etin kanını yemeyeceksiniz, dedim. Çünkü her canlıya yaşam veren kandır. Onu yiyen halkın arasından atılacaktır."*[200] *Tevratın bu ağır ve kesin buyruklarına dayanarak bugün bile dindar Musevi aileler, yedi defa yıkamadan eti pişirmezler.*[201]

Osmanlı Devleti'nde yaşayan Yahudilere yönelik konulan kurallara Yahudiler dini inançları gereği kendilerine yönelik konulan kurallara itiraz etmemiş ve memlekete bağlılıklarını her zaman ifade etmişlerdir. Buhtunasar Yehuda Devleti'nin halkının bir kısmının Babil'e sürgün edildiği dönemde Kudüs'te kalan Peygamber Ermiya, sürgünlere yazdığı öğütler arasında, bulundukları memlekete itaat etmelerini Tanrı adına tavsiye ederek demiştir ki: " Sizi sürgün edip sığındırdığım ülkenin mutluluğu için çalışınız; onun yükselmesi için Allah'a dua ediniz, çünkü o (memleket) barış ve rahat içinde yaşarsa, siz de barış ve rahat içinde yaşarsınız."[202]

Halife Abdülmecid Efendi, Ermiya fasılında geçen ifadeyi desteklercesine Hahambaşı Becarano Efendi'ye Yahudilerle ilgili görüşlerini şöyle bildirmişti:

---

[198] Alkan, s.94.
[199] Groepler, **İODY**, s.78-79.
[200] Tevrat, Levililer, 17: 10,12,14
[201] Galanti, s.34
[202] Galanti, s.39.

"Soylu Musevi ulusunun sadakati ve memlekete bağlılığı hükümetçe bilinmiş ve takdir edilmiştir. Yahudiler hiçbir vakit devlete karşı yapılan hareketlere katılmamışlardır. Bunlar daima barış sever ve yararlı yurttaşlar olmuşlardır.[203]

Osmanlı yetkilileri, özellikle ordu hizmetinde çalışan Yahudilerden de memnundu. Örneğin; Harbiye Nazırı Enver Paşa Osmanlı Hahambaşısı'na Edirne'deki Yahudilerin telsiz-telgraf hizmetlerindeki fedakarlıklarını överek özellikle adını hatırlayamadığı iki Yahudi çavuşu övmüştür.[204] El Tiempo gazetesi 09/01/1914 tarihinde bu çavuşlardan birinin adını yayınlamış ancak diğerinin bilgi kağıdı kaybolduğu için adını yayınlayamamıştır.

C. Edirne Yahudi Cemaatine Ait Eğitim Kurumları

Osmanlı İmparatorluğu'nda Milli Eğitim, İslam dininin temellerine dayandığı için yalnız Müslüman halka göre düzenlenmiştir. Bu sebeple Müslüman olmayan teba özel imtiyazlara sahip olmuştur.[205] Bunlardan bazıları da gayrımüslim cemaatlerin devletin müdahalesi olmaksızın okul açabilmesi ve okulların programlarını hazırlama yetkisine sahip olmalarıdır.[206]

Edirne Yahudi Cemaati de diğer cemaatler gibi inanç ve ibadet konusundaki özgürlüğünün yayında eğitim alanında da özgür hareket etmiştir[207] Tanzimata kadar cemaatin okul tipleri Hevrot(Hevralar) ve Yeşivot(Yeşivalar)lardan oluşmuştur.[208]

Hevralardaki temel eğitim İbranice ve Judeo-İspanyolca dillerinde sadece dört işlemden ibaretti. Yeşivalar ise çoğunlukla ilme önem veren kimseler tarafından kurulan özel kütüphanelerin vasiyet üzerine genel kütüphaneye çevrilmesi ve fakir öğrencilerin toplanarak buralarda eğitim almasıyla oluşmuştur. Bu kuruluşlar, Türk Vakıf sistemine benzer niteliktedir.

---

[203] Galanti, s.96.
[204] Besalel, **OTY,** s.185; Galanti, s.93.
[205] Kakal, **Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri,** s.5.
[206] Eryılmaz, s.47.
[207] Eroğlu, s.187.
[208] Siren Bora, **İzmir Yahudileri Tarihi 1908-1923,** İstanbul: Gözlem yayınları, 1995, s.153.

Yeşivalar, öğrencileri dini lider olarak veya Yahudi toplumunun tamamına hizmet edecek öğretmenler olarak yetiştiren yüksek öğrenim kurumlarıydı.[209] Edirne başkent olduğu yıllarda kurulan Yeşiva Osmanlı Devleti'nin her bölgesinden öğrencilerin eğitim almak istediği önemli bir okul haline gelmişti.[210] II.Mahmut döneminde Yahudi Cemaati'nin ruhban sınıftan olmayan önde gelenleri arasında en etkili isim olan Behor İzak Karmona, Edirne'de önemli bir Yeşiva oluşturmuştu.[211] Kurulan Yeşivalar içerisinde etkili olan diğer bir okul "Maha Zeketora" idi.[212] 20.yüzyıl da Edirne Yahudi Cemaati'nde yangından zarar görmeyen iki Yeşiva bulunuyordu: Birincisi Kenesset Yisrael, ikincisi ise Kehilat Yaakov'dur.[213]

Cemaat içerisinde Hevralar ve Yeşivalar dışında Talmud-Tora okulları, öğrencileri ve okulları desteklemek için kurulmuştu. Bunlar zamanla işlevini değiştirerek dini eğitim veren kurumlar haline dönüşmüşlerdir.

Türkiye'de geleneksel Yahudi eğitimi din temelliydi. Aileden sonra okul din temelli olarak toplumun gelenek ve göreneklerini çocuğa öğretip onun toplumsallaşmasının sağlardı. Yahudi ilkokullarının müfredatı sadece İbranice kutsal metinleri okutmaktı.[214] Bu okullardan sadece erkek çocukları faydalanabilirdi. Kız çocuklarının gidebileceği resmi bir kurum yoktu. Sadece varlıklı aileler çocuklarına Ladino dilinde okuma-yazma eğitimi verdirebiliyorlardı.[215]

Edirne Yahudi Cemaati'nde okullarda İbranice, Gramer ve dini öğretimin yanında zamanla Tarih, Coğrafya, Hesap ve Hendese gibi dersler de verildi. Ancak Sabatay Sevi olayından sonra cemaat tamamen kendi içine kapandığı için basit dini eğitim verilir olmuştu. Tanzimat döneminden sonra okulları modernleştirmek ve günün şartlarına uydurmak amacıyla yapılan çalışmalar bazı fanatik hahamların itirazları sonucu engellenmişti.

---

[209] Ben-Naeh, s.266.
[210] Eroğlu, s.111.
[211] Rodrıgue,**TYB,** s.44.
[212] Onur, s.104.
[213] Barokas, s.50.
[214] Rodrıgue, **TYB,** s.57.
[215] Rodrıgue, **TYB,** s.58.

Özellikle 19. Yüzyıl Avrupa tarzı eğitimin getireceği dinden bağımsızlaşmanın konumlarını sarsacağını düşünen hahamlar diğerlerini olduğu gibi Edirne'de Haskala hareketinin lideri olan Halevi'ye de engel olmak istediler. [216] Ama yine de Edirne Yahudi Cemaati'nde yeni okullar 1850'lerde Josef Halevi'nin liderliğinde kurulmaya başlandı.[217] On üç cemaatten biri olan Portekiz cemaatinin okulunda müdürlük yapan Halevi, burada İbranice ve Fransızca okutmuş ve reformlar gerçekleştirmeye çalışmıştır. Zamanla, Haskala fikirlerine yönelik muhalefet oluşunca Edirne'yi terk etmek zorunda kalmıştır. Edirne'de durduğu beş yıl boyunca Haskala fikrinin tohumlarını atmış ve İbranice'nin yeniden canlanmasını sağlamıştır.[218] Mahzikay Tora Okulu ise Dorshei Haskala Derneği tarafından idare edilmiş ve 1934 yılına kadar varlığını gayrıresmi olarak devam ettirmiştir.

Edirne Yahudi Cemaati'nde Halevi'nin ardından Alyans yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.[219]Alyans okulları filolojik, teknik ve bilimsel çalışmalara dayanan bir eğitim sistemi ile hem maddi hem manevi olarak kalkınmayı amaçlayan ve hedefleyen bir kurumdu. [220] Alyans'ın amacı: çocukları ülkenin sosyal, kültürel ve ekonomik değişimlerine hazırlamak, çocukların Avrupa kültürü ile ilişki kurmasını sağlamak yani dolayısıyla Osmanlı Devletinde etkin birer vatandaş olmalarını sağlamaktı.

Edirne Yahudi Cemaati'nde Alyans okulları genel kültür, dil öğretimi ve mesleki eğitime önem vererek teoriden çok pratiğe ve üreticiliğe yönlendirmeye çalışıyordu. Bu okullardan yetişen öğrencilerin hem idari hiyerarşide hem de ticari hayatta aktif olması amaçlanıyordu.[221]

Alyans, Osmanlı topraklarında ilkokullarından birini Edirne'de açmıştır. 1867' de açılan ilk okul sadece erkek öğrencilere yönelikken 1937'de kapanan son okul karma bir okuldu. Yani kesintisiz yetmiş yıl Alyans okulları eğitim vermişti. Alyans'ın en

---

[216] Benbassa ve Rodrigue, s.200-201.
[217] Benbassa ve Rodrigue, s.198-199.
[218] Rodrigue,**TYB,** s.71-72.
[219] Eroğlu, s.187-190.
[220] Alkan, s.166-170.
[221] M.Hidayet Vahapoğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar,** Ankara: Milli Eğitim Yayınları, 1997, s.97.

uzun süre eğitim verdiği şehirlerden bir tanesi de Edirne'dir. Aslında Edirne'de Alyans çağdaş standartlarda eğitim veren, Yahudi kız öğrencilerine yönelik ilk okulu açan ve eğitim almayan yetişkinlere akşamları eğitim veren ilk kuruluştur.[222]

Alyans'ın Edirne'de 1867 yılında açtığı okul ilk yılında yüz yirmi beş öğrenciye eğitim verdi. Okulda İbranice, Ladino, Fransızca, Türkçe ve Aritmetik derslerinde eğitim veriliyordu.[223] Edirne'de Alyans okullarına sadece Yahudiler değil Müslüman, Rum, Ermeni öğrenciler de alındı. Bu öğrenciler sadece Yahudi toplumunu ilgilendiren işlerde değil aynı zamanda tüm halka hizmet eden işlerde çalışmışlardır. Örneğin; Postahane, konsolosluk, telgraf büroları ve vapur işletmeciliklerinde çalışmışlardır.[224]

1911-1912 yılında mezun olan öğrencilerin mezuniyet sonrasında yaptıkları işler şu şekilde gösterilmiştir:

ENIO Şirketi	4
Demiryolu Şirketi	3
Selanik Bankaları	4
Sigorta Şirketleri	1
Singer Dikiş Makineleri Ltd.	1
Yumurta İhraç Eden Şirket	1
Manastır Okulu'nda Öğretmen Yardımcısı	1
Mısır'da Banka	1
Hasta İşsiz	1
Ölmüş	1

[222] Haker, s.10-11.
[223] Haker, s.88.
[224] Barokas, s.86 .

Sınıfta Kalmış	1
Sene Ortasında Okulu Terk etmiş	6
Toplam	25 [225]

1870 yılından sonra sürekli iç çatışmalar yaşayan ve kopuk olan Yahudi cemaatleri arasında Alyans okulları toplumsal bir birlik şuurunun da oluşmasına katkı sağlamıştır. [226]

Alyans'ın temel amaçlarından biri de, Yahudileri mesleki açıdan daha yeterli ve üretken bir hale getirmektir. Açılan okulların bu anlamda yetersiz olduğu görüldüğünde 1873 yılında çıraklık ve tarım okulları açıldı. Edirne'de oldukça yaygınlaşan çıraklık eğitimi, 14-15 yaşlarında eğitimli fakir çocukların şirketlerin veya esnafların yanında üç yıllık staj yapması sistemine dayanıyordu. Her türlü ihtiyaçları karşılanan çocuklara denetim sonunda iş garantisi de veriliyordu. Yahudilerin genel meslekleri olan berberlik, şapkacılık, kuyumculuk ve tenekecilik mesleklerinin sürdürülme çabaları sebebiyle bu okulların mezunları eğitimleri doğrultusunda çok başarı elde edememişlerdir. [227]

Alyans belgelerine göre Edirne Yahudi Cemaati'nde eğitim en fazla 8 sene sürerdi. Edirne'de yaşayan diğer cemaatlerin eğitim seviyeleri incelendiğinde Yahudi Cemaati'nin diğer toplulukların gerisinde kaldığı aşikardır. A.I.U. kurulduktan 28 yıl sonra yapılan araştırmada çocukların sadece %20'sinin ilkokul eğitimi %35'inin ise Talmud Tora ile geleneksel eğitim aldıkları belirlenmiştir. Toplumun geri kalan kısmında misyoner okullarında eğitim gören küçük bir azınlığın dışında diğerleri hiçbir okula gitmiyordu.[228]

Alyans'ın dışında modern eğitim sisteminden yana olan Baruh Mitrani, Edirne'de "Akedat Yitshak" adında bir okul kurup uzun yıllar bu okulla ilgilenmiştir. Çok yönlü bir kişiliğe sahip olan Mitrani, İbranice ve Yahudi İspanyolcasında dilbilgisi

[225] Haker, s.106.
[226] Alkan, s.173.
[227] Alkan, s.166-170.
[228] Haker, s.42-46.

kitapları yazmıştır. Okulda bu yönde eğitim vermiştir.[229]Félix Bloch da Edirne de A.I.U okullarını sağlam bir temele oturtmuştur.[230] Şaşırtıcıdır ki ikisi de modern eğitimden yana olmasına rağmen bu çalışmalarına en büyük tepkiyi Baruh Mitrani göstermiştir.

Osmanlı Devleti eğitim alanında yaşanan sorunları çözebilmek amacıyla 1869'da Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ni yayınladı. Nizamnameye göre gayrımüslim tebaanın devlet okullarında ve diğer eğitim kurumlarında eğitim almasına izin verilmişti.

1908 yılından sonra Maarif üyeleri, gayrımüslimlere ait okullarda öğretmen seçimini düzenlemek ve Türkçe eğitimi zorunlu kılmak amacıyla okul programlarını düzenleme ve denetleme girişimlerinde bulunmalarına rağmen hahamlar dini imtiyazlarını ileri sürerek buna müsaade etmediler.[231]

19.yüzyıl ortalarına doğru, Osmanlı topraklarındaki tüm Yahudi cemaatler gibi Edirne Yahudi Cemaati de, yeni eğitim akımlarının etkisinde kalmıştır.[232]19. yüzyılın ikinci yarısında açılan modern okullar da geleneğin eğitim aracılığıyla aktarılmasını engellemiş, hatta tamamen ortadan kaldırmış da diyebiliriz.[233]

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Edirne Yahudi Cemaati'nin durumunu daha iyi anlayabilmek için yıllara göre okul sayıları ile ilgili istatistikler şu şekildedir;

1894-1895 yıllarında Edirne'de 1 tane İdadi, 52 tane Rüştive 416 İptidai okul bulunuyordu.[234]

1905-1908 yılları arasında Edirne merkezde iki tane, Gümülcine'de üç tane, Dedeağaçta bir tane karma olan Yahudi cemaatine ait İptidai okul bulunuyordu. Rüşti

---

[229] Benbassa ve Rodrigue, s.252.
[230] Rodrigue,**TYB,** s.93-96.
[231] Bozkurt, s.161-164.
[232] Barokas, s.51.
[233] Rodrigue, **TYB,** s.61.
[234] Mehmet Ö. Alkan (hzl.), **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924,** C.6, T.C.Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Tarihi İstatistikler Dizisi Ankara: Devlet İstatistik enstitüsü Maatbası. 2000, s. 98.

okullar ise Edirne merkezde, Kırkkilise ve Tekfurdağı ve Gelibolu'da birer tane bulunuyordu. [235]

1913-1914 yıllarında Edirne Yahudi Cemaati'ne ait iki kız, iki erkek, beş tane karma özel iptidai bulunuyordu. Bu okullarda sekiz yüz yirmi dört erkek, yedi yüz on beş kız öğrenci eğitim görüyordu. [236]

1913-1914 yıllarına Edirne Sultanisi'nde üç yüz sekiz öğrenci okurken bunun yirmi altı tanesi Musevi öğrenciydi.[237]

Edirne'de yaşanan büyük yangın A.I.U okulu ile Talmud Tora okulunun birleşmesine sebep olmuştur. Bu birleşme ile 310 olan öğrenci sayısı 1.236'ya çıkmıştır. Bu sayı da Edirne Yahudi Cemaati'nde ilkokul çağındaki erkek öğrencilerin %62'sini temsil ediyordu.[238] Böylelikle bu okul Edirne Yahudi Cemaati'nin en büyük okulu olmuştur ve bu birleşmeyle birlikte geleneksel eğitim tamamen ortadan kalkmıştır.[239]Yarım milyon franga bedel olan ve 1905 yılında öğretime başlayan bu okul binası Türkiye Yahudilerinin xahip olduğu en güzel binalardan biridir. Edirne Yahudi Cemaati'nde nüfusun yüzde 20'sinin okul grubunu oluşturduğu düşünülürse A.I.U okulunun başarıya ulaştığı söylenebilir. Bu açıdan Edirne A.I.U okullu nüfusun büyük bir çoğunluğuna ulaşıldığı yegane cemaat olmuştur. [240]

Osmanlı Devleti'nin zayıflaması sebebiyle eskisi kadar iç gelişmeleri kontrol edemeyişi gayrımüslim cemaatin dış dünya ile kontrolsüz ilişki kurmasına neden olmuştur. Bu durum diğer devletlerin Osmanlı tebaasına hamilik yapma çabasını arttırmış ve azınlık okullarının sayıca artmasında etkili olmuştur.[241]

Osmanlı Devleti, gayrımüslim tebaanın içişlerine müdahale etmediği için eğitim konusunda da özerklik sağlamıştı. Osmanlı Devleti kuvvetli olduğu dönemlerde de Milliyetçilik hareketlerinin başladığı dönemlerde de aynı özerkliği sağladı. Ta ki bu

[235] Mehmet Ö. Alkan, s.122.
[236] Mehmet Ö. Alkan, s.171-173.
[237] Mehmet Alkan, s.225.
[238] Haker, s.104.
[239] Rodrıgue,**TYB,** s.149.
[240] Rodrıgue,**TYB,** s.146-147.
[241] Vahapoğlu, s.105.

hareketlerin azınlık ve yabancı okullara yöneltildiğini hissedinceye kadar bu politikasını sürdürmüştür.[242]

Edirne şehrinde İngiliz misyonerlere ait olarak açılan okul Manyas mevkiinde hem Hristiyan hem Yahudi öğrencileri okutmak amacıyla Rverand Paul Dressler tarafından açılmıştır. "English School" adı ile açılan okulda 1911 Eylülü'nde eğitime başlanmıştı ve kız-erkek karışık olan okul İngilizce, Türkçe Fransızca ve Almanca eğitimi veriyordu.[243] Zamanla bu ve buna benzer okulların sayıları artmıştır.

Arz talep dengesine göre Yahudi cemaati kendi okullarının dışında diğer okullara uzun süre meyletmemiştir.[244] Yahudiler, özellikle Müslümanlar ile Hristiyanların çocuklarını beraber okuttuğu okullara -örneğin Galatasaray Lisesi - çocuklarını göndermek istememişlerdir.[245]

İmparatorluğun son günlerine kadar milletlerin eğitim sistemleri denetlenmeye çalışılsa da bozulmadan devam eder.[246]Cumhuriyet döneminde azınlık ve yabancı okullar her açıdan devlet kontrolüne alınmışlardı. Milletler, Cumhuriyetin ilk yıllarında eski eğitim sistemlerini sürdürmeye çalışsalar da alınan tedbirlerle yeni sisteme uyum sağlamışlardır.[247] 1924 yılından sonra AIU okullarının yabancı kuruluşlarla olan bağlarını sürdürmesi yasaklanır ve okullar artık tamamen cemaat okulları haline gelir.[248]

D. Edirne Yahudi Cemaati'nin Meslekleri

Türkiye Yahudileri arasında yaygın olan meslekler bankacılık, mimarlık, mühendislik ve doktorluktur.[249] Edirne Yahudi Cemaati'nde ise şarapçılık, susam, ayçiçeği yağı üretimi, peynircilik, şekercilik gibi dallar çok ilerlemişti.[250]

---

[242] Vahapoğlu, s.90.
[243] Şamil Mutlu, **Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları,** İstanbul: Gökkubbe, 2005, s.265.
[244] Vahapoğlu, s.90.
[245] Kakal, **Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri,** s.204.
[246] Benbassa ve Rodrıgue, s.193.
[247] Vahapoğlu, s.264.
[248] Benbassa ve Rodrıgue, s.243.
[249] Besalel, **OTY,** s.196-197.
[250] Mois Gabay, "Bir zamanların Edirne'si", Şalom, 09 Haziran 2010

Edirne Yahudi Cemaati'nde yaşayan Yahudilerin 1897 yılına ait gelir tablosunda bulunan meslekler ise şunlardır;

Terzi(138), Tenekeci(70), Tatlıcı(56), Kunduracı(37), Ciltci(23),Sobacı(21), Kilitçi(15),Dolapçı(15), Marangoz(15),Saatçi(10),Çantacı(7), Döşemeci(7), Boyacı(6), Bakırcı(5),Arabacı (5), Demirci(5), Çerçeveci(4), Terazici(4), Dülger (4), Kümesçi(3), Matbaacı (3), İstidacı (2), Makineci (3) kişi olarak gösterilmiştir.[251] Mesleklerin içinde en geniş kesim terziler, inşaat işçileri, demirciler, koyun kırpıcıları, reçel ve peynir üretenler ve kunduracılardı.[252]

1880 ile 1890 yılları arasında Edirne ve İzmir'de mesleki eğitimler konusunda yapılan araştırmada; AIU dışından gelenlerin sayıları AIU kökenli okul mezunlarının sayılarına göre 6 kat fazladır. Edirne'de AIU kökenli olmayan meslekler de yaygındı. Özellikle o yıllarda Edirne'de en yaygın olan Türk usulü terzilik, sobacılık, çilingirlik, camcılık, fırıncılık, duvarcılık, kumaş boyacılığı, sigara kağıdı imalatçılığı, ibrikçilik, bıçakçılık, şeritçilik, kalaycılık, mermercilik, cilacılık, hırdavatçılık, tütün imalatçılığı gibi işkollarındaki az sayıda Yahudi çalışanı aktif olarak çalışmışlardır. Ekonomik düzeyleri incelendiğinde ise "ortanın altı"nda bulunan Yahudiler mezun oldukları bölümler yerine maddi olanakları daha iyi olan mesleklere yönelmişlerdir. Örneğin; Edirne AIU mezunu olan Yahudilerin dörtte biri satıcılığa yönelmiştir.

AIU istatistiklerine göre Edirne'de sanatkarların yüzde 20'sini terziler, yüzde 10'unun duvarcı ustaları, yüzde 9.3'ünü şekerciler ve yüzde 7.5'ini kalaycılar oluşturuyordu. Bu alanların dışında cemaatin geriye kalan yüzde 49'luk bölümü yüksek seviyede beceri gerektiren sanatlarla uğraşıyordu.[253]

Cemaatte tüccar, bankacı, simsar ve sarraflık mesleklerini tercih edenlerin sayısı fazlaydı. Bu da şunu gösterir ki sanaatkarlar dışında-yüzde 51'lik bölüm dışında-gençlerin hemen hemen yarısı ticaret ile meşguldür. Yahudilerin yaşama koşulları çok

---

[251] Haker, s.169.
[252] Haker, s.26.
[253] Aron Rodrigue,**Türkiye Yahudilerinin Batılılaşmaları: "Alliance Okulları": 1860-1925,** İbrahim Yıldız (çev.), Ankara: Ayraç Yayınevi, 1997, s.156.

düzenli olmadığı için uzmanlık gerektiren öğretmenlik ve doktorluk gibi mesleklere yönelen kişi sayısı çok azdı.[254]

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Edirne'de özellikle peynircilik gelişmişti. Edirne peynirciliğinin gelişmesinde mandıracı Albert Sarfati, Nesim Marko Kohen(Kan) ve Malki aileleri oldukça etkili olmuşlardır. Bunun dışında sık yaşanan yangınlar sebebiyle Yahudiler İtfaiye örgütünde de aktif rol almışlardır. Kentin 14 tulumbacısından süpürge yapımcısı Sarı Nesim ve fırıncı Altın diş İshak Tulumbası önemli itfaiyecilerdendir.[255]

1935 yılında yapılan araştırma da ise Edirne'deki meslek dağılımı şöyle belirtilmiştir: Toprak mahsulleri'nde altmış kişi, sanayi ve küçük sanatlarda üç yüz altmış yedi kişi, ticarette beş yüz otuz dört kişi, nakliyede otuz sekiz kişi, umumi idare ve hizmetler, serbest meslekler elli üç kişi, ev iktisadiyatı ve şahsi hizmetlerde otuz iki kişi. Mesleksiz veya mesleği meçhul olanlar ise iki bin dokuz yüz otuz dört kişidir.[256] Edirne şehrinin geneline bakıldığında Müslümanların genellikle tarımla uğraştığı, Yahudilerin ise daha çok ticaret, sanayi ve küçük sanatlarla uğraştığı görülmektedir. "Mesleksiz" kısmın bu kadar yüksek olması da dikkat çekicidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet daireleri ve askeri sınıfta çalışmayı kısıtlayan sosyal ve politik yaklaşımın dışında diğer meslekler açısından herhangi bir dini ve yasal kısıtlama da bulunmuyordu.[257]

E. Edirne Yahudi Cemaati'nin Sağlık ve Yardım Kurumları

Edirne Yahudi Cemaati içerisinde ilk beliren ve meşhur olan kişi II.Murat ve Fatih Sultan Mehmet dönemlerinde yaşamış önemli simalardan birisi olan Hekim Yakup'tur. Hekim Yakup, II.Murat döneminde doktorluk yaparken Fatih Sultan Mehmet döneminde ise devletin hekimbaşılığına atanmıştır. Osmanlı Devleti'nde

---

[254] Besalel, **OTY**, s.183.
[255] Mois Gabay, "Bir zamanların Edirne'si", Şalom, 09 Haziran 2010
[256] Bali, s.314.
[257] Yaron Ben-Naeh, **Sultanlar Diyarında Yahudiler: 17.Yüzyılda Osmanlı Yahudileri,** Nita Özkatalan (çev.), Cem Çobanlı(y. hzl), İstanbul: GOA Basım Yayın ve Tanıtım Hz. San. Tic. Ltd. Şti., 2009, s.328.

yaşamış önemli bir Yahudi öncüsüdür. Fatih Sultan Mehmet'in Hekim Yakup'a, onu ve onun zürriyetinden gelen herkesin bütün vergilerden muaf olduğunu belirten bir ferman verdiği belirtilir. Hatta hekim Yakup'un Fatih Sultan Mehmet'in maliye işlerine baktığı ve defterdarlık görevini yaptığı ileri sürülmüştür.[258]

II.Beyazıd, Edirne'de -içerisinde Darüşşifa'nın da bulunduğu- bir külliye kurmuştur. Günümüzde bu külliye müze olarak ziyaret edilebilmektedir. Darüşşifa'da Türk doktorların yanı sıra Yahudi doktorlar da görev yapmışlardır. Hatta Fatih Sultan Mehmet döneminde olduğu gibi Yahudi doktorlardan birinin II.Beyazıd üzerinde çok etkili olduğu bildirilmektedir. Özellikle yabancı dil bilgileriyle Yunan ve Arap tıp kitaplarını okuyarak Edirne tıp sahasında ün yapan pek çok Yahudi doktor Osmanlı Devleti tarafından teşvik edilmiş ve daha önce olduğu gibi bazı vergilerden muaf tutulmuşlardır.[259] Edirne Yahudi Cemaati'nde yetişen doktorların devletle sağladıkları bu iyi ilişki doktorluk mesleğine ve sağlık kuruluşlarına önem verilmesini sağlamıştır.

Edirne Yahudi Cemaati'nin hastanesi uzun yıllar cemaate hizmet etmiştir. Sadece merkezde değil ilçelerde de hastane kurulması için fermanlar verilmiştir. Örneğin; 18 Mart 1858 tarihli bir ferman ile Abdülmecit tarafından Yahudilerin ve Karayların Karaağaçta da bir hastane yapmalarına izin vermesine rağmen parasızlık sebebiyle buraya bir hastane inşa edilemediği bildirilmektedir.[260]

Edirne kentinde II.Dünya Savaşı'na kadar hastane Yahudi Cemaati'ne hizmet vermiştir. Abdullah Hamamı Sokağı'nda futbol sahasının doğu cephesinde yer alan hastane bir süre sonra binanın çok eskimesi sebebiyle buradan Has Fırın Sokağı'na taşınmıştır. Sonraları hastaneye bir eczane de eklenmiştir ama zamanla bir hastaneden daha çok poliklinik hizmeti vermeye başlamıştır.[261]

Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslüman olmayan tebaanın mülkiyet ve tasarruf hakkı sınırlıdır. Osmanlı Devleti, yönetim, maliye ve askerlik konuları dışındaki diğer

---

[258] Eroğlu, s.123.
[259] Onur, s.63.
[260] Güleryüz, **TYT**, s.190-191.
[261] Onur, s.64.

sosyal fonksiyonları millet esasına göre tebaaya ve vakıflara bırakmıştır.[262] Bir Müslüman gayrımüslim için vakıf kuramayacağı gibi, bir gayrımüslim de Müslüman için vakıf kuramazdı.[263] Usullere uygun olarak kurulan Yahudi vakıflarına dair pek çok belge bulunmaktadır.[264] Örneğin; Osmanlı Yahudileri 1907 yılında Rusya'da Hocabey ve Sair'de meydana gelen olaylar sonucu vefat eden Yahudi ailelerine yardım etmek üzere para toplamak istemişler, hahambaşılar bu durumu hükümete bildirmiş ve yardım toplanmıştır.[265]

Edirne Yahudi Cemaati farklı farklı cemaatlerden oluşmasına rağmen sosyal yardımlaşmalarda beraber hareket etmiştir. Özellikle Dulhane ve Yetimhane uzun zaman hizmet vermiş önemli müesseselerdir. Tahtakale Caddesi'nde bulunan Dulhane, fakir ve muhtaç Yahudilerin dilenmesini önlemek için her türlü yardımda bulunmaktaydı. Özellikle cuma günü Yahudi halkından sadaka toplanır ve toplanan para sonradan bölüşülürdü.[266]

Cemaat içerisinde yer alan dernekleri şöyle sıralayabiliriz:

Avi Yetotim: Edirne Yahudileri tarafından ihmal edilen müessese 1918'de Bene Berit tarafından canlandırılmıştır. Yetimhanede 1926 yılında otuz altı erkek, yirmi yedi kız olmak üzere altmış üç tane yetim öğrenci bulunuyordu. Eğitim verilemeyen öğrencilere yönelik de el sanatları öğretilmekteydi.[267]

Bikur Holim, sağlık konusunda yoksul ailelerin ihtiyaçlarını karşılayan eski bir kuruluştur.

Serki İsraelita, okulların giderlerini karşılayan kurum, hayır derneklerini de desteklemiştir. Müessesenin yüz kırk üyesi vardır.

---

[262] Eryılmaz, s.46.
[263] Yavuz Ercan, **Osmanlı Yönetiminde GayriMüslimler: Kuruluştan Tanzimata Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları,** Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, 2001, s.213.
[264] Bozkurt, s.22.
[265] Güler, **TGM,** s.46.
[266] Onur, s.67
[267] Moşe Grosman, **Dr. Markus: (1870-1944): Osmanlıdan Cumhuriyete Geçişte Türk Yahudilerinden Görünümler,** İstanbul: As Matbaası, 1992, s.403.

Fraternidad Eskolar, okul öğrencileri tarafından oluşturulan kurum öğrencilerinin her türlü ihtiyaçlarını karşılar.

Hevrat Hapoalim (İşçi Birliği), işçilerin haklarını korumak için işçiler tarafından kurulan bir müessesedir.

Bene Tsiyon, gençler tarafından kurulan dernekte İbranice eğitim verilir ve önemli kabul edilen konular tartışılırdı.

Tseire Tsiyon, 22 ile 25 yaşları arasında gençlerden oluşan kurumda İbranice eğitimi verilirdi.

Ozer Dallim, Edirne Yahudi Cemaati'nde toplumun yükünü hafifleten ve yoksullara önemli yardımlarda bulunun bir kurumdur.[268]

Edirne'de yaşanan sıkıntılarda yardım dernekleri dışında Osmanlı Devleti tarafından da yardımlarda bulunulmaktaydı. Tanzimat döneminde yaşanan afetlerde zor durumda kalan Yahudilere atiye-i seniyüzyıle (devlet yardımı) verilmişti. Örneğin; Edirne'de 1846 yılında yaşanan büyük yangında yaklaşık yedi yüz bin kuruş atiye-i seniyüzyıle verilmesi kararı alınmıştı.[269]

Edine Yahudi Cemaat'inde 19.yüzyılın ikinci yarısı ve 20.yüzyıl başında birçok dernek kuruldu ve gelişti. Dernekler, üç ana konuda faaliyet gösterdi. Bunlardan ilki "sosyal yardım", diğerleri ise "sosyal yaşam" ve buna bağlı olarak "kültürel faaliyet"tir. 19. yüzyılda kurulan derneklerden bazıları şunlardır:

El Circloısraelito (Yahudi Derneği): 1859 tarihinde kurulan dernek sosyal yardım kuruluşlarını teşvik etmek ve cemaatin projelerini geliştirmek amacıyla kurulmuştur. Toplumda önemli bir yere sahip olan dernek, yüz elli kişi tarafından kurulmuştur. Konferans, tiyatro gösterileri, balolar düzenlenir, İbranice, Ladino ve Fransızca dillerindeki kitaplardan oluşan bir kütüphane oluşturulmaya çalışılırdı. Ayrıca

[268] Grosman, s.405.
[269] Alkan, s.92.

Edirne Yahudi Cemaati'nde yardım konularında koordinatörlük görevini üstlenmiştir. Cemaatin üyelerinin yaşadığı sıkıntılarda bir itiraz mercisi olarak görev yapmıştır.

Bnei Brit (Birlik Oğulları) Kulübü: 1911 tarihinde kırk üyeden oluşan kulüp, savaş sonrası zor durumda kalan küçük iş sahiplerine yardım ederdi. Bünyesinde bir yetimhane açıp bağışlarla burayı desteklemiştir.

El Circlo de la Fraternidad (Kardeşlik Derneği) veya L'association des Ancies Eléves d'Andrinople (Edirne Eski Öğrenciler Birliği): 1902 tarihinde Alyans Okulu mezunu yüz on üye tarafından oluşturulan dernek, entelektüel girişimlerde bulunup konferanslar düzenler ve yardım faaliyetlerinde bulunurdu. Ayrıca zengin bir kütüphaneye sahipti.

El Bnei Leon (Genç Aslanlar Derneği): İbranice dilinin yayılmasını sağlamak amacıyla kurulan dernek, aynı zamanda bu amaçla kurulmuş olan diğer Avrupa kuruluşları ile bağları güçlendirmeye çalışırdı.

Hevrat Dorshei Haskalah (Eğitim İsteyenler Derneği): 1879 tarihinde Haskala'nın (Aydınlanma) fikirlerini yaymak amacıyla Avraham Danon tarafından kurulan dernek iki yüz üyeden oluşuyordu. Dernek özellikle tarih, coğrafya, fen ve edebiyat gibi konularda konferanslar düzenlerdi.[270] Bu dernekler, çağdaşlık ile milliyetçilik arasında köprü kurmuşlardır. Etkileri az bile olsa, oluşturdukları eğitim düzeyi ile geçiş döneminin mimarı olmuşlardır. [271]

Hevrat Hapoalim (İşçi Kurumu): Avraham Danon tarafından 1883 yılında kurulmuştur. Kurum her türlü sanattan uzman kişilerden oluşmuştur. Bunlar, terziler, kunduracılar, marangozlar, tenekeciler, araba tamircileri, demirciler, vb. Kurumun amacı devletle ve belediye ile olan ilişkilerde işçilerin çıkarlarını korumak ve emekli olanlara maddi destekte bulunmaktır.[272]

---

[270] Haker, s.30-32.
[271] Benbassa ve Rodrigue, s.256.
[272] Haker, s.32.

Edirne İşçiler Cemiyeti: 1940 yılında Edirne'de işçi olarak çalışanlar tarafından kurulmuştur. Bu dernek hem bir gençlik merkezi hem de diğer dernekler gibi fakirlere yardım toplamak amacıyla kurulmuş derneklerden biriydi. Binası Has fırının arkasında bulunan dernek aynı zamanda fakir Musevi kızlar için drahoma da toplardı. Bu dönemde kurulmuş olan dernekler arasında halen binasının bir bölümünün ayakta olduğu Muavenet-i Hayriye Cemiyeti de önemli bir dernektir.[273]

Edirne Yahudi Cemaati tarafından kurulan yardım ve eğitim kurumları "Bikur Holim", "Ozer Dallim", "Orfelinato", Hastane, "Mahazike ha Torah" kurumları 1960 yıllarında Yahudi nüfusunun azalması sebebiyle yavaş yavaş kapanmıştır.[274]Bu dernekler, çağdaşlık ile milliyetçilik arasında köprü kurmuşlardır. Etkileri az bile olsa, oluşturdukları eğitim düzeyi ile geçiş döneminin mimarı olmuşlardır. [275]

F. Edirne Yahudi Cemaati'nin Gelenekleri

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan diğer tebaa gibi Yahudiler de aile hukuku açısından kendi dini hukuklarına tabi olmuşlardır. Osmanlı Devleti özel hukuka giren evlilik akdi, akdin feshi, drahoma, çeyiz, mehir ve nafaka gibi konuları dini işlerden kabul etmiştir.[276]

Dini geleneklerine bağlı olan Yahudiler, dini sembolleri evlerinin içinde de kullanmışlardır. Bunlara örnek olarak, Mezuza*, Menora (yedi kollu şamdan), Magen David (altıgen yıldız), Kiduş bardağı** verilebilir. [277] Edirne şehrinde Yahudi evlerini diğer azınlıkların evlerinden ayıran en önemli özellik eve Menorayı temsilen yedi basamaklı bir merdivenden çıkılması ve apartmanlarının önlerinde Menorayı temsilen yedi kollu bir şamdan figürü olmasıdır. Hatta kimi evlerde evin yapılış tarihi İbrani

---

[273] Mois Gabay, "Kaybolan Tarihimiz Edirne Yahudileri-4", Şalom, 16 Haziran 2010

[274] Marsel Kan ve Yasef Yahya, Şalom, Aralık 1984

[275] Benbassa ve Rodrigue, s.256.

[276] Bozkurt, s.14.

* Kapı girişlerinde sağdaki süveye çakılan ve Tevrat'tan bazı ayetler içeren yazının konduğu bir tür kutu Bkz. Besalel, **OTY**, s.161.

Şabat gününün gelişini kutlayan duadan sonar içilen şarabın konduğu bardak- Bkz. Besalel, **OTY, s.161.

[277] Besalel, **OTY**, s.161.

takvimine göre yazmaktadır. Edirne'de yaşanan büyük yangında zarar görmeyen ve yıkılmayan şu an sadece Tahtakale semtinde bir ev bulunmaktadır.[278]

Yahudi kadınları evlerine olan düşkünlüklerinden başka, geleneksel kutlamalara da önem verirlerdi. Örneğin; çeyiz hazırlığı' (Aprantar la aşugar, Aparar la aşugar), 'çeyiz sergilemesi günü', 'gelin hamamı' (el banyo de novya), 'bebek için bez kesme töreni' (kortadura de faşadura) gibi kutlamalar kadın kadına düzenlenen günlerden bazılarıdır.[279]

1. Giyim Özellikleri

Osmanlı Devleti'nde Yahudiler, özel vergiler ödeyerek hükümdarlığın himayesinde bulunur ve böylelikle müslim ile gayrımüslim tebaa birbirinden ayrılmaya çalışılırdı. Yahudilerin giyim şekilleri fermanlarla belirlenir ve Müslümanlar gibi giyinmeleri önlenirdi. Zaman zaman Yahudiler bu fermanların uygulanmaması için itiraz etmiş ve bazı zamanlarda bu itirazlar kabul edilerek fermanlar uygulanmamıştır.[280]

Ahmet Hikmet Eroğlu'nun "Osmanlı Devleti'nde Yahudiler" adlı eserinde belirttiği gibi bu kurallar sadece Yahudiler için geçerli gibi görünse de Müslüman-Yahudi toplumunun bütün fertleri için de geçerli olmuştur. Yahudilerin Müslümanlara benzer kıyafet giymesinin yasak olduğu gibi, Müslümanların da Yahudiler gibi giyinmeleri yasaklanmıştır; ancak, Osmanlı Devleti'nde hakim unsur Müslümanlar olduğu için, Müslümanlar Yahudilerin giyimlerine özenmemiş, bundan dolayı da onları ikaz edici fermanlar yayınlanmamıştır. Yahudilerin din adamları da kendi cemaatlerine mensup insanların başka dinden olanların kıyafetlerine benzer kıyafet giymelerini hoş görmemiştir.[281] Bu sayede diğer cemaatlerden kolayca ayırt edilebilecek ve Tevrat'taki şu emre de da uyabileceklerdi: "Oturduğun Mısır diyarının veya seni götürdüğüm

[278] Mois Gabay, "Kaybolan Tarihimiz Edirne Yahudileri -3"Şalom, 9 Haziran 2010
[279] Sara Yanarocak, "Safarad kadınının aile içindeki rolü-2", Şalom, 30 Haziran 2010
[280] Sevilla-Sharon, s.50.
[281] Eroğlu, s.12-14.

Kenan topraklarının alışkanlıklarını taklit etmeyeceksin ve adetlerini uygulamayacaksın."[282]

Osmanlı Devleti'nde yükselme dönemine kadar giyim konusunda geniş ölçüde bir sınırlamanın olduğunu gösteren bir belgeye sahip değiliz. Ancak, III.Murat döneminde 04 eylül 1577 tarihli fermanda giyim konusundaki kısıtlamanın Fatih Sultan Mehmet döneminde de olduğu bildiriliyor. 15. yüzyılın sonuna kadar gayrimüslim tebaanın rahat bir giyinişe ve davranış özgürlüğüne sahip olduğunu tahmin edebiliriz; çünkü Edirne Yahudi Cemaati'nden İshak Tsarfati 15. yüzyılın ortalarında Almanya ve Macaristan'daki Yahudilerini bu topraklara davet ederken nedenlerini şöyle açıklamıştır:

> *"Burada en iyi elbiseleri giyebilirsiniz. Herkes kendi asma ve incir ağacının altında oturabilir. Hristiyan egemenliğinde, çocuklarınızı mosmor dövülme tehlikesi ile karşı karşıya bırakmadan, asla mavi veya kırmızı renkli elbiseler giydiremezsiniz."*[283]

Edirne Yahudi Cemaati'nde Yahudi erkekler, geniş kollu çizgili bir içlik üzerine koyu renk ceket, ceketin altına geniş kuşaklı bir şalvar başlarına da silindir şeklinde üstü sarıklı şapka takarlardı. Yahudi kadınlar ise koyu renk pelerin ve şal takar, evde elbise, etek ya da pantolon giyerlerdi.[284]

Yahudilere ilk kez değişik giysiler giymelerini emreden padişah II.Murat'tır. Yahudi tebaaya uzun esvap ve sarı başlık giymeleri emredilmiştir.[285] Kıyafet konusunda kısıtlamaların en yoğun olduğu[286] III.Murat döneminde ise (1574-1595) Yahudiler'in giysilerindeki lüksü önleyebilmek için yeni fermanlar çıkarılmış ve ipekli giysilerin giyilmesi yasaklanmıştır.[287] Sosyal doku açısından kıyafet oldukça önemlidir[288] ancak fermanlar uygulanırken Yahudilerin korunması da sağlanmıştır. 1594 tarihinde -

---

[282] Tilda Levi(proje koordinatörü) **Osmanlı'da Yahudi Kıyafetleri,** Önder Durmaz (fotoğratçı), İstanbul : Gözlem Sanat Galerisi, 2000, xiii

[283] Yavuz Ercan, **Rumlar ve Diğer Müslüman Olmayan Topluluklar,** Toplu Eserler: 2, Birinci Basım, Ankara: Turhan Kitabevi, 2007, s.248-249.

[284] Alkan, s.33.

[285] Besalel, **OTY,** s.21.

[286] Ercan, **RMOT,** s.249.

[287] Groepler, **İODY,** s.32.

[288] Stanford J. Shaw, **Eski ve Yeni Arasında Sultan III.Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu,** Birinci Basım, İstanbul: Kapı Yayınları, 2008, s.102.

Yahudilerin şikayeti üzerine- yayınlanan fermanda, kanuna aykırı olarak kimseye müdahale edilmemesi ve kimsenin incitilmemesi bildirilmiştir.[289]

16. yüzyılda Hans Dernschwam, Türkiye Yahudileri ile ilgili şunu yazmıştır: "Türkiye'deki Yahudiler, lisanını konuştukları yöreye uygun giyim tarzını benimsemektedirler. Genelde uzun kaftanlar giyerler."[290] Çoğunlukla kıyafetin rengi konusunda farklılar bildirilmiştir.

II.Mustafa 1758 tarihinde çıkardığı fermanla mavi ve koyu renklere müsaade etmiş ve giyebilecekleri kürk cinslerini bildirmiştir.[291] II.Mahmud döneminde ise giyimde Avrupa kıyafeti-fes, setre ve pantolon- benimsendiği için cemaatleri birbirinden ayıran dış özellikler tamamen olmasa da kısmen ortadan kalkmış oldu.[292]

10 Ağustos 1837 tarihli Feslerle ilgili fermanda Hahambaşına ;

> *"Emr-ü hümayun'a uygun olarak fes takmaya hakkı olan Yahudilerin diğer Müslümanlardan ayrılabilmesi için feslerine özel bir işaret takmalıdırlar. Avrupa'yla ticaret yapanlar, devlet hizmetinde olanlar ve bu kategorilerin dışındakiler feslerine siyah bir şerit takmalı, Yahudiler ise mavi bir şerit dikmeli, fes giymeye hakkı olmayanlar hiç fes takmamalıdırlar..."*[293]

19. ve 20.yüzyıl halahaya göre, evli kadınlar saçlarını örtmek için oyalı yemeni bağlarlardı. Yahudi kadınlar Müslüman kadınların aksine koyu renkler özellikle kahverengi feraceyi tercih ederlerdi. Zamanla ferace yerini Avrupai tarzda paltoya bırakmıştır.[294] 19. ve 20. yüzyılda erkekler ise fes giyme zorunluluğu sebebiyle boneta yerine fes giymeye başladılar. Elbise altında koyu renkte uzun ve geniş şalvar, entarinin üzerine yelek ve onun altına geniş kumaştan yapılmış kuşak ve mestlerin üzerine arkası açık koyu renkli geniş ayakkabılar giyilirdi. [295]

---

[289] Bozkurt, s.20.
[290] Tilda Levi, xi
[291] Güleryüz, **TYT**, s.173-174.
[292] Kakal, **Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri 1861-1876**, s.280.
[293] Sevilla-Sharon, s.152.
[294] Tilda Levi, s.xii.
[295] Tilda Levi, s.xiii.

2. Evlilik

Müslümanlarda olduğu gibi Yahudi cemaatinde de her sağlıklı kişinin evlenmesi tavsiye edilirdi. Sebep ne olursa oldun bekar kalmak cemaat tarafından hoş karşılanmazdı.[296]

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Yahudiler hem dini inanışları hem de gelenekleri gereği bazı kurallar çerçevesinde evlenmişlerdir. Örneğin; Yahudiler tek bir kadınla evlenebilirlerdi; ancak on sene süresince çocuğu olmayan kadın boşanmış kabul edilirdi. Nikah, havralarda yapıldığı gibi yeni evlenen kimselerin evlerinde de yapılabilirdi. Gelinin başına sırma işlemeli uzun bir duvak örtülmesi gerekirdi.[297] Yahudi gelinler, düğünlerde kadifeden ya da ipekten yapılmış üstü sırma veya dival işiyle süslenmiş kaftan veya elbise giyerlerdi. Bu gelinliklere "primer vestido"denirdi. 20. yüzyıldan itibaren ise çiçek desenli bu gelinliklerin yerine Avrupai tarzda beyaz gelinlik giymeye başladılar.[298]

Evlilikte hamileliğin kadına belirli bir saygınlık kazandırdığına inanılırdı. Özellikle ilk hamilelikte, Trakya bölgesinde "Kamiza Larga" adı verilen gömlek çocuğa uzun bir hayat bağışlayacağı inancıyla dikilirdi. "Kamiza Larga" bebek erkek olursa sünnet düğününde, kız olursa isim takma töreninde giydirilirdi.[299] Doğumu izleyen ilk merasim ise kız çocukları için isim verme ve erkek çocuklar için sünnet merasimiydi.[300]

Drahoma*, aileler arasındaki evlilik anlaşmalarında ayrı bir öneme sahipti. Drahoma'nın olmaması bir kızın evlenmesine mani olacağından, yoksul kızları evlendirmek ve onlara drahoma sağlayabilmek için özel cemiyetler kurulurdu.[301]

---

[296] Ben-Naeh, s.368.
[297] Gedik, s.80-81.
[298] Levi, s.xii.
[299] Besalel, s.163.
*Gelinin babasının damada maddi yardımda bulunmasıdır. Bkz. Suzan alalu ve öte., s.117.
[300] Salime Leyla Gürkan, **Yahudilik,** İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2008, s.136.
[301] Ben-Naeh, s.369.

Evlilik açısından bir başka önemli konu da ketubalardır. Yahudiler, 18.yüzyılda Ketubaları** deri parşömenler üzerine yazarlardı. Fakat 19.yüzyılda yaşanan ekonomik çöküş sebebiyle deri yerine kağıt tercih edilmeye başlanmıştır. Sanatsal anlamda da yaşanan çöküş aynı motiflerin sürekli tekrarlanmasına sebep olmuştur.19 yüzyıldan sonra ise farklılıklar tamamen kaybolmaya başlamıştır.[302] Günümüze ulaşan Edirne Yahudi Cemaatine ait 19.yüzyıldan kalma üst kısmında manzara resmi olan bir ketuba bulunmaktadır. [303]

II. Edirne Yahudi Cemaati'nin Kültürel Müesseseleri

Edirne Yahudileri özellikle ticaretle uğraşmalarına rağmen şehir daha çok din ve kültür merkezi olarak ün yapmıştır. Şehirde yaşayan birçok alim kültürel eserler ortaya koymuştur. [304]

Edirne'de doğmuş ve büyümüş olan önemli kişilerden biri Reuven Aftalion'dur. İspanyol Yahudilerinin ünlü şairi 15.yüzyılda Edirne'de yaşamıştır. 15.yüzyıl'ın ikinci yarısında ve 16.yüzyıl'ın ilk çeyreğinde Edirne' de yaşamış olan bir başka önemli kişi de Salamon İbn Verga'dır. Haham ve Yargıç olmasının yanında Yahudilerin Hristiyan ülkelerde maruz kaldıkları zulmün tarihçesini yazmış önemli bir tarihçidir. [305] Salamon İbn Verga'nın, babası ile yazdığı Şevet Yahuda isimli eseri Edirne'de yayınlanmış önemli eserlerdendir.[306]

16.yüzyılın kültür dünyasında Yahudi din bilimi içerisindeki disiplinlerden biri de Kabala olmuştur. Kabala bir çok bilim arasında yerini alsa da din adamları üzerinde fazla bir etkisi olmamıştır. 16. yüzyılda sadece belirli bir seçkin kesim içinde sınırlı bir inceleme alanı olarak kalmışken 17. yüzyılda bilginler arasında yazım ve yayında birinci derceden önemli bir konu halini almıştır.[307]Kabala'nın ünlü ve mistik şairi

---

**Ketuba, bir kadın ile erkeğin evlilik töreni yapıldıktan sonra, dini nikahı gerçekleştiren hahamın, iki tanık huzurunda damada imzalatıp, gelin tarafına teslim ettiği bir anlaşma belgesidir. Bu belge tam anlamıyla kadın lehine hazırlanmış bir sosyal akittir. Bkz. Suzan alalu ve öte., s.222.

[302]. Pardo, s.81, Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Pardo, s.81-85

[303] Besalel, **OTY**, s.17.

[304] Besalel, **OTY**, s.28-29.

[305] Haker, s.33.

[306] Onur, s.54.

[307] Benbassa ve Rodrigue, s.161.

Moses a Levi Alkabe, Edirne'de önemli kabalistler yetiştirmiş ve el yazması kabalist eserler vermiş önemli bir kişidir. Vaazlarını ise "Or Zeddihim" kitabında toplamıştır.[308] Kabalistlere Tanrı'ya yönelik ibadet yöntemleri konusunda da eğitim vermiştir.[309]

Edirne'nin kültür hayatında etkisi olan bir başka kişi de 1420 yılında doğan Mordehay Komtino'dur. Mordehay Komtino, Edirne'de ünlü hahamlara hocalık yapmıştır. Komtino, dini ilimlerin yanında Astronomi ve Matematik ilimlerinde de kendini geliştirmiştir. Bu ilimlerle uğraşması bazı hahamların hoşuna gitmemiş ve onların tepkilerine maruz kalmıştır.[310] Karaylara karşı olumlu bir tavır içerisinde olan Komtino, bu kentte yaşayan Karay cemaatine mensup öğrencilere Talmud eğitimi vermiştir. 15.yüzyılda Aşkenaz Yahudilerinin Osmanlı topraklarına göç etmesine katkı sağlayan mektubu yazan İshak Sarfati'nin hocalığını da yapmıştır. Komtino on tane eser vermiştir. Tanah ile ilgili olan "Kether-Tora" bu eserler arasında en önemlisidir.[311]

Meşhur eseri "Bet Yosef"i Edirne'de yazan Josef Ben Efraim Karo(1485-1575), Plevne'de haham ünvanı almıştır. 1522 yılında Edirne'de yazmaya başladığı ve 20 yılda ancak tamamlayabildiği eserin amacını Karo, eserin giriş bölümünde aşağıdaki şekilde belirtmiştir:"...O zamana kadar düzensiz halde bulunan Yahudi hukukunun çeşitli bölümlerini düzenleyip, derleyip, toplayıp, tek bir eser çerçevesinde anlaşılır biçimde sunmak."[312]

Karo, Yahudi dini kurallarını inceleyerek bir tür kodeks hazırlamıştır. Öncelikle hazırladığı eserin bilginlere yönelik olmasını düşünmüş; ancak daha sonra eserini herkesin yararlanabileceği ve bir Yahudi'nin günlük hayatta ihtiyaç duyabileceği her konuda pratik bir kılavuz haline getirmiştir. Şulhan Aruh(Kurulu Masa) adını verdiği eserde ibadet, bayram, gıda, temizlik, faiz, evlenme, boşama hukuku, vb. konulardan bahseder.[313] Popüler olan bu eser hala günümüzde Yahudi hukuku'nun temelini oluşturmaktadır. Bu eserde Karo, Halaha olarak bilinen Yahudi hukuk

[308] Besalel, **OTY**, s.28, .
[309] Güleryüz, **TYT**, s.118.
[310] Eroğlu, s.122.
[311] Sevilla-Sharon, s.39.
[312] Besalel, **OTY**, s.28-29.
[313] Güleryüz, **TYT**, s.119.

sistemine kesin şeklini vermiştir. Dolayısıyla Yahudiler için birleştirici ve bağlayıcı bir unsur olmuştur. Bunun dışında Maimonides'in Mişne Tora'sının kısmen yorumunu içeren Kesef Mişne'yi hazırlamıştır.[314] Karo İspanyol- Yahudi düzenleyiciliğinin en üretken ve en başarılı dönemini yaşamış ve bu geleneği doruklara ulaştırmıştır.[315]

Tsfat ekolü lideri olan Josef Karo'nun dışında Edirne'de büyümüş olan bir başka önemli bilgin de Moşe Ben Yosef Trani'dir. Karo'nun vefatından sonra ekolün lideri kabul edilen Yosef Trani 54 yıl boyunca hahamlık ve dinsel mahkeme üyeliği yapmıştır. Yahudi hukukunun tarımsal yasalarıyla ilgilenmiştir.[316] Yine bu tarihlerde yaşamış şair ve edebiyatçı Avtalyon Ben Mordehay Edirne[317]'de yaşamış ve şehrin kültürel hayatını canlandırmıştır.[318]

Osmanlı topraklarında yaşayan Yahudiler, lisan açısından mütecanis bir topluluk değildi; tersine geldikleri yere, yaşadıkları bölgeye, yaptıkları işe ve hatta sayılarına göre lisanları değişiyordu.[319] 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı topraklarına göç eden Yahudiler, kendi örf ve adetlerine uygun mahalleler teşkil etmişler ve yeni ülkelerinin dillerini öğrenmeye çaba sarf etmemişlerdir. Türk mahallelerinde yaşayan birkaç Yahudi dışında diğer cemaat, sadece işlerini görebilecek kadar Türkçe öğrenmişlerdi.[320]

Tekirdağ, Edirne ve İzmit civarında yaşayan ve "Romaniot" adıyla anılan Yahudi cemaatlerin dili Rumca'dır.[321] Romans dili olarak bilinen Ladino ise İbranice ve Klasik Kastil dilinden türemiştir.[322] Yahudi İspanyolcası'nda İspanya'ya ait eskimiş pek çok kelime ve deyim kullanılırken İbranice, Türkçe, Yunanca ve İtalyanca'dan da

---

[314] Besalel, **OTY**, s .28-29.
[315] Benbassa ve Rodrigue, s.158-159.
[316] Sevilla-Sharon, s.46-47.
[317] Onur, s.55.
[318] Barokas, s.49.
[319] Eroğlu, s.193.
[320] Galanti, s.148-149.
[321] Besalel, **OTY**, s.151.
[322] Almaz ve Batu, s.19.

pek çok kelime ve deyim kullanılırdı; ancak Yahudi İspanyolcası özünde yine İspanyol asıllı bir dil olarak kalmıştır.[323]

Aslına bakıldığında bilim dili ile günlük dil aynı anda varlık göstermiştir. Böylece modern çağa kadar entelektüel açıdan hem İbranice, hem Yahudi İspanyolcası kullanılırken diğer açıdan da Ladino ile Yahudi İspanyolcası etkileşim halinde olmuştur.[324] Edirne Yahudi Cemaati'ndeki bazı üyelerin kendi dilleri olan İspanyolcayı uzun zaman koruyabilmeleri Osmanlı Devleti'nin cemaatlere tanıdığı yetkilerden biridir.[325]

17. yüzyılda Sabatay akımının Yahudi toplumu üzerindeki hep olumsuz etkisinden bahsettik ama aslında Sabataycılık akımı entelektüel anlamda önemli ve büyük yenilikler yaşanmasına kapı aralamıştır. Yahudi İspanyolcasında önemli bir din edebiyatının gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Başlarda önemsiz gibi görünen bu olay, zamanla toplumun her kesimi tarafından meşruluk kazanr ve Yahudi Cemaatinin kültür dünyasında derin izler bırakır.[326] Sabataycılık akımından sonra, toplumun içerisine girdiği ekonomik ve toplumsal bunalım geleneklerin yok olmasına sebebiyet veriyordu; ama İspanyolca yazılan dini eserler hem geleneklerin yaşatılmasını hem de Yahudi inancının güçlendirilmesini sağlamaya çalışıyordu.[327]

Sürgün sonrası -17. yüzyılda- İspanyol Yahudileri "altın çağ"larını yaşamışlardır. İmparatorluğun farklı bölgelerine gönderilen bilginler zamanla bu topraklardaki önemli merkezlerde toplanmışlardı. Bu cemaatler arasında Edirne Yahudi Cemaati de oldukça zengin kültürel bir birikime sahip bir cemaat haline gelmişti. Maatbanın kurulması ve gelen bilginlerin yanlarında getirdikleri kitaplar sayesinde hem İspanya hem de Batı'da bulunanlarla bilgi alışverişini arttırmışlardır.[328]

Ancak Tanzimat Fermanı ilan edilene kadar İspanya ve Portekiz'den gelen Yahudiler yıllarca kültürel birikimlerinin üzerine bir şey koyamamışlar ve zaman içinde

[323] Benbassa ve Rodrigue, s.172.
[324] Benbassa ve Rodrigue, s.175.
[325] Eryılmaz, s.37.
[326] Benbassa ve Rodrigue, s.171.
[327] Benbassa ve Rodrigue, s.178.
[328] Benbassa ve Rodrigue, s.153-155.

kültürel birikimlerini yitirmişlerdir. Sosyal açıdan da çöküşe giren Yahudiler günlük dini ibadetlerini gerçekleştirecek kadar bile İbranice bilmedikleri için zamanla dini inançlarından da uzaklaşmaya başlamışlardır. Günlük konuşma dili İbranice yerine Judeo- Espanyolca olmuştur; fakat Yahudiler bu dilde ne eğitim verecek ne de edebi eserler ortaya koyacak bir birikime sahip değildi [329] Bu dönemdeki, Yahudi Cemaati'nin kültür yaşamına bakıldığında birkaç kişi hariç yaşanan bu durumlar sebebiyle dış etkilerin izlerine pek rastlanmaz. Yalnızca, dini törenlerde Osmanlı üsluplarının etkileri ve uyarlamaları görülür.[330]

18. yüzyıldan önce Yahudi İspanyolcasına ait kitaplara pek rastlayamayız; çünkü Sefarad hahamları bu edebiyata önem vermezlerdi. Öncelik her zaman İbranice ait olduğu için her değerli bilginin bu dilde verilmesi gerektiğini düşünürlerdi.

18. ve 19. yüzyıllara ise İbraniceden çevrilen ahlak metinleri damgasını vurmuştur. Bu dönem etik kitaplarının ağırlıklı olduğu bir İspanyol Yahudi Edebiyatı oluşmuştur. Bu gelenek izleyen yüzyılda da devam ettiğine göre ilginin devam ettiği açıktır. Örneğin; Edirne Yahudi Cemaati'nden Menahem Mitrani, bu dönemde Yoşua tefsiri kaleme almıştır.[331]

Aslında cemaat içerisinde büyük çoğunluk, eğitimin dua kitabı ve dini törenlerin dışına çıkmaması gerektiği kanaatindeydi. Bilgi kaynakları İspanyolca olmasına rağmen dini kültürün temeli İbraniceye dayandığından cemaat için ulaşılmaz oluyordu.[332]

Eğitim seviyesindeki bu düşüş 19.yüzyılda değişikliğe uğramış ve Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra çağdaş eğitim yaygınlaşmıştı. "Alliance İsraelite Universelle" (Evrensel Yahudi İttifakı) hem Edirne Yahudi Cemaati'nin hem de diğer Yahudi Cemaatlerinin modernleşmesinde büyük katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte Yahudi aydınlanma hareketi Haskala 18. yüzyılın ortalarında doğmasına rağmen 19.yüzyılın ikinci yarısında ancak Osmanlı topraklarında etkili olmaya başladı. Amaç

[329] Güleryüz, s.80.
[330] Benbassa ve Rodrigue, s.162-163.
[331] Benbassa ve Rodrigue, s.174-177.
[332] Benbassa ve Rodrigue, s.156.

bütün dünyada yaşayan Yahudilerin eğitim seviyesini güçlendirmekti. Kültür alanında oldukça etkili olan Fransızca, Yahudilerin eğitim dili olarak seçilmişti. Yazılmış birçok hatırat ve romanlardaki bilgilerden o dönemde Edirne Yahudi Cemaati'nde bütün zengin ailelerin yanında çocukları için bir Fransız mürebbiyenin var olduğunu anlıyoruz.[333]

19.yüzyılda çok fazla İbranice dini eser verilmesine rağmen Batı'ya açılma sorunu sebebiyle çok ilgi görmemiştir. Bunun yanı sıra Yahudi İspanyolcası hala en çok kullanılan dil olma özelliğini taşıyordu.

19.yüzyılın ilk on yılında dini içerikli eserlerin ilk örnekleri verilmiştir. Sonrasında hem genel tarihe hem de Yahudi tarihine ilişkin eserler verildi. Bu hem din dışı alanlara açılmanın hem de modernleşmenin etkisiyle kaybolabilecek olan tarihine sahip çıkma çabası olarak nitelendirilebilir. Yahudi tarihine ait az sayıdaki klasik eserler Yahudi İspanyolcasına çevrilir. Tarihi eserlerin yanında ünlü Yahudilerin hayat hikayeleri, şiirler, tiyatro eserleri, ahlak kitapları, çeşitli konularda pedagojik eserler, Osmanlı hukukuyla ilgili kitaplar, vaazlar, Yahudi İspanyolcasında yazılmış ilahilerin ve ayinlerin yer aldığı eserlerin sayısı her geçen gün artıyordu. 19. Yüzyılın sonunda ve 20. Yüzyılın başında özgün eserlere pek rastlanılmaz.[334]

Bu dönemde Edirne Yahudi Cemaati içinden çıkan en önemli Yahudilerin başında Abraham Danon gelir. Abraham Danon aynı zamanda günümüze zengin bir kütüphane bırakmıştır. Özel kütüphanesinin kataloğu 1931 yılında Edirne Vilayet Matbaası tarafından basılmıştır. [335] Haskala'yı Edirne'ye getiren Josef Halevi'nin öğrencisi olan Danon, Bet-Din'lerde görev almıştır. Danon geleneksel bilgilerle Batı kaynaklı bilgiler arasında bir uyum sağlamaya çalışmıştı. İbrani dilinin öğrenilmesi kadar, Yahudi İspanyolcasının da ana dil olarak korunmasını istemişti.[336]Bunun dışında pek çok dergide Yahudilerin geçmişi ve geleneği üzerine yazılar yazmış, İbrani dilinde bilimsel makaleler yazmış ve bu dile şiir çevirileri yapmış önemli bir yazardır. Yosef

[333] Alkan, s.100.
[334] Benbassa ve Rodrigue, s.257-259.
[335] Onur, s.54.
[336] Benbassa ve Rodrigue, s.252-254.

ha- Da'at isimli tarihi dergisi Edirne'de basılmıştır.[337] "El Progreso" dergiside özellikle Doğu Avrupa'da yaşayan Yahudileri takip etmiştir. Toledot Benci Avraham(İbrahim Oğullarının Tarihi) ve Türkçe yazdığı Mebhas-i Lisaniye ve İştitakiye (Kelime ve Lisanların Kökleri) en popüler eserleridir.

Abraham Danon, sadece bilimsel faaliyetlerde bulunmamış; aynı zamanda pek çok dernek kurmuştur. Bu dernekler; Hevrat Şomrey Tuşiya (Bilgi Dostları Derneği) ve Dorşey Haksala (Aydınlığı Arayanlar)[338]'dır. 1879 yılında Yahudilerin eğitim seviyelerini yükselterek, içerisinde bulundukları maddi ve manevi yoksulluktan kurtarmak amacıyla kurulan Hevrat Şomrey Tuşiya ve Dorşey Haksala dernekleri, ünlü bilginlerin ışığında, Yahudi tarihinin ve edebiyatının tanıtılmasına ve açıklanmasına çalışmıştır. Ayrıca dernekler, Yahudi tarihini inceleyen ve güncel araştırmalara da yer verecek bir derginin çıkarılmasını öneriyordu. [339]

1889 tarihinde Edirne'de doğan bir başka önemli kişi Albert Benaroya AIU mezunudur. 1912 yılından itibaren Şam Lisesinde Fransızca öğretmenliği yapmıştır. "Provest", "Delunay" ve "Duploye" nin stenografi sistemlerini Türk stenografisine uygulamıştır. 1919 yılından itibaren Ticaret Mektab-i Ali'ye stenografi öğretmeni olarak atandı. TBMM ilk stenografi ekibini kurmuştur. "Türk Stenografisi" isimli bir kitabı yayınlanmıştır. Aynı zamanda "L'Etoile du Levant" gazetesini kurmuştur. 20.06.1955 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk hahambaşısı olan Hayim Moşe Becerano devrin önemli alimlerinden öğrenim görmüştür. " Ha Magid, Ha Meassif, Ha Mizpeh, El Correo, El Drogman, La Verdad, La Alborada, Buletinue İsraelit, Curierul İsraelit, İbri de Brody, El Buletin de la Ensenanza de Madrid, Ha Magid de Lick, Les Archives İsraelites, El Telegrafo, El İnstruktor, El Tyempo, Hamenora" gibi pek çok önemli dergi ve gazete de yazıları yayınlanmıştır. Eserleri genelde "manüskri" halinde basılmıştır. "Teşuva Mehayim" isimli savaş sonunda dul

[337] Sevilla-Sharon, s.94.
[338] Onur, s.172
[339] Benbassa ve Rodrigue s.252-254.

kalan kadınların durumunu inceleyen çalışma günümüzde de halen önemini korumaktadır. 1910 yılında Edirne Hahambaşılığı'na atanmıştır.[340]

1887 yılında Edirne'de doğan İlyazer (Eliezer) Menda AIU mezunudur. 1908-1910 yılları arasında Edirne, Fas ve Bulgaristan'da AIU okullarında öğretmenlik yapmıştır. "El Cudyo", "El Cugeton", "El Telegrafo", "L'Aurore", "Le Journal d'orient", " La Boz de Oriente", "La Boz de Türkiye", "Şabat", "La Vara" ve "Şalom" gazete ve dergilerinde yazıları yayınlanmıştır. 1952 yılında "La Vera Luz" gazetesini kurarak 1972 yılına kadar tek başına gazeteyi devam ettirmiştir. Tenkidi seven yazar 19.09.1978 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.

1916 yılında Edirne 'de doğan Av. Yakim Bahar " Alliance" okulunda ve Edirne Lisesi'nin orta bölümünde okudu. 1937 ile 1946 yılları arasında birçok okulda öğretmenlik yaptı. 1941'de "Yeni Fikir" adlı dergiyi çıkardı. "La Boz de Türkiye" gazetesinde yazıları yayınlandı. "Yaşayan Sözler", "Meşhur Adamlarin Meşhur Sözleri", "İdealist talebe" (piyes) isimli kitapları basılmıştır.

1921 yılında Marsel (Süleyman) Şalom, Edirne'de doğmuş ve öğreniminin bir kısmını burada tamamlamıştır. "Demokrat", "Politika", "Le ournal d'Orient" ve "La Boz de Türkiye" gazetelerinde yazıları yayınlanmıştır. 1946'da " La Presse" isimli bir gazete çıkarmıştır. "Çağdaş Türk Edebiyatı Antolojisi", "Yunus Emre Antolojisi", "Nazım Hikmet'in Yaşam Öyküsü", "Leyla ve Mecnun", "Toplumun Türk Şairleri Antolojisi" adlı eserleri İspanyolca basılmıştır. 11.10.1985 tarihinde Madrit'te vefat etmiştir.

1920 yılında Edirne'de doğan Moşe Benbasat " Alliance" okulunda okumuştur. 1950 yılında "Şabat" gazetesini çıkarmıştır. Daha sonra 1950 yılında "La Vara" gazetesini yayımlamıştır. 1970 yılında İsrail'e göç eden M.Benbasat, "Türkiyeliler Derneği" nin genel sekreterliğini yapmıştır.02.02.1986 tarihinde vefat etmiştir.[341]

---

[340] Nesim Benbanaste, **Örneklerle Türk Musevi Basınının Tarihçesi,** İstanbul: Sümbül Basımevi, 1998, s.274-282.

[341] Benbanaste, s.283-298.

1930'lu yıllarda göçler sebebiyle en değerli vatandaşlarını kaybeden Yahudi cemaatlerinin günlük dili Yahudi İspanyolcası, II.Dünya Savaşı'na kadar Sefarad Yahudilerinin çoğunun konuştuğu ana dil olarak kalmıştır. Bu sebeple kültürü millileştirme çabaları çok geç sonuç verir.[342] Yahudi İspanyolcası kullanılmasına rağmen 20. Yüzyılın ilk yarısında Edirne Yahudi Cemaati'nde edebi eserler verecek ya da çeviriler yapabilecek köklü bir basın oluşturulamamıştır.[343]

A. Edirne Yahudi Cemaatine Ait Gazete ve Dergiler

Osmanlı Yahudi Cemaatleri matbaacılık, gazetecilik ve edebiyat alanlarında çok ilerlemişlerdir.[344] Osmanlı İmparatorluğu'nda kitap basma işini yapan ilk azınlık Yahudiler olmuştur.[345] Yahudi cemaatinin etkisiyle Edirne entelektüel yaşamının merkezlerinden biri haline gelmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda açılan ilk matbaalardan biri de 1554 yılında Edirne de açılmıştır.[346] İspanya'dan İstanbul'a göç eden Salamon ve Jozef Jabes'in (1559-1593)Selanik ve Edirne'de açtığı ünlü matbaalarda Avrupa tekniği izlenmiş ve uygulanmıştır.[347]

Kitleler halinde göç eden Yahudiler, yerleştikleri memleketlerde geldikleri ülkenin dilini korumuşlardır. Eski dilleri ana dilleri olmasına rağmen sosyal ilişkilerde yeni gittikleri ülkenin dilini az sayıda da olsa konuşmaya çalışmışlardır.[348] Hem Osmanlı İmparatorluğu'nda hem de Türkiye Cumhuriyeti'nde Edirne'de Türkçe, İspanyolca-Fransızca, Fransızca ve İbranice gazete ve dergiler yayınlanmıştır.[349] Aslına bakıldığında bilim dili ile günlük dil aynı anda varlık göstermiştir. Böylece modern çağa

---

[342] Benbassa ve Rodrigue, s.249.
[343] Benbassa ve Rodrigue, s.264.
[344] Sevilla-Sharon, s.88.
[345] Güleryüz, **TYT**, s.125.
[346] Besalel, **OTY**, s 24,
[347] Güleryüz, **TYT**, s.125.
[348] Ülken, s.35.
[349] Benbanaste, s.57, Besalel, **OTY**, s.95.

kadar entelektüel açıdan hem İbranice hem Yahudi İspanyolcası kullanılırken diğer açıdan da Ladino ile Yahudi İspanyolcası etkileşim halinde olmuştur.[350]

1972 yılının Ocak ayında yayınlanan Le Courrier d'orient, Levant- Hérald ve Levant Times gazetelerindeki bilgilere göre Edirne'de yayınlanan gazeteler şunlardır:

1882-Carmi: Carmi, Mihtav Iti Leumi, Oja Literarya Nasyonala(Üzüm Bağı, Devresel Ulusal Mektup ve Edebi Sayfa) dergileri 1881 yılında yayına giren aylık dergilerdir. İbranice yayınlanan dergi Baruh Mitrani tarafından kuruldu. Derginin İbranice yayınlanmasının sebebi Batı Avrupa da dahil olmak üzere bütün Yahudi Cemaatlerine hitap etmesinin amaçlanmasıdır.[351]

1888-Yossef Daath o el Progresso, ("İlerleme"). Edirne'de basılmıştır. Abraham Danon tarafından kurulmuştur. Doğu Musevilerinin hayatları ve tarihleri ile ilgili yazıların yayınlandığı İbranice ve İspanyolca dergidir[352] Dergi iki çeşit makaleden oluşurdu. Birincisi, Osmanlı tarihine dair yazılan İbranice makaleler, diğeri ise Osmanlı topraklarında yaşayan Edirne Yahudi Cemaati'nin tarihini anlatan makalelerdir. Raşi harfleriyle Ladino dilinde yayınlanan dergide birkaç Türkçe makale de yer alırdı. Dergi, II.Abdülhamit döneminde sansür sebebiyle devlet tarafından kapatıldı.[353] Avrupa'dan Türkiye'ye yansıyan Aydınlanma Hareketi'nin Türkiye'deki etkili isimlerinden biri olan Edirneli Avraham Danon, El Progreso gazetesinde yazdığı yazılarda özellikle tarihi konulara ağırlık vermiştir.[354]

1910-1922 "L'echo d'adrınopolıs" dergisinin yayıncısı Nisim Behar (Sosyal-İktisadi-Siyasi-Haftalık)[355]'dır.

1910-1922 "La Boz De La Verdad (Gerçeğin Sesi, Edirne) Gazetesi Yosef Baryitshak tarafından yayınlanmıştır.[356] Edirne halkı üzerinde oldukça etkili olan gazete Raşi alfabesi ile Ladino dilinde yayınlanmıştır. Edirne'de "Haskala"nın düşüncelerini

[350] Benbassa ve Rodrıgue, s.175.
[351] Haker, s.37.
[352] Groepler, AS, s.92.
[353]Haker, s.36.
[354] Sevilla-Sharon, s.94.
[355] Benbanaste, s.62-63.
[356] Grosman, s.399.

yaymaya çalışmıştır. Hem İbranice hem Türkçe eğitimin arttırılmasını desteklerken aynı zamanda Ladino dilinin de tamamen terk edilmemesi gerektiğini savunmuştur. Dil konusunda Alyans'a eleştirel bakmaktadır. [357]

1915-1922 L'Echo d'Andrinople (Edirne'nin Yanksı): Edirne' de yayınlanan Fransız gazetesidir. Gazeteye ait kopyalar muhafaza edilememiştir.[358]

1920 yılında Edirne'li Moşe Benbasat Şabat gazetesini çıkarmıştır. Benbasat, İsrail'de kurulan Türkiyeliler Derneği'nin de kurucuları arasındadır.[359] Bu yıllarda yayınlanan önemli gazetelerden biri de "LA VERA LUZ" gazetesidir. Bu gazete de Edirneli Eliezer Menda tarafından yayınlanmıştır.[360]

1948 yılında L'etoile du levant gazetesini yayınlayan Albert Benaroya'dır. Aynı zamanda TBMM'de ilk stenografi ekibini kuran kişidir. [361]

B. Edirne Yahudi Cemaatine Ait Eğlence Yerleri

Edirne, sadece bir kültür merkezi değil aynı zamanda bir eğlence merkezidir. Edirne Yahudi Cemaati'nde halk mesleklerine göre lokal ve kulüplere ayrılmıştır. Önceleri orta halli ve sanatkar Yahudiler ile zengin Yahudilerin ayrı lokalleri vardı. Ancak son yıllarda nüfusun azalması sebebiyle işçi, sanatkar, esnaf, tüccar ve bankerlerin toplanma yerleri ayrı olmasına rağmen lokal sayısı bire indirilmiştir. Yapısında zengin bir kütüphane, kıraathane, kahvehane ve masa tenisi bulunan lokal Yahudilerin bir araya gelmesini sağlardı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda eskiden sahne sanatı pek yaygın değilken sadece büyük şehirlerde yapılan tiyatro gösterilerini bilhassa Yahudiler sahnelerlerdi. Zamanla bu görevi Ermeniler üstlenmişler ve bu durum modern Türk tiyatrosu ortaya çıkana kadar devam etmiştir.[362] Edirne'de Alyans'ın önemli katkılarından biri de tiyatroya

---

[357] Haker, s.36-37.
[358] Haker, s.37.
[359] Onur, s.55.
[360] Sevilla-Sharon, s.96.
[361] Grosman, s.399.
[362] Groepler, **İODY**, s.35

gitme geleneğini sağlamasıydı. Tiyatro oyunları, özellikle Fransız klasiklerinden seçiliyor ve cemaatin dilinde ya da Ladino dilinde sahneleniyordu.[363]

Yahudilerin yaşamlarında ve özellikle geleneksel törenlerde müziğin ayrı bir önemi vardı. Kadınlar erkeklerle birlikte dinsel müzikleri söylemez sadece içlerinden terennüm ederlerdi. Yahudi müziği, yaşanılan kültürden etkilenerek değişimler gösterirdi. Örneğin; İspanya'dan Türkiye'ye göç eden Yahudiler, uzun zaman Endülüs Arapları ile yaşadıkları için teknik anlamda Arap müziğine alışkınlardı. Bu yüzden Türk müziğini benimsemekte çok zorluk çekmediler. Edirne ve İstanbul'da yaşayan Türklerin müziğe sadece eğlence hayatında değil günlük hayatta da önem vermesi, çocuklarına müzik eğitimi vermesi ve toplantılarda müzik icra etmesi bu şehirlerde yaşayan Yahudilerin de Türk müziğine farklı form ve makamlarda eserler vermesini sağlamıştır. Örneğin; Edirneli Çuhacıoğlu İsak Amigo, Haham Avtolis (Küçük Hoca), Edirne Musevi Cemaati'nin hocası Yehuda Benaroya(Yuda) önemli eserleri olan Yahudilerden birkaçıdır. [364]

1492 yılında İspanya'dan Edirne'ye göç eden Yahudilerin hem Portugal hem de Kahal Grande Sinagogları'nın Sufi ve Mevlevi dergahlarıyla kurdukları bağlantılar sayesinde zaman içerisinde Edirne müzik ve şiir merkezi olarak ün kazanmıştır. Bir rivayete göre; Ribbi İsrael Najara(1555-1625) rüyasında Edirne Havrası'nın zangoçunu görmüş ve bu kişi ona İbranice şarkı ve sözlerin Osmanlı müziğine nasıl uyarlanacağını öğretmiştir. Ribbi İsrael Najara, 1587 yılında ilk kez Zemirot Yisrael adı altında Osmanlı saray makamlarına göre bestelenmiş şiir koleksiyonu yayınlamış ve bu karmayı ilk kez yapan müzik ustası olmuştur. 1600 yılında yayınlandığı ikinci eseri She'erit Yitsreal'in içinde ise daha çok makam ve usul vardır.[365]

Najara, ağırlıklı olarak Şam'da çalışırken başta Avtalyon Ben Mordehay olmak üzere mirasçıları hem İstanbul'da hem de Edirne'de 17.yüzyılın ortasından 20. yüzyıla kadar sufi dergahlara daha çok yaklaşmış ve müzik alanında oldukça aktif rol almışlardır.

---

[363] Haker, s.18.
[364] Besalel, **OTY**, s.144, Gedik, s.71.
[365] Pardo, s.67-68.

Kabalist Şelomo Ben Mazaltov (1509-1571) dini şiirlerin tamamını Türk ve Arap ritim ve melodilerine göre düzenlemiştir. Hem Najara hem de Mazaltov, Mevlevilerin etkisiyle tasavvufi ilahiler bestelemiş ve Edirne'de Maftirim adıyla yeni bir tür müziğin doğmasını sağlamışlardır. Besteci şair ve şarkıcılardan kurulan Maftirim korosu, her cumartesi İbrani Kutsal yazılarını Osmanlı Klasik müziği makamlarına göre okurdu. Makam seçilir ve fasıl eşliğinde şarkılar söylenirdi.

El yazmalarında tutulan maftirim şarkıları, jonk adı verilen dini ilahiler şeklindeydi. Makamlara uygun olarak düzenlenen şarkılar, dergah müzik türlerinden peşrev, kar, beste ve semaiye benzerdi. Bu yüzden, Mevlevihaneler kapandığında, Mevlevi müziğine yakınlığı sebebiyle birçok Mevlevi şeyhi, Edirne havrasındaki törenleri izlemeye gelirlerdi.

Edirne sadece bir kültür merkezi değil aynı zamanda dini müzik merkezidir. Hem Maftirim korosu hem de 17.yüzyılın başlarında "Jonk" adı verilen müzik aleti ile yapılan dini müzik türü Edirne'de doğmuştur. Sadece Edirne ile sınırlı kalmayan Maftirim korosunun üyeleri çevredeki ülkelere de giderek bu müziği yaymışlar ve 20.yüzyılın ortalarına kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir.[366]

Günümüzde havralarda okunan ve söylenen dini metinlerin Türk klasik müziğine oldukça benzer olduğu görülmektedir.[367] Bunda yaşanan tarihi sürecin etkisi büyüktür.

Farklı ülkelerden Osmanlı topraklarına göç eden Yahudiler, geldikleri ülkelerden aynı zamanda değişik oyun türleri de getirmişlerdir. Oynanan dans oyunlarının çoğu Rta Çağ'dakilerdir. Padişah şenliklerinde Yahudilerin oynadığı dans oyunlarının emarelerine İspanya'da rastlanmaktadır. Kılıç ve karmalarla oynanan dans türünde Yahudiler ellerinde siyah, yeşil, beyaz ve kırmızı flamalarla törenlerde Moresco oynarlardı.

---

[366] Barokas, s.50.
[367] Pardo, s.68-69.

Türk şenliklerinde Edirne Yahudi Cemaati'nin çok önemli bir yeri vardı. Yapılan her şenlikte mutlaka bir Yahudi grubu yer alıyordu. Gruplar, savaş oyunları oynar, İspanyol usulü at koşturur ve çeşitli hayvanları yansıtırlardı.[368] Cumhuriyet döneminde de Edirne Belediyesi'nin bandosunun olmadığı dönemlerde bütün milli gün ve bayramlarda resmi geçit için kullanılan Edirne Yahudi Cemaati'ne ait "Mahazike Atora" bandosunun da ayrı bir önemi vardı. [369]

Osmanlı Yahudilerinin kültürel ve sosyal hayatında ortaya çıkan en önemli unsur ise Tanzimat döneminde Yahudilerin Türkçe öğrenmesi ve Türkçe sayesinde Türk kültürüne uyum sağlamasıdır. Yahudilerin eskisine oranla Türkçeye olan ilgisinin artması kültürler arası etkileşimi de hızlandırmıştır. Örneğin; Türk musikisi dini ayinlerde kullanılıyor, hatta İslam tasavvuf musikisine uygun olarak bestelenen Yahudi şarkılarının sayısı sürekli artıyordu. Edirne'de Sefarad Yahudileri tarafından kurulan Maftirim korosu, klasik Türk musikisini topluluğa sevdirmiştir. Hatta Yahudiler, Cumartesi ayinlerinde hem Sefarad ilahilerini hem Osmanlı şarkılarını okudukları için birçok Yahudi musikişinası Osmanlı müzik adamı olarak meşhur olmuşlardır. Örneğin; Tanburi İzak Efendi (İzak Fresko Romano), bestekar İzak Algazi, Moşe Farolar, vb..[370]

III. Edirne Yahudi Cemaati'nin Ekonomik Yapısı

Osmanlı yönetimi Avrupa'da zulüm gören Yahudileri Osmanlı topraklarına göç etmeleri için teşvik etmiştir. Bunun nedenleri arasında göç eden Yahudilerin servetlerinden ve ticari ilişkilerinden faydalanma düşüncesi de gösterilebilir.[371]

15. ve 16. yüzyıl Osmanlı yönetiminin gözünde Yahudiler, sanaat, ticaret ve yöneticilikteki yararları sebebiyle ayrı bir öneme sahipti.[372] Bu yüzyıllarda Edirne Yahudi Cemaati ve Osmanlı topraklarındaki tüm Yahudiler dünyadaki diğer Yahudilerden farklı olarak, oldukça parlak yüzyıllar geçirdiler. Özellikle İspanya ve

[368] Şenlik kitabı, s.145.
[369] Onur, s.174.
[370] Alkan, s.104.
[371] Eryılmaz, s.37.
[372] Benbassa ve Rodrigue, s.77.

Portekiz'den göç eden Seferad Yahudileri, geldikleri ülkelerden getirdikleri bilgi ve becerileri sayesinde çok kısa zamanda Osmanlı sarayında ve ekonomisinde önemli bir konuma ulaştılar. [373]

Osmanlı İmparatorluğu'nun geneline bakıldığında özellikle 15. ve 16.yüzyıllarda tüm iç, dış; kara ve deniz ticaret bölgelerinde Yahudi tebaaya rastlanmaktadır.[374] Edirne Yahudi Cemaati'nin ticaretteki rolü de 16.yüzyıl da zirveye ulaşmıştır. Takip eden yüzyıllarda gittikçe azalmış ama hiçbir zaman tümüyle ortadan kalkmamıştır. Bunun temel sebebi de çoğu Yahudi'nin küçük ölçekli ticaretle ve esnaflıkla uğraşmasıdır. Yerel ekonomiyi canlandıran bu grubun dışında finans, uluslar arası ticaret ve simsarlık, tekstil üreticiliği ve satıcılığı gibi kollarda faaliyet gösteren küçük seçkin gruplar da bulunmaktadır.[375]

Osmanlı Yahudilerinin 15. ve 16. yüzyılda en aktif olduğu alanların başında iltizam işleri gelmektedir. Bu yüzyıllarda iltizam usulü, semaye birkimini sağlayan en önemli araç haline gelmiştir.[376] Osmanlı yöneticileri ile Avrupalı tüccarlar arasında aracılık yapan Yahudiler 17.yüzyılın ilk yarısında gümrük vergisi toplama işini tekellerine almışlardır. Hatta 1620 yılında gümrük memurlarının çoğu Yahudi'dir.[377] Osmanlı topraklarında Yahudilerin hakim olduğu işlerden bir diğeri ise esir ticaretidir. Örneğin; Arşiv belgelerine göre Edirne kadısına firar eden esirleri yakalamaya çalışan Yahudi Salamon Nam'a yardım etmesi emredilmiştir.[378]

1717 yılında eşinin İstanbul'a İngiliz elçisi olarak atanması üzerine Türkiye'ye gelen Hristiyan görgü tanığı Leydi Montegü, Edirne'de yaşayan Yahudilerin yaşamlarını rahip dostuna mektupla şöyle anlatmıştır:

> *"Dikkat ettim, zengin tacirlerin çoğu Yahudi. Bu milletin bu memlekette inanılmaz bir nüfuzu var. Hatta Türkler'den ziyadi imtiyaza da malikler. Burada adeta bir cumhuriyet teşkil ediyorlar, kendi kanunları ile idare olunuyorlar. Devletin bütün ticareti onların*

[373] Alkan, s.105.
[374] Güleryüz, **TYT**, s.127.
[375] Benbassa ve Rodrigue, s.134.
[376] İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, s.260.
[377] Benbassa ve Rodrigue, s.151.
[378] Eroğlu, s.162.

elinde; çünkü Yahudiler'i teşkil edenler arasında büyük ittihat var; Türkler ise gayet atıl, sanayide az heveskarlar..... "[379]

Osmanlı İmparatorluğu topraklarını Avrupa'ya doğru büyütürken Edirne ayrı bir öneme sahip oldu; çünkü hem Balkanlar'dan ve Macaristan'dan gelen ana yolların birleştiği yerdeydi; hem de Avrupa illerini İmparatorluğun başkenti İstanbul'a doğru birleştiren bir köprü vazifesi görüyordu. 16. ve 17.yüzyılda birleşik karayolu trafiğinde bulunan Edirne, ortaçağlarda sahip olduğu role tekrar kavuştu ve bu cemaatin daha da zenginleşmesine sebep oldu.[380]

16.yüzyıl ve 17.yüzyıl arasında Edirne Yahudi Cemaati Selanik merkezli tekstil sanayisinin de bir parçası olmuştur. Edirne'de, yünlü kumaş üretimi ve dokumasında 60.000'nin üzerinde üretim yapılmaktaydı.[381]

Tekstil sanayisinde talebe bağlı olarak ham yün fiyatları yükseldikçe ilk sıkıntılar yaşanmaya başlamıştı. Selanik ve Edirne dini liderleri iç açık riskine çözüm bulabilmek amacıyla 1540 yılında ham yün ihracatını Yahudilere yasaklamıştır.[382]

Selanik tekstil ticaretinden önemli paylar alan cemaat için tekstil sanayisinin çöküşü bir buhrana sebep olmuştur. Yahudi cemaatin hemen hemen tamamının tekstil ile ilgilenmesi önemli bir ekonomik bağın oluşmasına yardımcı olurken, tekstil sanayisinin yaşadığı çöküş aynı şekilde cemaati olumsuz yönde etkilemiştir.[383] Tekstil ağında yaşanan sorun sebebiyle Yahudiler 17.yüzyıl sonlarında, ekonomik faaliyetlerini faizcilik, işçilik ve zanaatkarlık gibi alanlarla sınırlamıştı.[384]

17.yüzyılda Edirne Yahudi Cemaati içerisinde bulunduğu bu durumdan kısa bir süreliğine de olsa kurtulmuştu. Osmanlı Devleti'nde pek çok sultan, özellikle uzun süre tahta kalan IV.Mehmet'in saraylarını Edirne'ye taşıması tüccarlar ve sanaakarları buraya çekmiş ve ekonomik bir refaha yol açmıştır. [385]Ardından I.İbrahim zamanında

---

[379] Yetkin, s.30.
[380] Haker, s.16.
[381] Eroğlu, s.161, Benbassa ve Rodrıgue, s.138, Haker, s.25-26.
[382] Benbassa ve Rodrıgue, s.140.
[383] Benbassa ve Rodrıgue, s.141.
[384] Haker, s.25-26.
[385] Ben-Naeh, s.97.

başkent, İstanbul'dan Edirne'ye nakledildiği için pek çok Yahudi Edirne'ye giderek ticari münasebetlerini daha da canlandırmışlardır. Bunun etkisiyle 17. Yüzyılın ikinci çeyreğinde Edirne şehrinde nüfus iki katına çıkmıştır.[386]

Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ticaretinde gayrıüslimler arasında Yahudiler en başta gelmektedir.[387] Bunda da Yahudilerin sanayi alanına olan ilgileri etkili olmaktadır. Ünlü coğrafyacı olan Nicolas de Nicolay, Türkiye'de yaşayan Yahudilerin sanayi alanındaki yerini şöyle belirtiyor:

> *"Türkiye'de yaşayan Yahudiler içinde, her türlü sanayi ve manifatura işlerinde usta işçi vardı. Bunlar yine icat edilen savaş malzemesi, top barutu ve başka şeyleri Türklere öğretirlerdi."*[388]

Ancak zamanla Osmanlı Devleti'nde ticaret anlamında önemli bir yere sahip olan Yahudilerin konumları sarsılmaya başladı. Yahudilerin bazıları, akçelerin kenarlarını kırptıkları için para sistemi bozulmaya yüz tuttu. Bunun üzerine devlet bu durumu önlemek için yeni akçe çıkarmış ve eski akçelerin kullanılmasını yasaklamıştır. 1564 yılında Edirne Yahudi Cemaati içinden bazı Yahudiler ise hazineye teslim edilmek üzere toplanan eski akçeleri rüşvet vererek yeni akçeler ile değiştirmiştir. 1565 yılında, Edirne Kadısı, Yahudi sarrafların haraç toplayıp gelen grupları şehre daha girmeden karşılayıp mühürlü akçeleri bozup satın aldıkları ve aldıkları akçelerin kenarlarını kırptıkları hususunda uyarılmış ve kadıdan bu olaylara önlem alması istenmiştir.[389] Yahudi cemaati yöneticileri -hahamlar- de bu durumdan rahatsız olmuş ve para kırpan Yahudileri herem* cezası ile korkutmuşlardır.[390] Ağır vergiler, paranın değerindeki oynamalar ve karmaşık ortam gibi sebeplere Avrupa ekonomisinde yapılan yeni düzenlemeler de eklenince Yahudilerin konumları sarsılmıştır.

---

[386] Besalel, **OTY**, s.37.
[387] Ercan, **OYG**, s.220.
[388] Gedik, s.30.
*Herem cezası, sinagogda kürsünün yanında görünen bir yere, üzerinde örtü bulunan canlı bir horoz, bir şişkin tulum ve bir tebut konularak yapılıyordu. Etrafında mumlar yakılıyordu. Törende görevli olanlar hemen mumları söndürüyor ve onlardan birisi horozu boğuyordu. Ve Haham "İlahi ve insani adalet adına seni aforoz ediyor ve lanetliyoruz" diyor.Herem cezasına çarptırılan şahsın elinden, inancının sembolü olan Tsit Tsit'i alınır, İbrahim'in ahdinden ve Yahudi toplumundan tamamen ayrılırdı.Herem cezasına çarptırılan kişi, Yahudi cemaatinin mensubu olmaktan çıktığı için sinagoga giremezdi.**Bkz.**Eroğlu, s.185.
[389] Eroğlu, s.129.
[390] Eroğlu, s.162.

Ekonomik anlamda yaşanan bu sıkıntılara ordunun başarısızlıkları da eklendi; çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceği ordunun başarılarına bağlanmıştı ve 16.yüzyıl sonunda imparatorluğun gücünün doruğa ulaştığı zamanlarda genişleme durmuştu.[391] I.Mustafa'nın hükümdarlığında başlayan "Duraklama Dönemi" Musevi cemaatini de derinden etkilemiştir. 17.yüzyıl da iş imkanlarının daralması ve Rum tüccarların faaliyetlerinin genişlemesi sebebiyle pek çok Yahudi tüccar Balkan ticaretinin de dışında kalmıştır.[392] Bu durum Yahudi cemaatinin kendilerini sinagoga adamalarına sebep olmuştur.[393]

Yahudi Cemaatleri açısından bir başka önemli konu da vergi meselesiydi. Cemaatler içerisinde her topluluk şehir gibi düşünüldüğü için topluluklar en fazla sayıda zengin Yahudi'yi kendi çatıları altında toplamak istiyordu.[394] Çünkü vergiler topluluğun tamamı tarafından ödeniyordu. İçişlerinde sağlıklı bir işleyişin olabilmesi için vergiler ya dini otorite tarafından ya da Yahudi grupları tarafından toplanırdı.[395]

Edirne Yahudi Cemaati'nde vergi işi dini otoriteye bırakılıyordu. Topluluk içinde kimin vergi ödeyip kimin ödemeyeceğine kendi aralarında karar veriyorlardı. Yoksullar, bilim adamları ve hahamlar vergiden muaf tutuluyordu. Edirne Yahudi Cemaati kendi kayıt defterlerini özellikle kendileri tutuyor ve vergi vermeyenlerin isimlerini devletin öğrenmesini istemiyorlardı.[396]

Vergi mükellefleri bir meclis oluşturup mecliste çoğunluk oyu ile karar alır ve yürütme kurulundan uygulamasını isterdi. Osmanlı Devleti'nin isteklerinde de uygun bir şekilde kurulan kurul, zengin, orta sınıf ve fakir halktan oluşurdu. Her toplumsal grup üyelerini kendi seçer ve böylelikle mecliste herkes söz sahibi olurdu.[397]

Yahudi tebaadan alınan vergilerden biri haraç vergisidir. Haraç vergisi, gayrımüslim toprak sahiplerinin sahip oldukları topraklarından fetihlerden sonra

[391] Benbassa ve Rodrigue, s.146-147.
[392] Halil inalcık ve Donald Quataert (Ed.), **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914** C.2, Ayşe Berktay, Süphan Andıç, Serdar Alper (çev.), İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004, s.648.
[393] Ojalvo, s.90.
[394] Benbassa ve Rodrigue, s.120.
[395] Benbassa ve Rodrigue, s.106-107.
[396] Benbassa ve Rodrigue, s.115-116.
[397] Benbassa ve Rodrigue, s.106-107.

yararlanabilmeleri için toprak ve ürün üzerinden verdikleri vergidir. Haraç vergisi, Müslümanlardan alınan öşür ve dönüm vergisinin karşılığıdır. [398] Haraç ve cizyenin toplanma işleri aynı şekilde yapılırdı. Zaten genellikle cizye kelimesi yerine haraç deyimi de kullanılırdı. [399] Osmanlı İmparatorluğu'nda gayrımüslimler Öşür vergisi yerine Cizye ve Haraç vergisini ödedikleri için onlara ek bir külfet getirilmemiştir; çünkü Müslümanlar, askere giderlerken Yahudiler bu vakitte ticaretle meşgul olup kazanç elde etmektedirler. Cizye vergisi bu sebeple askerlik bedeli olarak da algılanmıştır. [400]

Cizye vergisi ise beden ve zihin sağlığı yerinde olup vergi verebilecek güçte olan erkeklerden alınırdı. Cizye mükelleflik yaşını 14-75 arası olarak belirleyebiliriz.[401] Cizye ve Haraç vergisi dine bağlı vergiler olduğu için toplanmasında ve harcanmasında devletin görevlendirdiği memurlar özel olarak ilgi gösterirlerdi.[402] Cizye vergisi nakit olarak alınır ve hemen hazineye aktarılırdı. Cizye'den muaf olmak ya da dirlik olarak vermek çok rastlanan bir olay değildi. [403] Müslümanlardan da alınan gümrük vergisi gayrıüslim tebaadan da alınırdı. [404] Aynı zamanda Edirne Yahudi Cemaati'nin ve diğer cemaatlerin bir hahama sahip olabilmesi için rav akçesi ödemesi gerekirdi. Toplanan sabit vergilerin dışında bir kereye mahsus ek vergiler toplanabiliyordu. Ödenen sabit vergiler de ilden ile değişiklik gösteriyordu. Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanıyla haraç vergisi tamamen ortadan kaldırılmıştı.[405]

Topluluk üyeleri cemaat içi harcamalar için de ek vergiler öderlerdi. Yahudilerin dini inançları gereği et, şarap ve diğer yiyecekler için Gabela vergisini verirlerdi. Gabela ödenmeyen mallar haram kabul edilir ve tüketilmezdi. Edirne Yahudi Cemaati açısından bakıldığında malların değerinin üzerinde satılması tabii ki cemaat üyeleri açısından ek bir yük oluşturuyordu.[406]

---

[398] Ercan, **OYG**, s.251-267, Bozkurt, s.26.
[399] Yavuz Ercan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar", **Belleten,** c.55, Ankara 1991, s.386-391
[400] Eroğlu, s.23.
[401] Bozkurt, s.26-27.
[402] Ercan, s.254.
[403] İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi,** s.107.
[404] Bozkurt, s.29.
[405] Gedik, s.55.
[406] Benbassa ve Rodrigue, s.116-119.

Edirne Yahudi Cemaati'nin ve diğer cemaatlerin ana bütçesi-düğün ve cenazelerde Hahambaşıların sağladığı dini hizmetler- sosyal yardım masraflarını ve Talmud Tora okulunun masraflarını ancak karşılıyordu. 1783 yılında yayınlanan fermanda, cemaate masraflarını karşılamak için Kaşer ve Gabele toplama yetkisi verildi. Zamanla bu vergiler cemaatin en önemli gelir kaynağı oldu.[407]

Edirne Yahudi Cemaati'nde maddi olanakları iyi olan üyeler fakirlerin ihtiyaçlarına da yardım ediyorlardı. Örneğin; sağlık harcamalarını karşılayan Bikur Holim'in 1911 yılına ait bütçesi 16.500 Fransız Frankıdır ve bunun üçte ikisini bu üyeler karşılamıştır.[408]

18.yüzyıldan itibaren, Kapitülasyonların Müste'min tüccar ve elçilere tanıdığı imtiyazlardan yaralanabilmek için tebaa beratlı tüccar* olmuştur. Bu sayede tebaa haraç ve cizyeden muaf olduğu gibi reaya ait diğer yükümlülüklerden de kurtulmuş oluyordu.[409] İthalat ve ihracatta ki gümrük vergilerini Osmanlı tebaasından daha az ödüyordu.[410] Hatta himayesine girdikleri devletlere de vergi vermiyorlardı. Konsolosluklar tarafından verilen ve diplomatik koruma sağlayan beratlar başlangıçta sadece tercüman, ajan ve ev hizmetçilerine verilirken zamanla bu beratlar satılmaya başlanmıştı. Tüm devletler, himaye politikaları gereği bu beratları satmaktan rahatsız olmuyordu.[411] Zamanla daha kötü amaçlarla da kullanılmıştır.

Beratlı tercümanlığın kötü niyetle kullandığı şehirderden biri de Edirne'dir. Tercümanlık beratı elde eden Edirne Yahudileri, bundan faydalanarak devlete ait bazı beratlı işleri de elde etmek istemişlerdir. 1800-1802 yıllarında Edirne Kadısı olan Abdurrahim-zade Ali Rıza Efendi Edirne Yahudilerinin sadece devlet himayesinden yararlanarak tercümanlık beratı almakla kalmayıp Çakırcı, Şahinci ve Voynuk

---

[407] Haker, s.29.
[408] Haker, s.29-30.
* tebaadan Avrupa devletlerinin himayesi altına girerek imtiyazlı bir şekilde iç ve dış ticaret yapan kişilere "beratlı tüccar" denilmektedir. Ali İhsan Bağış, **Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler,** Ankara: Turhan Kitabevi, 1983, s.17.
[409] Bağış, s.26.
[410] Bozkurt, s.140-141.
[411] Bağış, s.17.

beratlarını da elde ederek çıkarlarını genişletip daha fazla para kazanmaya çalıştıklarını bildirmektedir.[412]

Osmanlı İmparatorluğu'nda Yahudilerin genel durumuna bakıldığında 16.yüzyılda her alanda zirve noktasını tadan Yahudi Cemaati, 17. yüzyıldan itibaren kültürel ve ekonomik açıdan gerilemeye başladı. 15. ve 16. yüzyıllarda gelen yoğun göçlerde özellikle İber Yarımadası'ndan ve Avrupa ülkelerinden gelen göçmenlerin getirdiği buluşlar ve fikirler, 17. Yüzyılda göçlerin azalması sebebiyle Batı ile iletişimin azalmasına sebep olmuştur.[413] Tanzimat Fermanı'na kadar gayrımüslim tebaa iç ve dış ticarette etkin olmasına rağmen sanayileşmeye katkıları ehemmiyetsiz kalmıştır. Bunun ekonomik sebepleri olduğu gibi siyasi sebepleri de vardır. Dış etkenlerin baskısıyla artan milliyetçilik ve bağımsızlık hareketleri önemli nedenlerden biridir.[414]

17. ve 18.yüzyıllarda Yahudiler kısmen de olsa Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa arasında geniş ölçekli ticarette varlıklarını sürdürmüşlerdir. 19.yüzyıla gelindiğinde Yahudiler yeni gelişmelerin gerektirdiği düzenlemeleri uygulayamadıkları için gelişmeler karşısında tutunamadılar.[415] 20. yüzyılın ilk yıllarında ise Yahudi cemaatler, Rum ve Ermenilerin gölgesinde kalmıştır.[416] Edirne Yahudi Cemaati 16.yüzyıl Balkanlar'da sahip olduğu konuma tekrar asla ulaşamadı.

20.yüzyılda Sekiz-on bin nüfusa sahip olan Edirne Yahudi Cemaati, kozmopolit bir yapıya sahip değildi. Bu açıdan Edirne cemaati, diğer büyük Selanik, İzmir Yahudi cemaatlerinden oldukça farklıydı. Önemli yolların keşiştiği bu kentte, cemaatin bir çok üyesi el sanatları ile uğraşıyor ve kendi dükkanlarını çalıştırıyorlardı. Zengin aileler ise tekstil, dericilik ve uzak sömürgelerden gelen malların ticareti ile uğraşıyordu.[417] Son dönemlerde şehrin ticari hayatına damgasını vuran Yahudi

[412] Onur, s.124.
[413] Blech, s.416.
[414] Bağış, s.105.
[415] Benbassa ve Rodrigue, s.148.
[416] Benbassa ve Rodrigue, s.206.
[417] Rodrigue, s.81.

bankerler Noray Papo ve Davi Alyazar olmuştur. Bankerler yakın yıllara kadar varlığını sürdüren yardım kuruluşu "Küçük İstikraz Sandığı" ile de yakından ilgilenmişlerdir. [418]

Edirne Yahudi Cemaati'nde son yıllarda zengin olan finansçı grup cemaatin çok küçük bir bölümünü oluşturuyordu. Avukat, öğretmen, birkaç doktor, nispeten yüksek maaşlı birkaç haham, eczacı, genellikle yabancı şirketlere ait bankalarda, tren yollarında, sigorta şirketlerinde çalışan maaşlı insanlar, ayrıca tuhafiyecilik yapan ve kumaş satan perakendeci gibi dükkan sahiplerinden oluşan orta sınıfın sayısı ise birkaç yüzü geçmiyordu. Herhangi bir ihtisas gerektimeyen ve düzenli bir işe sahip olmayan işçiler ve sanatkarlar ise cemaatin büyük bir kısmını oluşturuyordu.[419]

. 1935 yılında Edirne Yahudilerinin durumunu istatistiksel olarak ifade edersek %24 'ü ticaret alanında, %20,5'i sanayi alanında, %4.4'ü hizmet sektöründe görev alıyordu. Daha önce de bildiridiğimiz gibi toplumun geri kalan kısmında düzenli bir işi bulunmuyordu. Bu kısım II.Dünya Savaşı'ndan sonra İsrail'e göç eden kısımdır. Türkiye'de kalan Yahudiler daha çok orta ve üst sınıf mensuplarıydı.[420]

II.Dünya Savaşı'ndan sonra kalan Yahudi halkı Edirne ticaretini ellerinde tutmalarına rağmen 1970'lerden sonra sayıları gittikçe azaldığı için 500 yıllık ticari hayatları yavaş yavaş yok olmaya başlamıştı.[421]

IV. Edirne Yahudi Cemaatinin Siyasal Müesseseleri

Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucusunun ölürken oğluna vasiyeti: "Bütün tebaanı eşitlik üzere koru", "sana itaat edenleri hoş tut" cümleleriydi. Buradan da anlaşılıyor ki, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşayan gayrımüslimleri kendisine itaat ettiği sürece asli tebaası gibi korumaya çalışmıştır.[422]

Osmanlı tebaası içinde ırk, dil, din konusunda bir birlik bulunmamaktadır. Tek ortak değer Osmanlılıktır. Siyasi bir terim olan Osmanlılık, sadece tabiiyet ifade

[418] Onur, s.121.
[419] Haker, s.26.
[420] Benbassa ve Rodrigue, s.246.
[421] Onur, s.121.
[422] Eryılmaz, s.29.

etmektedir. Osmanlı tebaası etnik olarak farklılık gösterse de din etrafında kısmi bir birliktelik gösteriyor ve halkı Müslüman ve gayrımüslim olarak ikiye ayırıyordu.[423]

İslam Devleti'nin temel esaslarından biri olan "ümmet" anlayışına göre, gayrımüslim tebaa, kendi dini başkanlarına tabii olur ve cemaat kendi kendine idare olunurdu. Cemaatler kendi başkanlarını padişahın onayıyla dini ve hukuki sistemlerine göre tanzim ederlerdi.[424] Cemaat liderleri, hem cemaat üyelerinin davranışlarından hem de vergi ve diğer yükümlülüklerden padişaha karşı sorumlu kabul ediliyordu. Bu açıdan bakıldığında cemaat liderlerinin sorumlulukları büyüktü. [425]Devlet, bu sayede dini grupları hem denetim altına almaya çalışır hem de onları alt yönetim grubu olarak da değerlendirirdi.[426] Devletin güçlü dönemlerinde bu sistem düzen içinde işlemiştir. Ancak ekonomik ve siyasal açıdan gerileyen Osmanlı Devleti'nin üzerinde baskı kurmak isteyen yabancı devletler "millet" gruplarını kendi emellerini gerçekleştirmek için zamanla kullanmışlardı. gayrıüslim tebaanın idareye yönelik sıkıntıları ve milliyetçilik duyguları körüklenerek Osmanlı Devleti'ne karşı tepki göstermeleri sağlanmıştı. Yapılan anlaşmalar ve kapitülasyonlar Osmanlı tebaası ile ilgili olmamasına rağmen bu anlaşmalarda gayrıüslim tebaa, yabancı devletlerin temel dayanakları oluşturmuştu.[427]

Osmanlı İmparatorluğu'nun otoritesinin azalmaya başladığı 17.yüzyılda Avrupalı güçlerin, Osmanlı'nın içişlerine karışması ve Hristiyan vatandaşlarla ilgili her olaya müdahale etmesi sonucu ortaya çıkan otorite boşluğundan doğan karmaşık ortamdan ilk olarak etkilenen cemaatlerden biri de Edirne Yahudi Cemaati'dir.[428]

Osmanlı topraklarında yaşayan Yahudiler otorite boşluğundan etkilenmelerine rağmen milliyetçilik akımdan hemen hemen hiç etkilenmemişlerdir. Bunun sebeplerinden biri Yahudi Cemaatlerinin Osmanlı Devleti'yle kaderini aynileştirmesi,

---

[423] Kakal, **Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri**, s.275.
[424] İnalcık ve Seyitdanlıoğlu, s.375.
[425] Eryılmaz, s.44.
[426] Bozkurt, s.213.
[427] Bozkurt, s.213.
[428] Alkan, s.60.

ikincisi ise eğitim seviyesindeki düşüş nedeniyle Batılılarla olan temasın azalması olarak gösterilebilir.[429]

Osmanlı İmparatorluğu'nda Yahudiler merkezi bir yönetime tabi olmadığı için Yahudi cemaatleri ülke çapında da bir dayanışma içerisinde değildi. Cemaatler arası bağlantı sadece şahsi ve mahalli başarılar sonucunda kurulurdu. Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlü olduğu dönemlerde doktor, ticaret adamı ve diplomat olarak görev yapan Yahudiler, Yahudi Cemaatleri'ni ilgilendiren konularda müdahalelerde bulunabiliyorlardı; ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşe geçtiği dönemlerde Yahudi Cemaatleri devletin huzurunda kendilerini temsil edebilecek kişiler yetiştirememişlerdi.[430] Yeniçeri askerleriyle ilişkileri sebebiyle Karmona, Gabay ve Aciman gibi liderlerin görevlerinden alınması Osmanlı topraklarında yaşayan bütün Yahudi Cemaatleri'nin 1826'dan itibaren lidersiz kalmasına sebep olmuştur.[431]

1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile azınlıklar için yeni bir dönem başladı. Tanzimat Fermanı'nın getirdiği gayrımüslimlerin eşitliği prensibi, geleneksel Osmanlı hukuk düzeni yerine yeni bir haklar sisteminin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. [432] Tanzimat Fermanı ile başlayan ve Islahat Fermanı'yla güçlenen yönetimde rol alabilme hakkı Yahudi toplumunu da derinden etkilemiştir. Yahudi tüccar ve bankerler, cemaatlerinin millet yönetiminde söz sahibi olmasını arzuluyorlardı. Bu sebeple 22 Mart 1865 tarihinde Yahudi milletinin nizamnamesi İrade-i Seniye ile kabul edildi.[433]

1876 Anayasası'nın 8.maddesinde vatandaşlık ile ilgili hüküm:"Osmanlı tabiiyetinde bulunan herkes hangi din ve mezhepten olursa olsun istisnasız Osmanlı tabir olunur" ile anayasal bir kural haline getirilmiştir.[434] Anayasanın getirdiği bu kural eşitlik prensibini de doğruluyordu.Tanzimat ve Islahat Fermanı'nın getirdiği bu yeniliklerle Yahudi cemaatleri daha rahat bir ortama kavuştu.

---

[429] Lewis, s.63,
[430] Eroğlu, s.150.
[431] Sevilla-Sharon, s.76.
[432] Eryılmaz, s.100.
[433] Eryılmaz, s.124.
[434] Bozkurt, s.83.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte yeni bir sürece giren Edirne Yahudi Cemaati zor zamanlar geçirmiştir. 1923 yılında Edirne'de "Paşaeli Gazetesi"nin Yahudileri hilekarlık ve sömürücülükle suçlaması Yahudi karşıtı bir kampanyanın başlamasına neden oldu. Aslında bunun asıl sebebi Balkan Savaşı'ndaki yenilginin halk nezdinde azınlıklara karşı uyandırdığı kin ve düşmanlıktı.[435] Ama bu durum pek çok Yahudinin şehri terk etmesine sebep olmuştur.

1923 yılında imzalanan Lozan Barış Anlaşması'nın 37-45 maddeleri azınlıkları konu ediyordu. Milliyetçilerin yabancılara yönelik düşmanlığı bu olaylardan sonra Yahudi düşmanlığı haline gelmişti.[436]Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan Yahudiler, Lozan Anlaşması ile kendilerine verilen haklardan kendi istekleri ile vazgeçtiler ve Cumhuriyet yönetiminin bütün vatandaşlara verdiği genel hakları kabullendiler.[437]

Türkiye Yahudilerini derinden sarsan başka bir olay da Varlık Vergisi'dir. 1942 yılında uygulanmaya başlanmış 1944 yılında da kaldırılmıştır. Ancak bu kısa süre içerisinde etkisi yüksek olmuştur. Vergilerini ödeyemeyedikleri için sürülenler serbest bırakılmasına ve biriken vergi borçlarının silinmesine rağmen derin izler bırakan Varlık Vergisi, ileride büyük göçlere sebep olmuştur.[438]

Osmanlı Devleti, Balkan Savaşlarına kadar çoklu etnik bir yapıya sahipken savaş sonrası ulusal bir yapıya dönüşmeye başladı. Edirne Yahudi Cemaati'nde de dine bağlılık her geçen gün azalıyor ve laiklik kuvvetleniyordu. Edirne Yahudi Cemaati bu açıdan ikiye bölündü; Birinci grup, Filistin topraklarına göç ederek orada kutsal topraklara ulaşmak, İkinci grup ise, Osmanlı topraklarında oturup kendilerini Fransız olarak görme eğilimindeydi. Hatta içlerinden bazıları Fransa'ya göç etme isteğindeydi.[439]

19.yüzyılın ikinci yarısında, "Siyonizm" adı verilen ve Filistin'de müstakil bir Yahudi devletinin kurulmasını amaçlayan siyasi hareket ortaya çıkmıştı. Dini ve

---

[435] Besalel, **OTY**, s.58.
[436] Besalel, **OTY**, s.58-59.
[437] Ülken, s.35.
[438] Gedik, s.58.
[439] Haker, s.149.

kültürel alanda kalan bu düşüncenin siyasi bir düşünce halinde ortaya çıkışında Theodor Herzl'in çabası büyüktür.[440]

Theodore Herzl'e göre Yahudiler her devir ve her ülkede işkenceye maruz kalmasına rağmen parçalanmayan bir halktır. Yaşadıkları ülkelerde asimile olmamışlardır. Herzl'e göre; ne Batı'da ki asimilasyonu engellemek ne de Yahudilerin inanç ve kültürünü yayacak bir ocak oluşturmaktansa öncelikle yapılması gereken boş bir arazi bulunarak burada "Yahudi Devleti" kurmayı hedeflemek olmalıdır. Bu devletin kurulabilmesi için en uygun yerin de Filistin toprakları olduğunu düşünüyordu.[441]

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından hem Edirne Yahudi Cemaati'nde hem de diğer Yahudi Cemaatleri içinden küçük bir gurup, Yahudi milliyetçiliğine dini açıdan değil ancak laik bir çerçeveden yani siyonizm ile bakılabileceğini düşünüyordu. [442] Onlara göre Siyonizm, gelenekler ile modernlik arasında bir yerde duruyordu. [443]

19.yüzyılın birinci yarısında göçmenlere karşı ılımlı bir yaklaşım sergileyen Osmanlı yönetiminin 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Yahudi göçmenlere karşı tutumu değişmiştir. Osmanlı Devleti, Yahudilerin Filistin'de toplanmalarının gerçek amacını anlayınca bazı kısıtlayıcı önlemler almaya çalışmıştır.[444]

Yahudi göçmenlerin, Filistin'e yerleştirilmesi konusunda sultan II.Abdülhamit Baron de Roschild'in yaptığı teklife karşı hatıratında şunları yazıyordu:

> *" İmparatorluğumuz dahilinde boş araziyi iskan etmek için, münasip şekilde muhacerata ihtiyaç var. Fakat Yahudi muhaceratını münasip telakki edemeyiz. Yabancı dinden olanları, kıymık gibi kendi etimize kendimiz soktuğumuz devirler geçti. Devletimizin hudutları dahilinde ancak kendi milletimizden olanları ve bizimle aynı dini inançları paylaşanları kabul edebiliriz. Türk unsurunu kuvvetlendirmeye dikkat etmeliyiz."* Açık bir ifadeyle Yahudi göçmenlerin gelmesini istemediğini bildiriyordu.[445]

---

[440] Eryılmaz, s.204.
[441] Eryılmaz, s.74.
[442] Haker, s.150.
[443] Benbassa ve Rodrigue, s.286.
[444] Eryılmaz, s.202.
[445] Eryılmaz, s.202-203.

Osmanlı Devleti, 1900 yılında çıkarılan bir emirle-Filistin'e göçü engellemek amacıyla-ancak Yahudi vatandaşların tabiiyetlerini, mesleklerini ve gezi gerekçelerini izah eden bir mazeret kağıdına sahip olmaları halinde bu topraklara girebileceklerini açıkladı. Filistin'e giden kişilerin Beyrut veya Kudüs'te iskeledeki tezkere memurlarından bu belgeler karşılığında ücret ile Filistin'de üç aylık seyahat ve ikamet izni içeren pusulayı almaları gerkiyordu. Bu süreyi aşan Osmanlı vatandaşları zabıta; yabancı uyruklu vatandaşlar ise konsolos aracılığıyla zorla Filistin'den çıkartılacaktı.[446] Alınan bütün tedbirlere rağmen Yahudi göçmenler Filistin'e yerleşmeyi başardılar. Bayur'a göre, 1882-1900 yılları arasında Filistin'e yerleşen Rus Yahudisinin sayısı 20 bini bulmaktadır. Bu yerleşme işini organizeden kişi de Theador Herzl'dir. [447]Bu kadar çok Rus Yahudisi'nin göç etmesinin sebebi de 1882 yılında Rusya'da yaşanan olaylardır. Zengin Yahudiler-Fransa ve İngiltere'de- göçler sebebiyle Yahudi düşmanlığının artabileceğinden endişeleniyorlardı. Bu sebeple, Rusya'dan kaçanların Fransa ve İngiltereye değil Amerika'ya ya da Filistin'e yerleşmeleri için yoğun çaba sarfetmişlerdir.[448]

Sultan Abdülhamit'e göre, Yahudiler Filistin'e sadece ziraat yapmak amacıyla değil, hükümet kurmak amacıyla gittiği için Yahudilere toprak satmamaya kararlıydı. Bunu şu şekilde ifade etmiştir;

> *"Bu haris tasavvurlarının manasını gayet iyi anlıyorum. Lakin Siyonistler bu teşebbüslerini kabul edeceğimi zannetmekle saflık ediyorlar. İmğparatorluğumuz dahilinde, halkımızın fertleri olarak ve Babıali'nin dirayetli hizmetkarları olarak Yahudilere ne kadar kıymet veriyorsam, Filiistin'e dair kurdukları tasavvurlara da o kadar düşmanım."*[449]

II.Abdülhamit, siyasal bir sorun olarak gördüğü Siyonizmle ilgili Yahudilerin Filistin'e yerleştirilmesinin ülke içinde milliyetçilik akımının yani Yahudi Sorunu oluşturmasından endişeleniyordu.[450] Osmanlı Devleti, Siyonistlerin tüm sadakat

---

[446] Bozkurt, s.198-199.
[447] Eryılmaz, s.204.
[448] Eryılmaz, s.202.
[449] Eryılmaz, s.206-207.
[450] Mim Kemal Öke, **Siyonizm ve Filistin Sorunu 1880-1914,** İstanbul: Üçdal Yayınevi, 1982, s.60.

sözlerine rağmen Filistin'deki faaliyetlere engel olmayla çalışmıştır. Hatta İttihatçılar da II.Abdülhamit gibi Yahudilerin Filistin'e iskanını kısıtlayıcı bir siyaset gütmüşlerdir.[451]

Siyonizm hareketinin asıl amacı Filistin'de vaat edilmiş topraklara Yahudilerin yerleşmesini sağlamaktı. 1847 yılında Avrupa'da başlayan Siyonizm hareketi Osmanlı elit Yahudileri tarafından kabul görmemişti. Hatta Alyans Okulları, Siyonizm karşıtı olarak çalışmıştı. Theodore Herzl, 1898 ile 1902 yılları arasında dört kez İstanbul'a gelerek II.Abdülhamit'i ziyaret etmiş ancak istediği sonucu elde edememişti. Bu yüzden Siyonizm Avrupa'da doğup orada gelişti denilebilir.[452]

Yahudiler için Filistin'de araziler almak, iktisadi değil sadece siyasi olarak alınan bir karardı. Bu sebeple Yahudiler bu topraklardaki arazilerini arttırmaya çalıştılar.[453]5 Mart 1883 tarihinde yürürlüğe giren yeni nizamnameye göre izinsiz milliyetini değiştirenler veya yabancı devletlerin tabiiyetinde bulunanların gayrimenkul satın alması yasaktı. Ancak Osmanlı tebaası olan Yahudiler, başka yollarla yabancı devlet tebaasındaki dindaşlarına gayrimenkul alım ve satımında aracılık yapmışlardı.[454] Tapular, Osmanlı tebaasından olan Yahudiler üzerinde göründüğü için hükümet, Siyonistlerin Filistin'e koloniler kurmasına mani olamıyordu. Bu yüzden 1893 yılından sonra Filistin'de toprak satın almak Osmanlı tebaası Yahudilere de yasaklanmıştır.[455]

1908 yılından önce Siyonizm, Türkiye'de çok az biliniyordu. AUI amacını "Bir buluşma merkezi yaratarak Osmanlı Yahudilerinin durumunu iyieştirmek ve Yahudi gençleri arasında dostluk ve dayanışma bağlarını güçlendirmek" olarak açıklarken Siyonistler bu amaca "Yaşanan olayların her zaman doğruladığı üzere, Yahudi halkı ile hangi ülkede olursa olsunlar Yahudi olmaktan dolayı acı çeken din kardeşlerimiz arasında bir dayanışma hareketi vücuda getirmek" eklenmesi gerektiğini söylüyorlardı.[456]

---

[451] Öke, s.171.
[452] Pardo, s.15, Benbassa ve Rodrıgue, s.278-279.
[453] Ahmet Çelebi, **Yahudilik,** Ahmet M. Büyükçınar ve Ömer F.Harman (çev.), İstanbul: Kalem, 1978, s.97.
[454] Eryılmaz, s.208.
[455] Eryılmaz, s.208.
[456] Rodrıgue,**TYB,** s.193.

Alyans'ın temel ilkelerine bağlı kalan Osmanlı Yahudi elit sınıfı 19. yüzyılda başlayıp 20.yüzyılda iyice gelişen Siyonizm hareketini şiddetle eleştiriyorlardı.[457] Aslında Siyonizm hareketine karşı çıkılmasının temel sebebi -Alyans'ın ilk ve en önemli temel amacı- Yahudilerin içindeki bulundukları ülke ile ahenk içinde yaşamalarını sağlamaktı. Alyans'ın antisiyonizmi, Batı kurumlarının güttüğü amaçlardan çok daha genel bir amaç gütmektedir.[458]

Türkiye'deki Siyonistler de Filistin'e göç konusunda çok ilgili değillerdi. Toplum bazında Siyonizm, kültürel canlanmayı sağlayarak Yahudi milliyetçiliği yapmak anlamına geliyordu. Buna bağlı olarak Yahudi eğitiminin "millileştirilmesi" ve İbranicenin "milli" bir dil olarak benimsenmesi gerekiyordu.[459]

Osmanlı yönetimince Filistin'e yerleşmek veya Filistin'in bağımsızlaşması amacıyla yapılan her türlü hareket, tehdit olarak algılanıyordu. Yerel Yahudi kurumlar da Yahudi cemaatlerinin konumunu tehlikeye atacağı düşüncesiyle bu hareketlere şüphe ile yaklaşıyordu. Osmanlı Devleti'nde artan Siyonizm düşmanlığı sebebiyle Yahudi cemaat liderleri, yerel cemaatleri korumak için hareketin yükselişini bastırmaya çalışıyorlardı.[460] Alyans, hahambaşıdan destek almış olmasına ve okulları bir koz olarak kullanmasına rağmen üyelerinin siyaset yapmadaki beceriksizliği sebebiyle Siyonizm karşısında yenik düşüyor ve Siyonist liderler halkla iyi ilişkiler kurarak etkili olmaya başlıyorlardı.[461] Siyonizmin önem kazanmasında Yahudilerin bir arada yaşama arzusunun da payı vardır.[462]

Osmanlı Devleti'nin azınlıklarla ilgili içişlerine müdahale eden büyük güçler göz önünde bulundurulursa, Filistin, sadece misyonerlik faaliyet alanı değil, aynı zamanda devletlerin rekabet ettiği bir arena alanı gibiydi.[463]

---

[457] Alkan, s.173.
[458] Esther Benbassa, **Son Osmanlı Hahambaşısının Mektupları: Alyans'tan Lozana,** İrfan Yalçın (çev.), Birinci Baskı, İstanbul: Ad Ktapçılık, 1998, s.30.
[459] Rodrıgue,**TYB,** s.206.
[460] Benbassa ve Rodrıgue, s.279.
[461] Benbassa ve Rodrıgue, s.285.
[462] Esthern Benbassa, "20.Yüzyıl Başında Osmanlı İmparatorluğunda Siyonizm" (Çev. Natali Medine), **TTD,** C.14, No.82, (Ekim 1990), s.226-227.
[463] Öke, s.63.

Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle 1908 yılında yaşanan Jön Türk devriminden sonra Siyonizm büyük bir hareketlilik kazanır. Önceleri bu topraklarda Siyonizm, İbrani dilinin ve kültürünün yaymak isteyen aydın cemiyetler tarafından gizli olarak dile getiriliyordu. Jön Türk devriminden Birinci Dünya Savaşı arasında geçen süre zarfında Siyonizm gelişmeler gösterse de bu aralıkta Filistin'e göç gündeme gelmez. Bunda Filistin topraklarının Osmanlı'ya ait olması da etkilidir. Ancak 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Filistin'i kaybeder.[464] Bu tarihten sonra yavaş yavaş Yahudilerin büyük bir kısmı Filistin'e göç ettiler.

[464] Benbassa ve Rodrigue, s.277-279.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EDİRNE YAHUDİ CEMAATİNE AİT DİNİ MÜESSESELER

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Yahudi cemaatlerin sosyal ve dini yaşantılarını birbirinden ayrı düşünülemez. Dini kurallar Yahudilerin yaşamlarını yiyecek, sağlık, giyecek, ticaret ve her türlü sosyal ilişkilerde tamamen kuşatmıştı. Örneğin; her Yahudinin gün içinde çok defa tekrar ettiği "Şema İsrail(Dinle İsrail)" duasında da dini kurallara uyulması tenbih edilir.

Edirne Yahudi Cemaati'ndeki Yahudiler dini açıdan kendi iç kontrollerini sağlamak dışında hem cemaat üyeleri hem de din adamları tarafından kontrol altına alınıyordu. Cemaat üyeleri yaşantılarıyla ilgili hem dini hem ticari konularda din adamlarının koyduğu kuralların dışına çıkarsa Bet-Din'de hahamlar tarafından yargılanırdı. Sadece din adamları değil cemaat yöneticileri de kural ihlallerinin yapılmaması için sıkı denetimler yapmaktadırlar.[465]

Osmanlı İmparatorluğu, topraklarına yaşayan bütün gayrımüslim cemaatlere olduğu gibi Yahudilere de dini inançlarını yaşama konusunda kolaylıklar göstermiştir. Cemaat, kendi içerisinde Yahudi kurallarına bağlı olarak yaşamış ve dışa karşı yöneticilerini de kendi seçmiştir. [466] Böylece farklı gruplar tasnif edilmiş oluyor ve toplumdaki dini hassasiyet korunmuş oluyordu.[467] Yahudi toplulukları genellikle sinagog etrafında toplanmış ailelerden oluşurdu. 17. yüzyıldan itibaren ise yavaş yavaş etnik kökenden oluşan topluluklar yerine mahallelerden oluşan topluluk modeline geçilmişti.[468]

I. Edirne Yahudi Cemaatinde Dini Cemaatler

Osmanlı Devleti'nde yaşayan Yahudiler tek bir cemaat halinde organize olmamışlardır. Farklı kültürlerde doğan, farklı dili konuşan ve farklı dini geleneklere

---

[465] Eroğlu, s.167.
[466] Eroğlu, s 171-175
[467] Güler, TGM, S.9.
[468] Esther Benbassa ve Aron Rodrigue, s.101.

sahip olan Yahudiler, bu topraklara göç ettiklerinde elbette birleşik bir cemaat olarak örgütlenememişlerdir.[469]Değişik kültürlerden gelen göçmenlerin aynı topraklarda dış müdahalelere karşı kapalı tavırları da topluluğun tek ve birleşik bir Yahudi cemati olmasını engellemiştir.[470]Osmanlı topraklarında hem bölgesel hem de etnik açıdan bir Yahudi mozaiği oluşmasına rağmen sadece etnik açıdan bile bir çok sürtüşme ortaya çıkmıştır.[471]

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Yahudiler dört ana gruba ayrılabilir Bunlar: Anadolu'da Roma döneminden başlayarak bu topraklar fethedilinceye kadar yaşayan Romaniotlar, Avrupa ve Almanya'dan Osmanlı topraklarına gelen Aşkenaz Yahudileri, İspanya, Portekiz ve Fransa Yahudilerinden ülkemize göç eden Sefarad Yahudileri, Kuzey Afrika'nın Osmanlı topraklarına katılmasıyla eklenen son grup olan Musta'ribalar'dır.[472].

Osmanlı Devleti I.Murat Dönemi'nde Edirne'yi fethettiğinde ilk defa Karay Cemaati'ne rastlamıştır. Edirne başkent olduktan sonra Balkan Yarımadası'ndaki Karayların en önemli ilim merkezi haline gelmiştir.[473]Edirne Yahudi Cemaati içerisinde yetişen ilk din alimlerinden Mordehay Komtino uzun yıllar bu şehirde Karay Cemaati mensuplarına eğitim vermiştir.[474] 8. yüzyılda beliren Karayların en önemli özelliği Tanah'ın dışında sözlü gelenek Mişna ve Gemera'dan müteşekkil Talmud'un otoritesini kabul etmemesidir.[475] Karaylar dini ibadetlerini sadece Tora'ya göre belirlerdi. Talmud edebiyatını doğruluğu ve geçerliliği olmayan hahamların kişisel yorumları olarak değerlendirirlerdi.[476] Talmud'da belirtilen Hanuka Bayramı*nı kutlamaz, mezuza, evlenme ve boşanma ile ilgili emirleri de yerine getirmezlerdi.[477]

---

[469] Alkan, s.111.
[470] Alkan, s.182.
[471] Benbassa ve Rodrigue, s.101.
[472] Alkan, s.25.
[473] Eroğlu, s.88.
*Yahudilerin Helenler'e karşı kazandıkları zaferi simgeler ve Kislev ayının 25.başlayarak sekiz gün boyunca kutlanır. Bkz. Suzan alalu ve öte., s.56.
[474] Onur, s.55.
[475] İsmail Taşpınar, **Duvarın Öteki Yüzü: Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilikte Ahiret İnancı,** Birinci Basım, İstanbul: Gelenek, 2003, s.187.
[476] Sevilla-Sharon, s.106.
[477] Besalel, **OTY,** s.292.

İstanbul'un fethinden sonra Edirne Yahudi Cemaati içerisinde yer alan Karayların bir bölümü İstanbul'a göç etmiştir. Evliya Çelebi "Seyahatname" adlı eserinde İstanbul'da bulunan "Mahalletül Yahudiyyin Edirnyiyyin" isimli semte Karayların yerleştirildiğini bildiriyor.[478] İstanbul'da Karay Cemaati Galata'da toplandığı için Karaköy adının Karaylardan geldiği[479] Karaköy'ün açılımının "Karay Köy"den oluştuğu düşünülmektedir. [480] İstanbul fethedildiğinde dini liderler Rabi Moşe Ben Eliya Kapsali ve Rabi Mordehay Komtino idi. Kapsali, o zamanlarda önemli bir güce sahip olan Karayların Talmud okullarına alınmasını yasaklayarak cemaatin etkisinin azalmasını sağlamıştır. Komtino ise Karaylara karşı olumlu bir tutum takınarak Eliya Başyazi ve Kalev Afendopulo gibi sonradan Karay liderleri olacak öğrencilere hocalık yapmıştır. [481] Elijah ben Moses Başıacı'nın "Adderet Eliyahu" isimli eseri, hala Karaylar tarfından mezhebin temel ve son metni olarak kabul edilir. Eserin içerisinde On Emir adedince temel iman esasları belirlenmiştir.[482]

Karayların ritüellerinde İslam dinini çağrıştıran bazı özellikler vardır.Örneğin; ibadet mekanı olan sinagoglarda sandalyenin olmaması, ayakkabıların içeri girerken çıkartılması, ibadet mekanlarının çok temiz tutulması, vb.. Karaylar David'in mezmuruna istinaden de sinagoglarını yer altında inşa ederlerdi.[483] Karayların inanç sistemi Tanrı'nın tek ve yaratılmamış olması ve ahiret inancı gibi konularda Rabbinik Yahudileri ile benzerlikler taşır. Ancak dini hukuk kurallarında temizlik, ayin ve evlenme gibi konularda tamamen ayrıdır. Hatta bir Rabbani ile Karay'ın evlenmesine dahi müsaade edilmezdi. [484]

Bütün bu nedenlerle Karay Cemaati, diğer Yahudi cemaatleriyle ilişkiye girmeden içe dönük olarak bir yaşam sürdürmüşlerdir. Diğer Yahudi Cemaatleri de Karay Cemaati'ni zındık olarak kabul etmiş ve onlara ayrı bir sınıf muamelesi yapmıştır. Osmanlı Devleti, aralarındaki farklılığı göz önünde bulundurarak Karailerin

---

[478] Barokas, s.49.
[479] Almaz, s.51.
[480] Barokas, s.55.
[481] Sevilla-Sharon, s.28.
[482] Taşpınar, s.188.
[483] Besalel, **OTY**, s.292.
[484] Alkan, s.114-115.

de cemaatbaşısını resmen tanımıştır. İrade, Hariciye ile Karay Yahudilerinin cemaat başkanına ayrı bir mühür vermiştir.[485] Edirne Yahudi Cemaati zamanında Avrupa'nın en önemli Karay merkezi iken 20. Yüzyılın başlarından itibaren bu şehirde artık Karay kalmamıştır.[486] Türkiye'de ise şu an yaşayan Karay Yahudilerinin sayısının 100 civarında olduğu bildiriliyor.[487] Yahudiler temel özelliği gereği kapalı bir topluluk oldukları için kendileriyle ilgili bilgi vermekten her zaman kaçınmışlardır. Ancak Abraham Danon Amerika'da Türkiye'de yaşayan Karay cemaatinin tarihi sürecinin anlatan bir eser yayınlamıştır.[488]

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Yahudi grupları içerisinde en büyük kısım Sefaradlardır. İber Yarımadası'ndan Osmanlı topraklarına 15. yüzyıldan itibaren göç eden Sefarad Yahudileri, hem yeni ülkelerinin kurallarına hem de bu topraklarda yaşayan diğer Yahudilere uyum sağlamak zorunda kalmıştı.[489] Sefarad Yahudileri göç ettikleri ülkelerde ayrı ayrı cemaatler halinde toplanıyorlardı. Geldikleri yöreler etrafında birleşmek için İber kökenli şehir ve bölge isimleri veya ailelerin soyadlarını alıyorlardı. [490]

Hem Edirne Yahudi Cemaati'nde hem de diğer cemaatlerde bulunan Seferad, Aşkenaz ve Romanyot gibi gruplar, Halaha'nın hem yorumlanmasında ve uygulanmasındaki büyük farklılıklar, hem de kültürel farklılıklar sebebiyle, hep karşı karşıya geliyordu; ama asıl ihtilaf Seferad ve Romanyot Cemaatleri arasında yaşanmaktaydı.[491] Sefaradlar, Romaniotlar için "yerliler" anlamında "toşavim", Romaniotlar da dindaşları için "kovulmuş" anlamında "megoraşim" sözcüklerini kullanıyorlardı.[492]Yabancı dil bilen, yeni sanat ve tenikler getiren ve yüksek kültür düzeyine sahip Sefaradlar, ülkenin hem iktisadi hem siyasi hem de kültürel hayatında çok önemli katkılarlarda bulunmuşlardır.[493]Sefarad Yahudilerinin her alanda diğer

---

[485] Alkan, s.114-115.
[486] Barokas, s.55.
[487] Doğan, s.113.
[488] Onur, s.55
[489] Benbassa ve Rodrıgue, s.92-93.
[490] Benbassa ve Rodrıgue, s.100.
[491] Benbassa ve Rodrıgue, s.92.
[492] Doğan, s.61.
[493] Stathis, s.78.

cemaatlerden daha üstün olmaları sebebiyle cemaatler arası ilişkilerde sorun yaşanmıştı.[494]

Halaha ve Minhag'ın kurallarına göre, yeni gelen Yahudi grupları o topraklarda yaşayan Yahudilerin kurallarını kabul etmeli ve uygulamalıdır. Sefarad Yahudileri bu kuralları ihlal ettiği için cemaatler arası sürtüşmeler hemen başlamıştı. Yahudi dünyasının genel kurallarının tersine, yeni gelen cemaat yerel kuralları önemsemeyip orada yaşayan cemaatlerin kendilerine uymasını istedi. Sinagoglarda yapılan dini ayinlerden, günlük yaşamı düzenleyen örf ve adetlere kadar pek çok konuda yaşanan ayrılıklar büyük anlaşmazlıklara sebep oldu.[495]

Osmanlı topraklarına büyük Yahudi gruplarından olan Aşkenaz Yahudileri II. Murad döneminde göç ettiler.[496] Osmanlı Devleti'nin bölgedeki hakimiyetinin artması Orta-Avrupa cemaatlerinde demografik değişikliklere sebep olmuştur. Komtino'nun öğrencisi olan Edirne Yahudi Cemaati'nin Aşkenaz hahamı Rabi Yitzhak Tsarfati'nin[497] bu yıllarda yazmış olduğu mektup birçok Alman Yahudisi'nin bu topraklara göç etmesini sağlamıştır. Rabi Yitzhak Tsarfati ve ailesi 17. yüzyılın sonuna kadar Edirne Yahudi Cemaati'ndeki merkezlerinden Orta-Avrupa'nın değişik bölgelerindeki Aşkenaz cemaatleri yönetmişlerdir. Hem Osmanlı topraklarında yaşayan Aşkenaz cemaatinin, hem de Alman Yahudilerinin lideri olan Tsarfati, 1430 yılında iki Aşkenazi din adamının ricası üzerine Hristiyan zulmü altında ezilen Yahudilere mektup yazarak onların bu topraklara göçünü teşvik etmiştir. Bu mektup Edirne Yahudi Cemaati'nin 15. yüzyılda hangi şartlarda yaşadığını gösteren önemli bir kaynaktır.

> *"...Aşkenaz ülkesindeki kardeşlerimiz, İsrailoğullarının her gün çekmiş ve çekmekte oldukları ölümden acı ızdırapları, bir yerden bir yere, bir kentten bir kentte kovulmalarını, maruz kaldıkları zulmü duydum... Sadık bendeniz ve mütevazi kardeşiniz Yitzhak Tsarfati, ailem Fransalı olmakla birlikte, Aşkenaz'da doğdum (ve orada okudum) ancak doğduğum ülkeden göç etmek zorunda kaldım ve buraya , Togarma Ülkesi'ne geldim. Burada hiçbir şey eksik değildir. Tanrı bu ülkeyi iyiye düşünmüş. Togarma, Hayat Ülkesi'ne*

[494] Alkan, s.118-119.
[495] Benbassa ve Rodrigue ,s.96.
[496] Sevilla-Sharon, s.24.
[497] Sevilla-Sharon, s.28.

(İsrail) giden yoldadır; Kudüs'e kadar bütün yol, deniz üzerinden altı millik bir geçiş dışında, kara yoludur. Hergün, İsmaililer (Müslümanlar) ve Yahudilerden oluşan büyük kervanlar çıkar....yol emindir..."[498]

Orta ve Doğu Avrupa'dan göç eden Aşkenaz Yahudileri, Almanca ve İbranice karışımı bir dil olan Yiddiş dilini konuşuyorlardı. Sefarad Yahudilerine göre hem sayıca daha az olmaları hem de eğitim seviyelerinin düşük olması sebebiyle uzun süre asimile olmuş gibi görünmüşlerdir. Ancak Tanzimat Fermanı'nın ilandan sonra -Osmanlı topraklarında yaşayan dört ana gruptan biri olan -Aşkenazlar'ın, özerk bir biçimde farklı dini gelenekleriyle yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Tabii buradan Osmanlı Devleti'nin de Aşkenazların ayrılıklarını gösterme isteğini kabul ettiği ortaya çıkar.

1850'li yıllarda Rusya'nın olumsuz tutumu sebebiyle Osmanlı topraklarına göç eden Aşkenaz Yahudileri sayesinde sayıları artan Aşkenazların, Sefarad Yahudilerinin etkisinden kurtulma çabaları artmıştır. 1865 yılında ilan edilen " Hahamhane Nizamnamesi" ile özerkliklerini korumaya devam etmişlerdir. [499] Aslına bakılırsa Aşkenaz- Sefarad ayrılığı, dinin temel inanç sistemi ile ilgili konularda değil dinin özüyle alakalı olmayan rabinik gelenekleriyle alakalıydı. Yani farklı ülkelerde doğup, farklı kültürlerde yetişen kişilerin sahip oldukları alışkanlıklardan kaynaklanıyordu.[500]

Tanzimat döneminden itibaren ise eski ayrımların yerine daha yeni olgular oluşmaya başladı. Örneğin; İtalyan Musevi Cemaati, Sefarad olan İtalyan Musevileri, Sefaradlardan ayrı tutarak yeni bölünmelerin oluşmasını sağlamıştır. [501]

Edirne Yahudi Cemaati'nde ve diğer cemaatlerde geldikleri ülkelere göre cemaatlere ayrılan ve geldikleri memleketlerin kültürlerine göre dua eden Yahudiler ayrı sinagoglar inşa etmişlerdir. 17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar bu cemaat farklılıkları yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlayınca yeni sinagoglar oluşmaya başlamıştır. [502]

---

[498] Galanti, s.40.
[499] Alkan, s.116-118.
[500] Alkan, s.118-119.
[501] Alkan, s.200.
[502] Besalel, **OTY**, s.176.

II. Edirne Yahudi Cemaatine Ait Havralar, Sinagoglar ve Mezarlıklar

Yahudiler ibadetlerini sadece Yeruşalim'deki büyük tapınakta yapardı. Bu mekan Tanrı'nın Evi (Yahve) olarak kabul edildiğinden başka yerde ibadet yapılmazdı. Roma İmparatoru Titus Livius'un Yeruşalim Tapınağı'nı yıkmasından sonra Yahudiler bu topraklardaki egemenliğini yitirdiği için tek ibadethane düşüncesinden zamanla vazgeçmişlerdir. [503]

Yahudilerin ibadet mekanı olan havralar genellikle küçük ve sade binalardır. Havra olarak kullanılan bina yıkılsa veya başka bir amaç için kullanılıyor olsa bile, o bina daima kutsal kabul edilir.[504]Dinsel açıdan kirli olmayan ve yaşanılan çevrede kötü bir mekan olarak ün yapmamış her bina havra olabilir. Edirne Yahudi Cemaati'nde ve diğer cemaatlerde genellikle zengin Museviler evlerinin içerisine kendileri için ayrı bir özel havra yaptırıyorlardı. Zaman içerisinde bazen gösterişli ve heybetli havralar yapılmasına rağmen çok rağbet görmemiş küçük, sade havralar tercih edilmişti. Havraların içi sade ve gösterişten uzak döşenirdi. Ayinin gerçekleşmesi için bir salon, on tane ergin erkek (on üç yaşını bitirmiş) ve Tevrat tomarlarının bulunması yeterliydi.[505]

Diaspora'nın gerçekleşmesinden sonra sinagoglarda yapılan ayinler dinsel müzik ve neşeli havadan sıyrılarak daha tek düze bir hal almaya başlamıştır. [506]

Mişna Megillah 3:3 Rabbi Judah deki: "Yıkılan bir havrada: " Methiye söylenmez; orada ip bükülmez file gerilmez;kurutmak için damına meyve serilmez; yol kısaltmak için kullanılmaz; çünkü Tora der ki: Senin mabetlerini yıkacağım. Yıkıldıktan sonra bile içinde kutsal otlar bitecektir; içine hüzün dolsun diye, onları asla temizleme"[507]şeklinde buyrulmuştur.

Yahudilere ait diğer ibadet mekanı sinagoglardır. Sinagog kelimesinin etimolojik açılımı bizi eski Yunana ve eski Yunancadaki birliktelik anlamındaki "syn"

[503] Ercan, **OYG**, s.119.
[504] Pardo, s.117.
[505] Ercan, **OYG**, s.120.
[506] Besalel, **OTY**, s.143.
[507] Pardo, s.117.

ekine kadar götürür. Kökündeki "ago" sözcüğünün bileşimiyle, "beraber olma" anlamında kullanılabilecek yeni bir sözcüğün doğduğunu görürüz. İbranice'de ise bu kelime genelde "toplanma evi" anlamında kullanılır.[508]

Edirne Yahudi Cemaati'nde sinagoglar hem ibadet hem eğitim hem de kültürel faaliyetlerin yapıldığı mekanlar olmuştur. Sinagogların içerisinde hem ilahi hem de dünyevi derslerin verildiği ilkokul, yüksekokul ve kütüphaneler bulunuyordu. Edirne Yahudi Cemaati'nin ve zengin Yahudilerin desteği ile ayakta kalmaya çalışan sinagoglar aynı zamanda Yahudi kültürünün yaşatıldığı yerler olmuştu. Sinagoglarda önceleri eğitim dili İspanyolca iken sonraları karşılıklı etkileşim sonucu " Judeo-Espanyol" ya da "Ladino" eğitim dili olmuştur. Ladino dili, İspanyolca, İbranice, Türkçe, Arapça ve Yunanca dillerinin etkileşimi sonucu oluşmuştur.[509]

Edirne Yahudi Cemaati'nde sinagog etrafında birleşen topluluk, üyelerine karşı bazı hizmetlerde sorumlu kabul edilmiştir. Toplumsallaşma mekanı olan Sinagoglar ibadet mekanı olmanın dışında, oylamalarla kararların alındığı bir meclis hüviyetindeydi. Yaşlılara ve yoksullara yardım eden sinagog topluluğu defin işlemleriyle ve kabristanların bakım işleriyle de ilgilenirdi. Aynı zamanda esaret altındaki Yahudi kardeşlerini kurtarmak için yardımların toplandığı sosyal bir kuruluştur.[510]

Yahudilerin hem dini hem de sosyal amaçlı -hastane, okul, yetimhane, mezarlık- yapılarına verilen izin fermanları 4 numaralı Kilise defterinde kayıt altına alınmıştır. [511] Sinagog veya havralar inşa edilirken veya tamir edilirken devletten izin alınması zorunluluğu getirilmişti.[512] Osmanlı yönetimi, yeni havra inşa edilmesine sınırlı sayıda izin vermişti.[513] Genellikle depremden hasar gören, yangınlarda yanan ve çeşitli sebeplerle harap olmuş binalara onarım izni verilirdi. Ancak, bu durumun Edirne

[508] Mim Rubi Asa, Şalom, 12 Kasım 2008
[509] Alkan, s.46.
[510] Benbassa ve Rodrigue, s.112-113.
[511] Güler, **TGM**, s.48.
[512] Bozkurt, s.8-9.
[513] Eryılmaz, s.45.

Yahudi Cemaati'ni mağdur etmediği anlaşılmaktadır.[514] Tanzimat Dönemi'nde Edirne Yahudi Cemaati'ndeki havra ve okul inşaatları ile havra tamirleri konusunda birkaç örnek gösterilebiliriz:

1856-Edirne eyaletinde, Samakov Kasabası'ndaki Yahudilerin mevcut senavilerinin yerine yenisinin inşası (BOA, İrade Hariciye,7388, 19 Muharrem 1273/ 19 Eylül 1856)

1857- Edirne Eyaleti'nde, İslimiye Kasabası'nda oturan Yahudiler için boyu 21, eni 18, yüksekliği 19 zira ölçülerinde bir havra inşası.(BOA, İrade Hariciye, 7390, 20 Recep 1273/15 Mart 1857) [515]

1863-Edirne yakınlarındaki Uzuncaabad Hasanköy Kasabası'ndaki Yahudilerin mevcut senavileri yıkarak yerine boyu 16,eni 12, yüksekliği 6 zira olmak üzere senavi ve senavinin avlusuna 5 odalık bir mektep inşası.(BOA, İrade Hariciye,11325, 6 Şevval 1279/27 Mart 1863) [516]

1751 yılında Edirne Yahudi Cemaati'ne hahambaşı olarak seçilen Eli Geron döneminde, idari açıdan birbirinden bağımsız 13 tane sinagog bulunuyordu. Her sinagog belirli bir miktarda, bütün cemaate ait masraflara ve ödenen vergilere katılırdı.[517] 19. yüzyılın sonlarında Kamus'ül Alam kayıtları incelendiğinde ise Edirne'de 12 tane Sinagog'un kayıtları vardır. [518]

Edirne Yahudi Cemaati'nde toplumsal yaşam alt cemaatler tarafından düzenlenirdi. Toplamda on üç olan sinagog sayısı on üç alt cemaat grubu temsil ediyordu. Bu sinagoglar mesleklerine göre adlandırılanlar- "El Kal de los Hammales", "El Kal de los Kasapes", "El Kal de los Köftecis", "El Kal de los Hammales"- ve

---

[514] Güler, **TGM,** s.49.
[515] Barokas, s.50.
[516] Barokas, s.50.
[517] Güleryüz, s.172.
[518] Türk Tarih Kurumu, **Edirne,** 7.Seri, Ankara: Türk Tarik Kurumu Yayınları, 1965, s.10.

mevkilerine göre adlandırılanlar -El Kal de la Tabağna", "El Kal de la Eskala", [519] olarak ayrılırdı.

İspanya'dan sürülen ve geldikleri bölgelerin veya yaptıkları mesleklerin adını alan sinagogların sayısı toplamda on tanedir. Bunun dışında eski Bizans kökenli Romaniyot Yahudilerine ait sinagogun adı ise "Poli Yashan"dır. Avrupa'dan Edirne'ye göç eden Aşkenaz kökenli Yahudilerin ise iki tane sinagogu vardır. Bir tanesi Kanuni Sultan Süleyman'ın Budin'den Edirne'ye sürdüğü Yahudiler tarafından inşa edilen "Budun" sinagogu'dur. Diğeri ise uzun yıllar boyunca Fransa ve Almanya'dan Edirne'ye gelen Yahudilere ait " Küçük Alman" veya " Aşkenazi" sinagogudur.[520] Bu sinagogların pek çoğu Edirne'de Bostanpazarı ve Tahtakale semtlerinde bulunuyordu.

Daha önceki yıllarda Edirne şehrinde fırıncılar, taşıyıcılar, peynirciler gibi sayabileceğimiz 41 tane küçük sinagogda Yahudiler ibadetlerini yapar Tora üzerinden sohbetler düzenlerlerdi.[521]

Edirne'de Yahudilerin yaşadığı Kaleiçi semtinde 1903 yılında yaşanan büyük yangında pek çok ev ve ahşap olan 13 tane sinagog kullanılmaz hale geldi. [522] Avrupa ülkelerinden yangın sebebiyle gelen paralar ile ayrı sinagoglar yapmak yerine tek ve büyük bir sinagog yapılması fikri ağır basmıştı. Bu sinagogun adı "kaal kadoş ha gadol" (mukaddes Büyük havra)dır.[523]

Sinagogun yapımında Edirne Yahudi cemaatini, Viyana Türk Yahudi cemaati ile birleştiren ilginç bir nokta vardır. 1750'li yıllarda iş ilişkileri sebebiyle Viyana'ya gidip orada yerleşen Türk Yahudileri, Osmanlı kimliklerini korumuşlardı. Avusturya makamları da bu cemaati Türk Yahudileri ismiyle anmaya başlamıştı. Cemaat önceleri küçük bir bina da dua ederken cemaatin sayısının her geçen gün artması sebebiyle 1885 yılında yapımına başlanan Viyana Sinagogu 1938 yılında Naziler tarafından yok edilir. Büyük Sinagog ile bu sinagogun ortak noktası ise Fransız Mimar France Değré'nin

---

[519] Barokas, s.50.
[520] Haker, s.23.
[521] Mois Gabay, "Kaybolan Tarihimiz Edirne Yahudileri-1", Şalom, 26 Mayıs 2010
[522] Ester Yannier, "Edirneliler Davetli", Şalom, 6 Ekim 2005
[523] Onur, s.59.

Edirne Sinagogu'nun yapımında Viyana Sinagogunu model almasıdır.[524] Kapasite olarak Avrupa'nın 3. Büyük sinagogu iken Balkanların en büyük sinagogu olma özelliği taşıyordu.[525]

1960'lara gelindiğinde Trakya Olayları ile nüfusu azalan Edirne Yahudi Cemaati'nden kalan sinagogların, okulların ve derneklerin yanında en görkemli binası Büyük Sinagog idi. Kaleiçi mevkiinde ki Sinagog iki katlı ve üç binadan oluşan iki bin yüz kırk altı metrekare kullanım alanı ve 1200 kişilik kapasiteye sahipti. Zamanla nüfus daha da azaldığı için kışın ibadet binanın hemen arkasındaki küçük sinagogda yapılırdı.[526]

1970'li yıllardan sonra Edirne Yahudi Cemaati oldukça azalmıştır. Cemaat azaldığı için Büyük Sinagog'un yanında küçük bir binayı onararak yaz-kış ibadete açmışlardı. Bu bina sadece ibadet mekanı olarak değil aynı zamanda küçük çocuklara dini eğitimin verildiği mekan olarak kullanıldı.[527]Büyük sinagog ise 1983 yılına kadar cemaat tarafından kullanılmıştır.[528] Edirne Büyük Sinagogu Vakfı, zamanı geldiğinde vakfın seçimlerini gerçekleştiremediği için vakfın tüm malları 1995 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğüne geçmiştir.

Büyük sinagog binasının tekrar kullanılması için yapılan ilk girişim Edirne Vilayeti'nin İstanbul Hahambaşılığı'na yaptığı başvurudur.[529] Dünyanın sayılı mimarilerinden olan sinagogun, Trakya Üniversitesi tarafından restorasyonu yapılacağı açıklanmıştır.[530] 1907 yılında yapılan ve 1997 yılına kadar büyük bir kısmı sağlam kalabilen Büyük Sinagog'un günümüzde sadece giriş ve arka konstrüksyonuna bağlı sadece iki yan cephesi ayakta kalabilmiştir. Yahudi Cemaati tarafından Yüksek Mimar

[524] Mois Gabay, "Kaybolan Tarihimiz-2: Büyük Edirne Sinagogu, Şalom, 2 Haziran 2010

[525] Barokas, s.50.
[526] Mois Gabay, "Kaybolan Tarihimiz Edirne Yahuileri-2", Şalom, 2 Haziran 2010
[527] Onur, s.105.
[528] Çetin, **Toplumsal Tarih,** s.25.
[529] Onur, s.109.
[530] Onur, s.116.

Rubi Asa'ya hazırlatılan rölövr, restitüsyon ve restorasyon projesi Vakıflar Genel Müüdürlüğü'ne teslim edilmiştir.[531]

Yangından sonra yeni yapılmış iki sinagogdan söz edilebilir. Birincisi K.K.Gadol, ikincisi ise K.K.İtalya sinagogudur. İtalyan Yahudileri eski sinagoglarını 15. yüzyılda inşa ettikleri için bu sinagoga da aynı adı vermişlerdir. [532]

Edirne Yahudi Cemaatinde farklı "kehilla"lara ayrılan topluluğun mezarlıkları da ayrıydı. Yahudi mezarlıkları Osmanlı belgelerinde "maşatlık" olarak geçmektedir. Yahudi cemaatlerinde defin işlemleri cemaat liderleri tarafından yapılırdı. Vefat eden Yahudi mezarlığa gömüldükten sonra cemaat başkanı tarafından onun adına ruhsat alınırdı.[533]

Halaha'nın koyduğu kurallara göre, Yahudi cemaatinin yapması gereken ilk şeylerden biri defin konusunda mezarlık satın almaktır. Bu yüzden ölmekte olan kişiye veya ölenlere bakılması konusunda bir çok hayır cemaati görev almıştır.[534]

Yahudi toplumunun sosyo-ekonomik yapısı Yahudi mezarlarının görüntüsüne ve düzenine yansımıştır. Yaşamdaki mezhep ve sınıf farklılıkları aynı şekilde mezar taşlarının şekillerne ve yerlerine de yansımıştır. Varlıklı ailelerin üyeleri, önemli hahamlar halktan ayrı bir şekilde aile bölümlerine gömülmüşlerdir. [535]

III. Edirne Yahudi Cemaatinde Hahambaşılık Kurumu

Osmanlı Devleti, toprakları içerisinde yaşayan Yahudi Cemaatleri'ni tek bir hahambaşı ile yönetmemiştir. Büyük şehirlerde özerk hahambaşıları görevlendirmiştir.[536] Osmanlı İmparatorluğu'nda aslında hemen hemen her topluluğun bir hahamı bulunuyordu. Yahudi inancına göre dini bir hiyerarşinin olmaması,

---

[531] Şalom, "Edirne Sinagogu Restore Ediliyor", **29 Mart 2006**
[532] Barokas, s50
[533] Olgun, s.47.
[534] Ben-Naeh, s.297.
[535] Ben-Naeh, s.298.
[536] Güleryüz, s.168.

İmparatorluk genelinde Yahudileri denetleyebilecek tek bir hahambaşının atanmasını da engellemiştir.[537]

Osmanlı İmparatorluğu'nda hahamlar sadece dini işlerden sorumlu değildi. Hahamlar, Yahudi Cemaati'nin hem yöneticisi, hem vaizi, hem yargıcı ve hem de denetleyicisi olarak görev yapmışlardır. Bir kişinin Haham olabilmesi için reşit olması, Musevi olması ve Museviliğe ait bilgi birikimine sahip olması gerekliydi. Özellikle evli olanlar hahamlık için tercih edilirlerdi.[538] Hahamlar dini işleri yürütürken Talmud ve Şulhan Aruh'un kurallarına göre yönetirlerdi.[539]

Hem dini güce hem de yasama gücüne sahip olan hahamlar, bu yetki sayesinde kanun hükmünde kararnameler çıkartır ve Yahudiler arasında oluşan anlaşmazlıkları çözüme kavuştururdu. Hahambaşı, cemaatte bulunan bütün hahamların katıldığı yasama toplantılarında da cemaati temsil ederdi. [540]

Bet-Din adı verilen mahkemelerde daha çok mirasla, evlilik, kiralama ve ticari faaliyetlerle ilgili davalara bakılıyordu. Bet-Din, Yahudi Cemaati'nin medeni hukukuna ilişkin davalara baktığı gibi, Yahudilerin diğer cemaatle ilgili davalarına da bakardı. Bet- Din'de haham yanında iki yargıçla birlikte hüküm verirdi.[541] Hahamlar tarafından yönetilen Bet- dinler "Halaha"ya göre karar verirdi.[542]19. yüzyılın sonlarına kadar geniş yetkilere sahip olan mahkeme, 1912 yılından sonra sınırlandırılarak sadece dini işlere münhasır kılınmıştı. [543]

Bütün cemaatler halkın onayı ile hahambaşı seçerdi. Hahamlar da hahambaşılar gibi seçimle seçilirdi. Hahamlar, topluluğun yürütme kurulu tarafından seçilir ve halkın onayı ile iş başına gelirdi ve Bölge hahambaşısı seçim kararını İstanbul Hahambaşısı'na ulaştırırdı. Seçimi onaylarsa Hahambaşı durumu Babıali'ye bildiririlir ve hahama berat

[537] Benbassa ve Rodrigue, s.112.
[538] Ercan, **OYG**, s.121.
[539] Eroğlu, s.171-175.
[540]Benbassa ve Rodrigue , s.110.
[541]Benbassa ve Rodrigue, s.110.
[542] Olgun s.73-75.
[543] Eroğlu, s.183-184.

verilerek müdahalesiz görevini yapması sağlanırdı.[544] Hahambaşıların ve hahamların yetki ve sınırları kendilerine verilen bu beratlarda belirtilmişti. Hahambaşıların veya hahamların verdikleri karara müdahale edilemediği gibi, isteklerine engel olunmaması da istenmekteydi. [545]Ancak Hahamlarından memnun olmayan Yahudiler şikayette bulunabiliyor ve haklarında gerekli işlemlerin yapılmasını talep edebiliyorlardı.[546] Osmanlı Devleti, cemaatlerin içişlerine müdahaleden uzak durmayı tercih etse de bazı dönemlerde cemaat liderlerinin belirlenmesine karıştığı görülmektedir.[547]

Bütün cemaatler halkın onayı ile bir tane hahambaşı seçerdi ama Edirne Yahudi Cemaati iki adet hahambaşı seçerdi;[548] çünkü 17.Yüzyılda Edirne Yahudi Cemaati'nde Yahudiler kahallar halinde yaşıyorlardı. Bu kahallar Geruş Sefarad, Portugal Gadol, Portugal Katan, Aragon, Toledo, Pulia, Sicilia, Mayor, Katalan, Budon, Alaman,(Aşkenazlar) İtalya ve İstanbul(Romania adıyla anıldığı), Şensolu/Şensulos isimli cemaatlerdi. Büyük cemaatler elli kadar aileden oluşurken küçük aileler yirmi veya daha az aileden oluşuyordu.[549] 1722 ile 1902 yılları arasında Edirne'de bulunan bu on üç alt cemaatin yedisiyle bir hahambaşı, geriye kalan diğer altı cemaatle ise ikinci hahambaşı ilgilenirdi. Gayrı resmi bir durum olduğu için sadece Edirne Valisi hahambaşıları cemaatin lideri olarak tanırdı.

Esasında Edirne Yahudi Cemaati'nde hahambaşı seçimleri bir formaliteden ibaretti; çünkü her zaman Edirne'de hahambaşılar önde gelen Geronlar ve Behmoyraslar sülalesinden seçilirdi. [550] Bazen de başka bölgelerden hahambaşılar nakillerini isteyebilirlerdi. Sofya Hahambaşısı Yafir, Edirne Hahambaşısı'nın vefatı üzerine iyi hizmetlerine karşılık beratının yenilenmesini ve Edirne Hahambaşılığı'na getirilmesini Babıali'den istemiştir. Bu durum seçim ve tayin ile başa gelen

[544] Olgun s.68.
[545] Olgun s.70.
[546] Olgun s.71.
[547] Benbassa ve Rodrigue, s.103.
[548] Haker, s.27.
[549] Ben-Naeh, s.97.
[550] Haker, s.27.

hahambaşıların, başka bölgelere geçerken bazen seçimsiz de tayin edilebildiğini göstermektedir.[551]

Osmanlı İmparatorluğu'nda Hahambaşılığın resmi bir makam haline gelmesi 1835 yılında gerçekleşmişti.[552] İstanbul'da, Hahambaşılık Kurmunun başlangıcından kısa süre sonra Temmuz 1836 yılında Edirne ve bazı Yahudi Cemaatlerinde de oluşturuldu.[553] 1800'lü yıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda dokuz tane hahambaşılık bölgesi bulunuyordu. Bunlar; İstanbul, Bursa, Edirne, Selanik, Bağdat, İzmir, Kahire, İskenderiye ve Kudüs'tür.[554] Bu Hahambaşılık bölgelerinden biri olan Edirne Hahambaşılığı'na Yahudilerin arasındaki anlaşmazlıkları çözebilmek için mahkeme kurma hakkı da tanındı. Bunun dışında, Edirne Hahambaşısı, Rumeli'de yaşayan bütün Yahudilerin üzerinde otorite olarak kabul edilmişti ve ödenmesi gereken vergilerin tahsili bu hahambaşılığa bırakılmıştı.[555]

1835 yılında resmen tanınan Hahambaşılık Kurumu, ülkedeki bütün Yahudilerin temsilcisi olarak kabul edilmesine rağmen hiçbir zaman ne Rum ne de Ermeni patrikhaneleri gibi hükümet kanalında etkili olabilmişlerdi. Hatta bu kurum Yahudilerin kendi aralarındaki problemleri bile çözmede başarılı olamamıştır. 1864 yılındaki Hahamhane Nizamnamesi'ne kadar bu kurum pasif olmuştur.[556]

Edirne Yahudi Cemaati'nde ve diğer Yahudi cemaatlerde hem eğitim hem de sosyal işlerin tamamı hahamın kontrolü altındaydı. Hahamlar, "Millet Sandığı"nın gelirlerini kullanarak düşkünlere yardım işlerini de organize ederlerdi. "Millet Sandığı"nın gelirleri genellikle aidat, yiyecek ve içeceklerden alınan dolaylı vergilerdi. Edirne Yahudi Cemaati'nde, hahambaşılığa bu vergilerin verilmesine itiraz eden bir kısım Yahudinin çıkması üzerine İstanbul Hahambaşı Kaymakamlığı tarafından durum hükümete bildirilmiş ve bunun üzerine Yahudilerin eskiden beri birbirlerinden satın aldıkları peynir arak ve et gibi yitecek maddelerinden narh-ı carisinden fazla alınacak

[551] Olgun s.69.
[552] Alkan, s.28 .op
[553] Levy, **SOE**, s.107.
[554] Alkan, s.161.
[555] Eroğlu, s.111, Bozkurt, s.12-13.
[556] Olgun s.57.

paranın hahambaşılığa verilmesi gerektiği ve bunun fakirlere ve millet işlerine sarf edileceğine" dair hüküm verilmiştir.[557] Hahamlar önceleri "cemaat sandığı"ndan verilen aidatlarla geçinirken Islahat Fermanı'ndan sonra hahamlara aidat verilmesi yasaklanmış ve maaş bağlanması kararlaştırılmıştır.[558]

Islahat Fermanı'nın getirdiği yeniliklerden biri de her cemaatin bir nizamname oluşturmasıydı. Hatta Hahamhane Nizamnamesi Islahat Fermanı'nın sebep olduğu en önemli değişikliktir. Fermana göre her cemaat yönetimlerini düzenlemek amacıyla birer komisyon kuracaktı. Kendi yönetmeliklerini hazırlamak isteyen cemaatler birer komisyon kurarken Yahudi Cemaati bu konuda herhangi bir çaba harcamadı. Cemaatteki anlaşmazlıkların artması ve hahambaşının bu sorunları çözememesi üzerine padişah, Yakup Avigdor'u görevden aldı.[559]

Sultan Abdülaziz, Yakup Avigdor'u görevden alması üzerine 1 Temmuz 1863 tarihli irade ile Edirne Hahambaşısı Yakir Geron'u İstanbul Hahambaşılığı'na atadı ve Geron'dan Islahat Fermanı'nda belirtilen şartlarda bir nizamname hazırlamasını istedi. Geron ailesinin üyesi olan Yakir Geron 22 yaşında Edirne Hahambaşısı olmuştu. Cemaatin bireysel ve toplumsal sorunlarıyla bire bir ilgilenen Geron 1873 yılında düzenlediği toplantılarla cemaatin uyması gereken esasları tespit etmiş ve bu esaslara uymayan cemaat üyelerinin yaşına ve sıfatına bakılmadan cezalandırılacağını bildirmiş ve cemaati bir düzene sokmaya çalışmış önemli bir hahamdı.[560] Bu istek üzerine Geron on dört ayrı cemaat başkanını davet ederek bir kurul topladı ve Nizamnameyi oluşturdu.

1865 yılında hazırlanan ve Babıali tarafından onaylanan Nizamname hükümleri beş bölümden oluşuyordu:

1.Hahambaşının statüsü

2.Hahambaşının istifa ve yerinden alınması

3.Meclis-i Umumi, seçimi ve yetkileri

[557] Eroğlu, s.173-178.
[558] Olgun, s.84.
[559] Olgun s.58.
[560] Güleryüz, s.197-198.

4. Meclis-i Ruhani'nin yetkileri

5.Meclis-i Cismani'nin yetkileri[561]

Nizamnamenin birçok maddesinin amacı cemaat idaresini demokratikleştirmekti. Hahambaşıyı seçmek için Meclis-i Ruhani ve Meclis-i Cismani beş kişiden oluşan bir liste oluşturur ve çoğunluk esasına dayanarak Meclis-i Cismani tarafından hahambaşı seçilirdi.[562]Nizamname'de cemaatlerin hem dini hem de sivil başkanı olan hahambaşının Babıali ile eyaletler arasında aracı olacağı belirtildi. Genel meclis ise 80 kişilik ruhani ve laiklerden oluşturulacaktı.[563] Nizamnameye göre hahambaşı olacak kişinin ailesinin hiçbir suça karışmaması, Osmanlı tebaasından olması, otuz yaşını tamamlaması ve yetmiş yaşını geçmemesi gerekiyordu.[564] 1864 yılında Hahamhane Nizamnamesinin yayınlanmış olmasına rağmen bu nizamnameye uygun olarak ilk hahambaşı 1909 yılında seçilebilmiştir.

Yahudiler nizamnameyi uygulamaya geçiremedikleri için ve dini hiyerarşilerindeki zayıflıkları sebebiyle yönetimle olan ilişkilerini yerel liderler aracılığıyla sürdürmeye devam etmek zorunda kalmışlardır.[565]

19. yüzyıla kadar haham olabilmek için fazla eğitim gerekmiyordu. Talmud Tora okulunu bitiren öğrenciler hahamların kontrolünde belirli bir eğitime tabi olduktan sonra "haham" ünvanını alıyorlardı. 1895 yılında ise "şule-i maarif" isminde haham yetiştirmek üzere modern bir okul açılmıştır.[566] Dini konularda yüksek eğitim veren okullar ise 1926 yılına kadar varlığını sürdüren Kalahat Yosef ve Knesset Israel'dir

1868 yılında Edirne Yahudi Cemaati'nin lideri Simon Ben Nissim'dir.[567] Ölümünden sonra 20.yüzyılın başlarında ise Edirne Yahudi Cemaati farklı gruplara bölünmüştü ve parçalanmak üzereydi. Bu bölünmeyi ortadan kaldırabilecek ve cemaat içerisinde tekrar barışı sağlayabilecek bir lidere de sahip değillerdi. Bunun üzerine 1908

[561] Besalel, **OTY,** s.235.
[562] Stathis, s 82, daha fazla bilgi için buraya bkz.
[563] Bozkurt, s.190.
[564] Eryılmaz, s.125.
[565] Güler, **TGM,** s.20.
[566] Olgun, s.82.
[567] Onur, s.105.

yılında Edirne Yahudi Cemaati'nin çağrısını kabul eden Becerano Efendi, hahambaşı olarak göreve getirildi.[568] Mus Rav Becerano kısa sürede Edirne Yahudi Cemaati'nde büyük başarılar sağlamış ve bölünmeleri engellemiştir.

Viyana'da hahamlık ünvanı alan Hayim Becerano Efendi on bir yıl Edirne Hahambaşısı olarak görevini sürdürdü. Önemli akademilere üye olan Becerano Efendi, Edirne'de önemli izler bırakmıştır. Edirne, Bulgar işgalindeyken Edirne Müftüsü'nün işgalle ilgili olarak kendisinden dini bir yorum istemesi üzerine; Becerano "Düşman geldiği yere dönecektir. Bu şehri kurtarmak için himaye edeceğim." (İşaya,37:34,35) yanıtını vermiştir.[569] Böylelikle Müslüman tebaa ile olan ilişkilerin de olumlu olmasını sağlamıştır.

Edirne'de önemli başarılar kaydeden Mus Rav Becerano 1919 yılında İstanbul'a gelerek ölümüne kadar Türkiye Hahambaşısı olarak görevine devam etmiştir. Becerano Efendi Osmanlı Devleti'nin son, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk hahambaşısı olma özelliğine sahiptir.[570]

Edirne Yahudi Cemaati'nin etkisinin azalması ve Hahambaşı Becerano'nun İstanbul'a taşınması ile bir daha Edirne Hahambaşısı seçilmemiştir.[571] 1928 yılına kadar Edirne Hahambaşısı'nın lideri Meyir Mohmoras'ın kardeşi İsak Mohmora mütevelli Heyet Başkanlığı yapmıştır. Ölümünden sonra ise yerine Yuda Romano seçilmiştir.[572] Edirne Yahudi Cemaati başkanı senyor Yudo Romano'nun aşırı gayretleriyle, Mahazike Atora binasında Edirne'de haham olmamasına rağmen İstanbul'dan haham getirilmesini sağlayarak ibadethaneyi yaşatmaya çalışılıyordu.[573] Ancak Yudo Romano'nun vefatından sonra bu bina işlerliğini kaybetmiştir.

Hayim Becerano'nun 1931 yılında vefatından sonra Türkiye Yahudi Cemaati lidersiz kalmıştı. Hahambaşı olabilecek niteliklere sahip biri olmadığına inandıkları için

---

[568] Grosman, s.229.
[569] Grosman, s.232.
[570] Grosman, s.229.
[571] Haker, s.27.
[572] Onur, s.105.
[573] Onur, s.174.

Meclis-i Cismani, Türkiye Yahudilerini hahambaşısız yönettiler. Dolayısıyla hükümetle ilişkileri kuran Türk Yahudi toplumunun tüccar ve hukukçularıydı. [574]

Son olarak, 1928 yılında, Anayasa da İslam dini, devlet dini olmaktan çıkar. İnanç ve inanca bağlı cemaat yaşamı yani Yahudi cemaatler ve diğer gayrimüslim cemaatler tamamen gönüllü oluşumlar halini alır. Cemaatin kurumları için yeni statüler belirleme girişimleri karşısında, devlet Yahudilerin cemaat altyapılarını resmi hale getirmek konusunda direnç gösterir. Hahambaşı Hayim Becerano'nun 1931 yılında ölümünden sonra, yerine yeni bir hahamın atanması uzun bir süre alır. Bu boşluk ancak 1953 yılında son bulur.[575] Cumhuriyetçi devletin, ülkenin her yanında harekete geçirdiği Türleşme politikasının Yahudiler üstünde de yansımları olur. Zaten, Jön Türklerin peşinden gelen hükümetlerin eğitim alanında benzer politikaların hayata geçirilmesi konusunda çabaları olmuştu.[576]

1946 seçimlerinden sonra, Yahudilerin hahambaşı seçmesine izin veren özel bir hükümet kararı çıkartılarak her Yahudiye birer oy hakkı verildi. 32 yıl sonra, nihayet 1953 yılında Yahudi cemaati hahambaşıya kavuştu. Hahambaşı seçilen Rafael David Saban ölünceye kadar görevine devam etmiştir. Onun vefatından sonra Ribi Davi Aseo hahambaşı olarak seçildi. [577] Günümüzde -Davi Aseo'nun ölümünden sonra- İsak Haleva bu göreve getirilmiştir.

---

[574] Bali, s.281.
[575] Levi, s.154, Benbassa ve Rodrigue, s.242.
[576] Benbassa ve Rodrigue, s.243.
[577] Levi, s.159-160.

SONUÇ

Edirne şehri Osmanlı Devleti tarafından fethedildiğinde, bu topraklarda küçük bir Yahudi azınlık da mevcuttu. Bizans zulmüne maruz kalan Yahudi Cemaati için Osmanlı'nın bu toprakları fethetmesi huzurlu bir dönemin başlangıcı olmuştu. Edirne fethedildikten sonra Osmanlı Devletinin ikinci payitahtı olmuştu. Bu yeni konumu sayesinde ticari kapasitesi gittikçe artan kentte zaman içinde hem Müslüman hem de Yahudi nüfus ciddi oranda artmıştı.

Edirne fethedildiğinde bu topraklarda sadece Romanit ve Karayların oluşturduğu bir Yahudi topluluğu bulunurken, tanınan din özgürlüğü ve hoşgörü sayesinde Edirne hem Aşkenaz hem de Sefarad Yahudilerinin göç ettiği önemli bir merkeze dönüştü. Farklı ülkelerden gelen bu dört ana cemaat farklı dilleri konuştukları ve farklı geleneklere sahip oldukları için Edirne Yahudi Cemaati hiçbir zaman bir cemaat olarak organize olamadı.

Osmanlı İmparatorluğu, diğer gayr-ı Müslim cemaatlere olduğu gibi Yahudilere de dini inançlarını yaşama ve yöneticilerini seçme konusunda kolaylıklar tanıdı. Yahudi cemaati dil, gelenek ve edebiyat gibi her konu da kendi kimliğini koruyarak diğer tebadan farklı bir yaşam tarzı belirledi. Edirne şehrinde Yahudiler ve Müslümanlar yan yana ama farklı hukuk düzenlerine göre yaşadılar.

Edirne'de bu iki toplum yüzyıllarca birbirleriyle birçok kültürel paylaşımda bulunarak iç içe geçmiş ve gayet uyumlu bir toplumsal yapı oluşturdular. Güçlü komşuluk ilişkileri sayesinde Müslümanlar ve Yahudiler birçok konuda ortak bir kültürü ve mirası paylaştı. Bu atmosfer içerisinde uzun yıllar bu iki cemaat arasında etnik ya da dini farklardan kaynaklanan herhangi bir sorun meydana gelmiş değildi.

Edirne Yahudi Cemaati ticaret alanında etkin olmalarına rağmen kültürel açıdan özellikle müzik alanında ün yapmıştır. Hem Maftirim korosu hem de "Jonk" adı verilen müzik aleti ile yapılan dini müzik türü Edirne'de doğmuştur. Günümüzde bile sinagoglarda okunan metinler Türk klasik müziğini andırmaktadır. Bunda Edirne Yahudi Cemaatinin bu alanda yaptığı büyük katkı yadsınamaz.

Edirne Yahudi Cemaati kendi içerisinde bölgesel ve etnik olarak cemaatlere ayrılmıştı. Topluluklar bölge isimleriyle anılan sinagoglar etrafında toplanıp kehillalar oluşturmuş ve her kehilla dini ve mali sorunlarını kendi içerisinde hahamların vasıtasıyla sonuçlandırmıştı. Hahamlar sadece dini işlerden sorumlu değildi aynı zamanda topluluğun hem yöneticisi, hem yargıcı hem de denetleyicisi konumundaydı. Her topluluğun ayrı bir hahama sahip olması ve dini bir hiyerarşinin bulunmaması İmparatorluk genelinde Yahudileri temsil edecek tek bir Hahambaşının atanmasını da uzun yıllar engellemişti.

Osmanlı devleti kurulduğu andan Tanzimat'a kadar Yahudilere verilen haklar konusunda bir değişiklik yapmamıştı. Zaten Yahudi Cemaati de bu durumdan rahatsızlık duymamıştı. Çünkü Yahudiler asırlarca bu topraklarda yaşamalarına rağmen dilleri, kültürleri ve sanatları ile baskıya mağruz kalmadan yaşamlarını devam ettirmişlerdi.

Tanzimat Fermanı ile Yahudilere ve Müslümanlara haklar tanınmaya çalışılırken Islahat Fermanıyla da tanınan haklar genişletilmeye çalışılmıştı. Ancak Yahudi Cemaati hem kültürel hem de ekonomik olarak gerilediği için Batılı devletlerle olan temasları azalmış ve bu haklardan çok fazla yararlanamamıştır.

Kanun-i Esasi'nin 8. Maddesinde Osmanlı tabiiyetinde bulunan herkesin ayrım yapılmaksızın Osmanlı kabul edileceğini bildirmesi sayesinde eşitlik bir anayasal kural haline gelmiştir..

19. yüzyılın ikinci yarısında Filistin'de bir Yahudi devleti kurmak amacıyla siyasi bir hareket ortaya çıktı. Siyonizm adı verilen bu hareket Osmanlı yönetimince engellenmeye çalışıldı. Yerel Yahudi kurumlar konumlarının sarsılacağını düşündükleri için bu harekete şüphe ile yaklaşmışlardı. Bu hareket ileride yaşanacak büyük göçlere sebebiyet vermiştir.

Cumhuriyetin ilanından sonra ise Yahudiler artık homojen bir ulus devletinin parçası haline geldiler Cumhuriyet dönemi Yahudiler için bir duraklama dönemini ifade etmekteydi. 1923 yılından sonra Yahudilerin serbestçe dolaşmalarının yasaklanması,

Edirne'de Yahudi tüccarların kentten kovulması, 1934 Trakya Olaylarında yaşanan sıkıntılar ve Varlık Vergisi pek çok Edirne Yahudisi'nin şehri terk etmesine neden olmuştur. İsrail'in kuruluşundan sonra maddi sıkıntı içerisinde olan Yahudilerin bir kısmı şehri terk ederek İsrail'e göç etmişlerdi. Günümüzde ise Edirne Yahudi Cemaati tamamen yok olmuştu.

Osmanlıdan günümüze kadar Edirne Yahudi Cemaatinin tarihi sürecini sunmaya çalıştığımız bu tez, birçok eksiği ile beraber, umarım bu alanda bir boşluğu dolduracak ve bundan sonraki çalışmalara basamak olacaktır.

EKLER

EDİRNE
ŞEHİR NÜFUSU ETNİK KÖKENE GÖRE

Kaynakça	(1)	(1A)	(2)	(3)	(3)A	(4)	(5)	(6)
	1858	1876	1894/95	51901	1911	1912	1914/15	1918
Müslüman		29 960	55 073	46 000	25 000	44 953	53 731	
Türk	35 000							47 289
Arnavut	6 000							
Rum	45 000	26 740	28 953	30 000	25 900	41 285	36 257	19 608
Bulgar	5 000	1 500	9 806	10 000	1 504	7 000		2 324
Yahudi	4 000	7 000	9 002	9 000	9 500	9 500		14 466
Ermeni	5 000	4 800	3 782	4 000	3 500	3 500	4 536	4 005
Başka			717		50	300	15 015	
Toplam	**100 000**	**70 000**	**107 333**	**99 000**	**65 454**	**106 538**	**109 539**	**87 692**

Not: Müslümanların büyük çoğunluğu Türk'tü. 1914/15 yılı sayılarında, "başka" Yahudi ve Bugarları dahil eder.

Kaynak
(1) Balta sf. 230
(1A) Balta sf. 231
(2) Balta sf. 240
(3) Yurt Ansiklopedisi, sf. 2 376
(3)A Balta, sf.231
(4) Eleniki Egsiklopedia, sf. 636
(5) McCarthy, sf. 94, Yurt Ansiklopedisi, sf. 2 377
(6) Balta, sf. 231

Tablo 1: Yıllara göre Edirne Şehir Nüfusu[578]

[578] Haker Erol, **Edirne Yahudi Cemaati ve Alyans Okulları 1867-1937,** 1.Baskı, İstanbul: Gözlem Yayıncılık, 2007, s. 199.

BİR ÖRNEK: EDİRNE'DEKİ YAHUDİ ZANAATÇILAR (1897)

Zanaatlar	Aileler tarafından kurulan işler		Alliance tarafından kurulan işler			Haftalık Gelir (Frank olarak)	
	Usta	Çırak	Usta	Çırak	Toplam	Dağılım	Ortalama
terzi	78	54	5		138	20-40	27
tenekeci veya sobacı	44	25	1		70	6-10	9
koyun kırkıcı	60				60		
tuğla örücü veya kaba işçi	60				60		
şekerci	25	30	1		56	15	15
peynirci	44				44		
ayakkabı tamircisi	12	18	7		37	6-15	10
erkek terzisi	15	20			35		
doğu tarzı terzi	31				31		
ciltçi	7	15	1		23	7	7
kasketçi	5	15			20		
sobacı	9	9	3		21	6-10-	8
içki üreticisi	19				19		
çilingir veya sobacı	7	4	1	3	15	6	6
ince marangoz			12	3	15	6-42	19
marangoz	6		4	5	15	8-18	11
camcı	7	7			14		
lokantacı	13				13		
eczacı	5	4	1	1	11		

Zanaatlar	Aileler tarafından kurulan işler Usta	Çırak	Alliance tarafından kurulan işler Usta	Çırak	Toplam	Haftalık Gelir Frank Olarak Dağılım	Ortalama
saatçi			6	4	10	10-100	40
berber	6		3		9	10-30	20
fırıncı-şekerci	7		1		8		
boyacı/ temizleyici	7				7		
sandıkçı	3		3	1	7	8-60	28
döşemeci	3		3	1	7	6-30	15
keçeci	2			3	5		
badanacı	4		1	1	6	20	20
aktar	5				5		
bakırcı	1		1	3	5	15	15
araba marangozu			2	3	5	6-10	10
kalaycı/bakırcı			2	3	5	6-20	14
yaldızcı/çerçeveci	1		2	1	4	12-20	16
terazi yapımcısı	1		3		4	6-50	20
maden tasfiyecisi				4	4	6-12	8
doğramacı			3	1	4	15-30	22
fıçıcı			2	1	3	5-10	7
matbaacı	1		1	1	3	16	16
gömlekçi			2		2		
hattat			2		2	20	20
makinist-			3		3	10-48	29
eğerci/koşumcu	1			1	2		
takunyacı			1	1	2		
sandalyeci	1		1	1	3		
bıçakcı			1		1		
süslemeci	1				1		
fotoğrafçı	2				2		
TOPLAM	493	201	79	42	815		

Kaynak: *A.I.U. arşivi, Fransa, XVI-F (27), S. Loupo'nun 3.X.1897 tarihli raporu.*

Tablo 2: 1897 yılında Edirne Yahudi Zanaatçıları[579]

[579] Eva Groepler, **İslam ve Osmanlı Dünyasında Yahudiler,** Süheyla Kaya (çev.), İstanbul: Belge Yayınları, 1999, s.51-52.

CEMAAT KURULU EDİRNE BÜTÇELERİ 1895, 1905
Fransız Frankı

Gelir	1 885	1901	Masraf	1885	1901
Gabelle Vergisi					
Et	13 518		Talmud Tora Açığı	7 145	
Peynir	1 162		Hahambaşı Maaşı	6 114	
Şarap	1 576		Hahambaşılık		2 536
Hamursuz Unu	5 100		Alyans Okulları Tahsisi		1 200
Şeker	148		Okul Binası İnşaatı		9 095
Toplam Gabelle	21 504	31 885			
Hahambaşılığın Çıkardığı Ruhsatnameler				**Sosyal Yardım**	
Evlenme ve Tapu	589		Hamursuz Unu	3 728	
Başka	2 994	3 437	Fakir Çocuklara Giyim	1 994	
			Başka	7 573	22 691
Toplam Gelir	25 087	35 322	Toplam Masraf	26 554	35 322
			Açık	-1 467	- 0
			Toplam	25 087	35 322

Kaynak: **AAIU TÜRKİYE IX-E** Loupo'dan "Paris"e, 9 Ağustos 1885
AAIU TÜRKİYE IX-E Loupo'dan "Paris"e, 1 Ağustos 1901

Tablo 3: Edirne Yahudi Cemaat Kurulunun Bütçesi[580]

---

[580] Haker Erol, **Edirne Yahudi Cemaati ve Alyans Okulları 1867-1937,** 1.Baskı, İstanbul: Gözlem Yayıncılık, 2007, s. 202.

TABLO 1

Türkiye'deki Büyük Yahudi Merkezlerindeki A.I.U. Okullarında Okuyan Öğrenci Sayısı

	1879	*1885*	*1891*	*1898*	*1908*
Edirne					
Erkek	216	252	452	380	1106
Kız	300	254	242	472	551
İstanbul					
Balat (E)	180	142	272	309	359
Balat (K)	—	137	295	340	352
Kuzguncuk (E)	—	157	131	254	178
Kuzguncuk (K)	—	–	–	213	201
Dağhamamı (E)	75	106	120	–	–
Dağhamamı (K)	–	64	126	–	–
Galata (E)	135	119	151	215	235
Galata (K)	–	169	292	415	671
Galata Goldschmidt Ok.	–	152	143	215	250
Hasköy (E)	135	117	241	341	454
Hasköy (K)	100	163	320	447	372
Ortaköy (E)	–	80	120	–	269
Ortaköy (K)	–	93	137	260	215
İzmir					
Erkek	140	216	283	332	312
Kız	100	277	217	278	351
Halk (fakir) okulu	–	–	–	–	219

Kaynak: BAIU (1879-1908)

Tablo 4: Alyans Okullarında Okuyan Öğrenci Sayıları

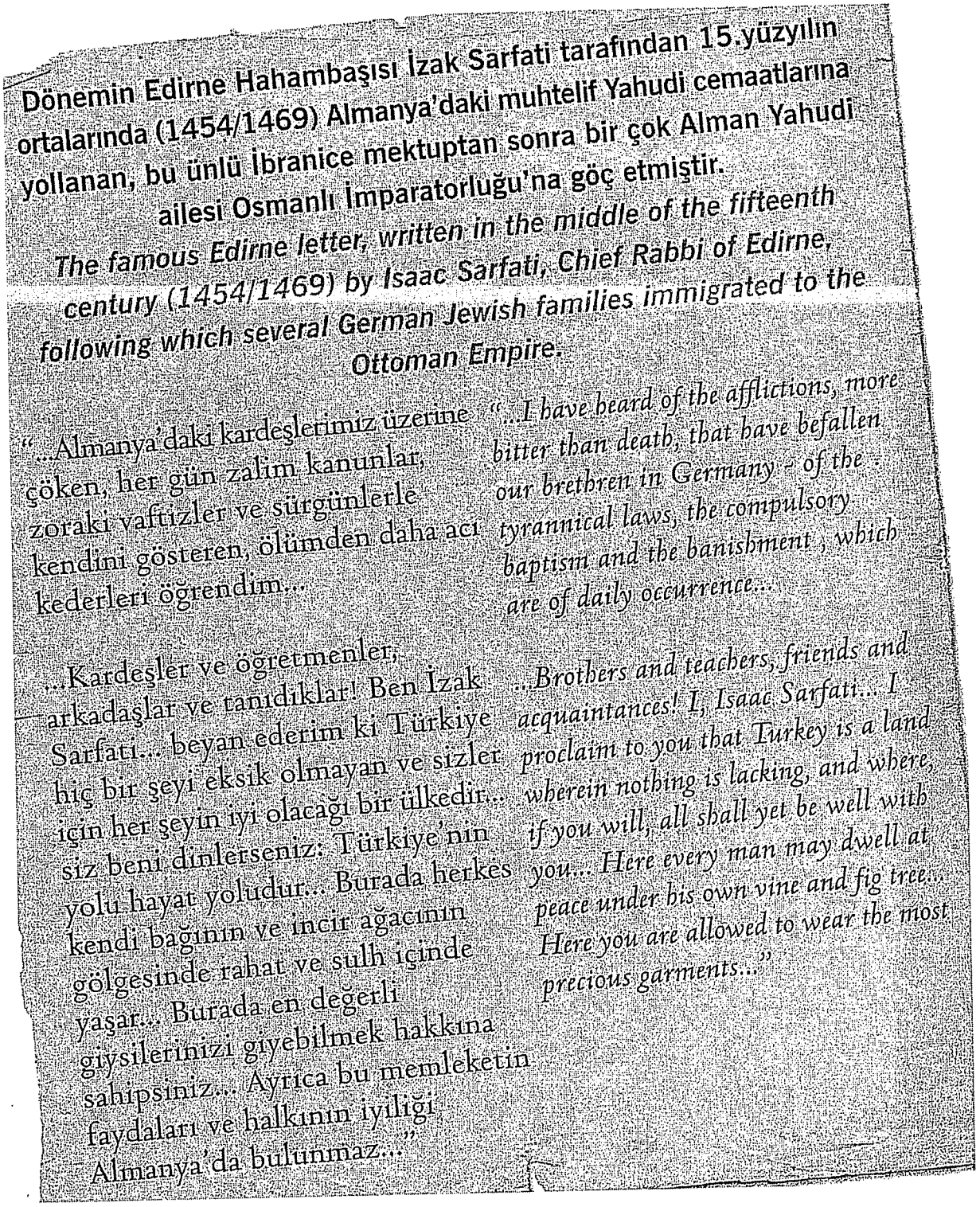

Dönemin Edirne Hahambaşısı İzak Sarfati tarafından 15.yüzyılın ortalarında (1454/1469) Almanya'daki muhtelif Yahudi cemaatlarına yollanan, bu ünlü İbranice mektuptan sonra bir çok Alman Yahudi ailesi Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmiştir.

The famous Edirne letter, written in the middle of the fifteenth century (1454/1469) by Isaac Sarfati, Chief Rabbi of Edirne, following which several German Jewish families immigrated to the Ottoman Empire.

"...Almanya'daki kardeşlerimiz üzerine çöken, her gün zalim kanunlar, zoraki vaftizler ve sürgünlerle kendini gösteren, ölümden daha acı kederleri öğrendim...

...Kardeşler ve öğretmenler, arkadaşlar ve tanıdıklar! Ben İzak Sarfati... beyan ederim ki Türkiye hiç bir şeyi eksik olmayan ve sizler için her şeyin iyi olacağı bir ülkedir... siz beni dinlerseniz: Türkiye'nin yolu hayat yoludur... Burada herkes kendi bağının ve incir ağacının gölgesinde rahat ve sulh içinde yaşar... Burada en değerli giysilerinizi giyebilmek hakkına sahipsiniz... Ayrıca bu memleketin faydaları ve halkının iyiliği Almanya'da bulunmaz..."

"...I have heard of the afflictions, more bitter than death, that have befallen our brethren in Germany - of the tyrannical laws, the compulsory baptism and the banishment, which are of daily occurrence...

...Brothers and teachers, friends and acquaintances! I, Isaac Sarfati... I proclaim to you that Turkey is a land wherein nothing is lacking, and where, if you will, all shall yet be well with you... Here every man may dwell at peace under his own vine and fig tree... Here you are allowed to wear the most precious garments..."

Şekil 1: İzak Sarfati'nin İbranice Mektubu[581]

[581] Naim Güleryüz ve Amalia S.Levi, **500.Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi,** İstanbul: Gözlem Yayın, 2004, s.76.

Şekil 2: Sabatay Sevi[582]

[582] R.Benjamin Blech, **Geçmişten Günümüze Yahudi Tarihi ve Kültürü**, Estreya Seval Vali (çev.), 1.Baskı, İstanbul: Gözlem yayıncılık, 2004, s.202.

SABETAY SEVİ gençliğinde.

Sabetay Sevi Mesihliğini ilan ederek, İzmir'de taraftar toplamağa çalışıyor.

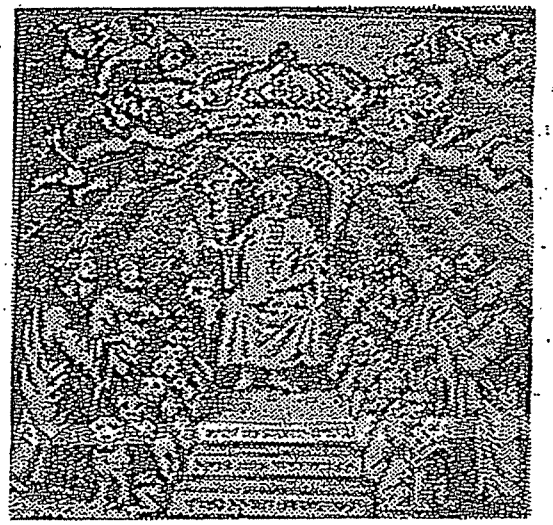

Mesihin taç giymesi.

Sabetay Sevi, MEHMET AZİZ EFENDİ olduktan sonra, Yahudilerin, kimlikleri belli olsun diye giymeleri zorunlu olan giysileri çıkarıp Müslümanların giysilerini giydi.

Şekil 3: Sabatay Sevi Fotoğrafları[583]

[583] Moşe Grosman, **Dr. Markus: (1870-1944): Osmanlıdan Cumhuriyete Geçişte Türk Yahudilerinden Görünümler,** İstanbul: As Matbaası, 1992, s.390.

EDİRNE POSTASI

12.6.934 Perşembe

İDARE: Balıkpazarı - Edirne

Abone: Yıllığı 4, 6 aylığı 2 lira

İlân ve Abone Bedeli Peşindir

SAYISI (5) KURUŞTUR

YIL: 10 - SAYI: 583

MEMLEKETİMİZDE BİR YAHUDİ MESELESİ YOKTUR

Her vatandaş Cümhuriyet kanunlarının himayesindedir

Son günlerde Trakya mu[illegible]rinden bazı ailelerin İs[illegible]la hicret ettikleri görül[illegible] ve keyfiyet hükûmetçe ehemmiyetle nazarı dikkate alınarak tahkikat icrası için Dahiliye vekilimiz Şükrü Kaya ile beraberinde U. M. İbrahim Tali Bf. olduğu halde bu gün içinde Trakya'ya gelmiş sırasile Kırklareli, Edirne, Uzunköprü, Keşan ve Gelibolu yu gezmiştir. Vekil Bf. ye refakat eden mütettişler tahkikata başlamışlardır. Hicrete sebep olarak bazı musevilerin iddia ettikleri tazyik hadisesi tahakkuk edersc mes'uller şiddetle cezaya edilecekledir. Tazyika maruz kalanların şikâyetleri ehemmiyetle nazarı dikkate alınmaktadır.

Başvekil Ps. Hz. nin beyan buyurdukları ve vekil Bf. nin tekrar eyledikleri vechile Türkiye mutat olmıyan yahudi düşmanlığının memleketimizde yeri yoktur. Anî başlayan bu hicret durdurulmuş ve gidenlerde yerlerine avdete başlamış olduğundan mesele de kalmamıştır.

ŞEKER FABRİKAMIZ

Haber alcığımıza göre Alpullu şeker fabrikası 1 Ağustostan itibaren yeni sene faaliyetine geçecektir. Pancar mahsulü iyi olup son günlerde yağan yağmurlar çok faydalı olmuştur.

İş bankasında

Şehrimizde açılması kararlaşan iş bankası için borsa binasında yapılmakta olan tadilât ikmal edilmek üzeredir. Öğrendiğimize göre banka 1 Ağustostan itibaren faaliyete geçecektir.

Yeni bir mektep

45-5

7.6.934 Perşembe

EDİRNE POSTASI

İDARE: Balıkpazarı - Edirne

Abone: Yıllığı 4, 6 aylığı 2 lira

İlân ve Abone Bedeli Peşindir

SAYISI (5) KURUŞTUR

YIL: 9 - SAYI: 577

BİR YAHUDİLİK MESELESİ VAR MI?

Memleketimizde bir yahudi meselesi var mıdır ve olabilir mi?

Son günlerde İstanbul'da çıkmağa başlıya "Millî inkılâp" adlı mecmuaya nazaran bütün dünyada ve memleketimizde de mücadeleye değer belli başlı bir yahudi meselesi vardır...

Memleketin içtimaî ve siyasî hayatını bir an için olsun böyle bir tarafa bırakarak Hitlerizmin bu yoldaki gidişlerine kıymetaki büyük faidenin ne olabileceğini düşünürsek mücadeleleki gayenin çürüklüğünü çabucak anlarız. Esasen mecmuanın bu husustaki izahatı manalı olmadığı gibi sadece hissiyatı istimlât etmektedir. Binaenaleyh, böyle bir mücadele, içtimaî bünyemize ve millî teşkilâtımıza aykırı ecnebi bir mezhebin kötü mukallitliğinden ileri geçemez.

Nerde kaldıki ortada Türüm diyen ve Türk harsını kabul eden her vatandaşı Türk olarak kabul eden Türkiye Cümhuriyeti teşkilâtı esasiye kanunu vardır.

Bugün memleketimizde Türk bütünlüğüne doğru bir yürüyüş ve ilerleyiş mevcuttur, yoksa Türklüğü benimseyen ve harsını kabul eden hiç bir vatandaşa sen Türk değilsin diyemeyiz, diyoruz.

karmak doğru bir hareket değildir. Biz kendi nefsimize içimizde yaşayan unsurların dinlerinden başka bütün benliklerini ve varlıklarını Türk bütünlüğüne karıştırmanın doğru olacağına kanaat ve esasen içimizde yaşayan bu gibi akaliyetler de menfaatlerini bu noktada görmüşler ve bütünlüğe karışmak için işe ehemmiyetle sarılmışlardır.

İşte buna binaendir ki, biz bu suretle yoktan yaratılmak istenen bir ayrılığı ve çıkarılmak istenen meseleyi pişmiş bir aşa su katmak gibi addeder

Şekil 4: Edirne Yahudi meselesi ile ilgili gazete küpürü[584]

[584] Oral Onur, **1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati**, İstanbul: Dinç Ofset, 2005

Şekil 5: Siyonist Teşkilatlarının Üyeleri: Edirne, Türkiye, 1916[585]

[585] Haker Erol, **Edirne Yahudi Cemaati ve Alyans Okulları 1867-1937,** 1.Baskı, İstanbul: Gözlem Yayıncılık, 2007, s. 99

۲۳ شباط ۱۳۳۹

يولداش

۷ رجب ۱۳۴۱

ليلهٔ رغائب جمعة المواهب

معارف بودجه‌سی

بروسا بانكه وصلتی

چكمش اولسون!

روما يا تورك املاكی ساتيلدی

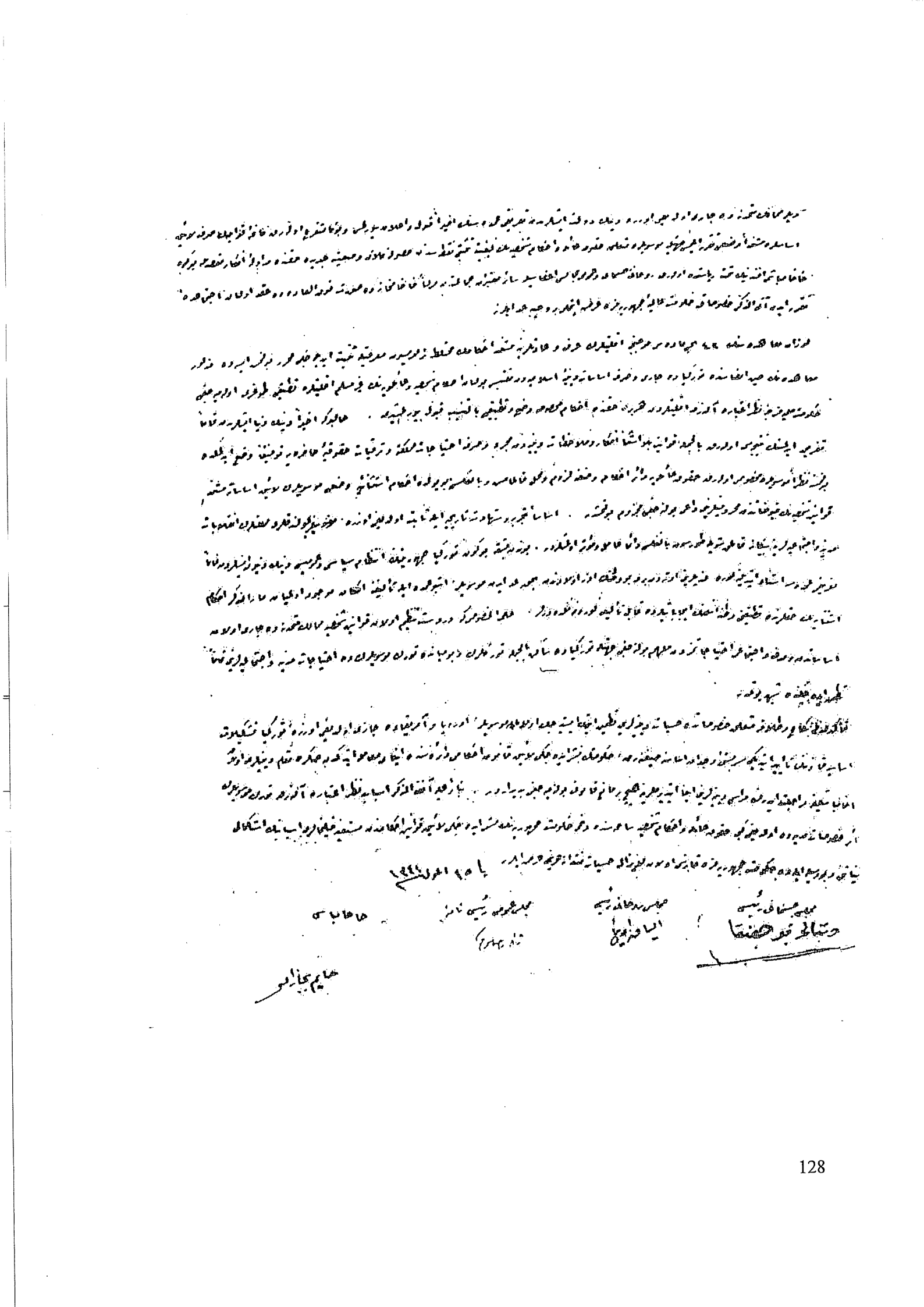

Şekil 6: Türkiye Yahudilerinin Lozan Antlaşmasının hükümlerinden vazgeçtiklerini bildiren belge[586]

[586] Galanti Avram, **Türkler ve Yahudiler,** 3.Baskı, İstanbul: Gözlem Yayıncılık, s.69-72a

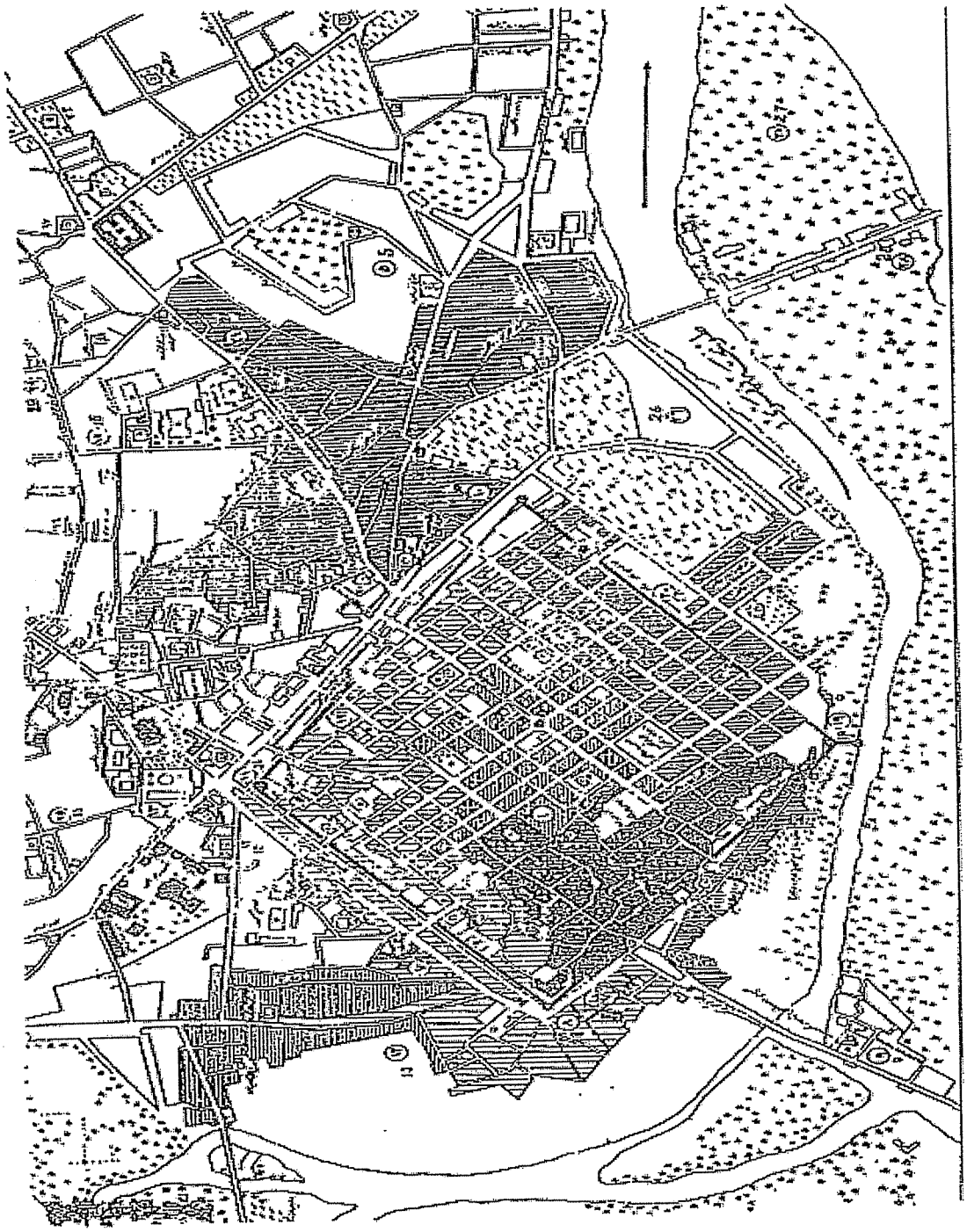

Şekil 7: Edirne Yahudi Cemaati'nin Edirne'de Oturduğu Mahalleler

Sabuni Mah. Kaleiçi- Bostanpazarı[587]

[587] Oral Onur, **1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati,** İstanbul: Dinç Ofset, 2005

* * *

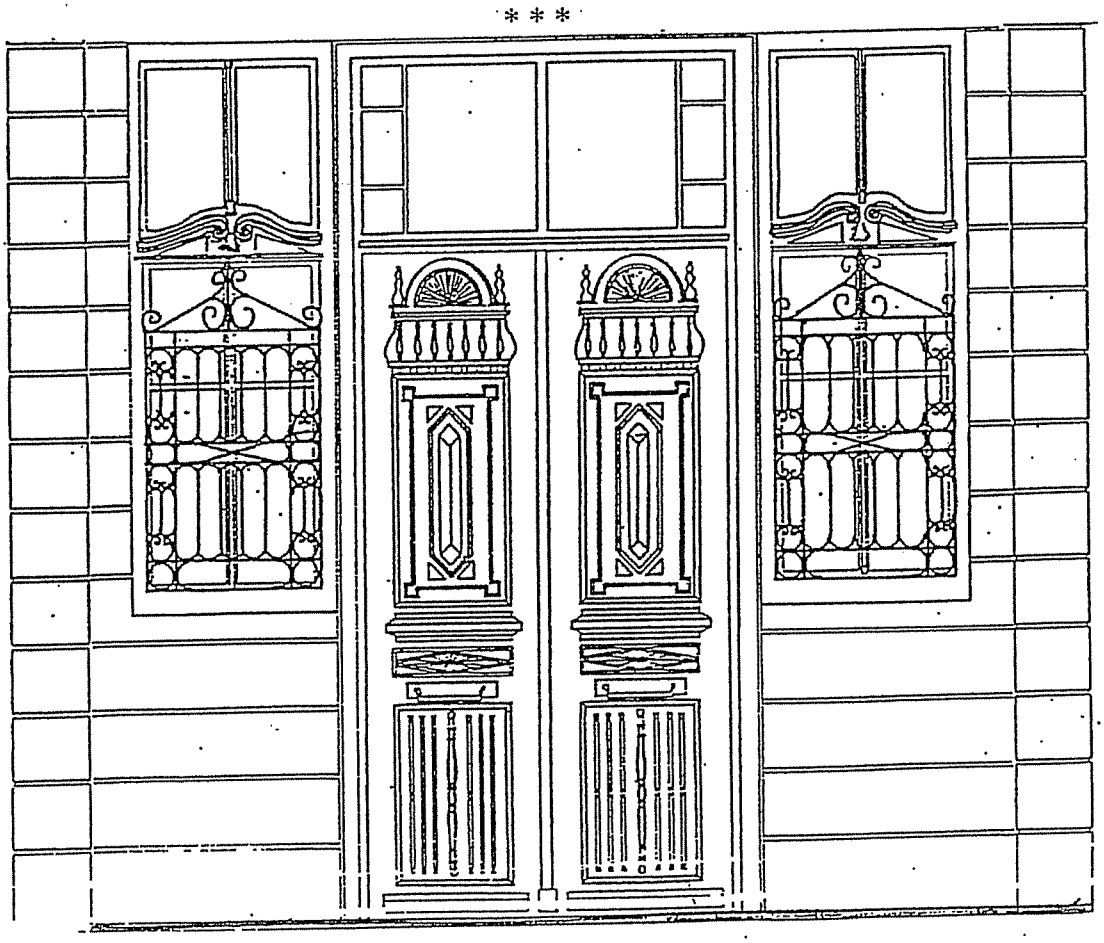

Şekil 8: Bir Yahudi Evinin Ön Cephe Rölevesi[588]

[588] Oral Onur, **1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati,** İstanbul: Dinç Ofset, 2005, s.178.

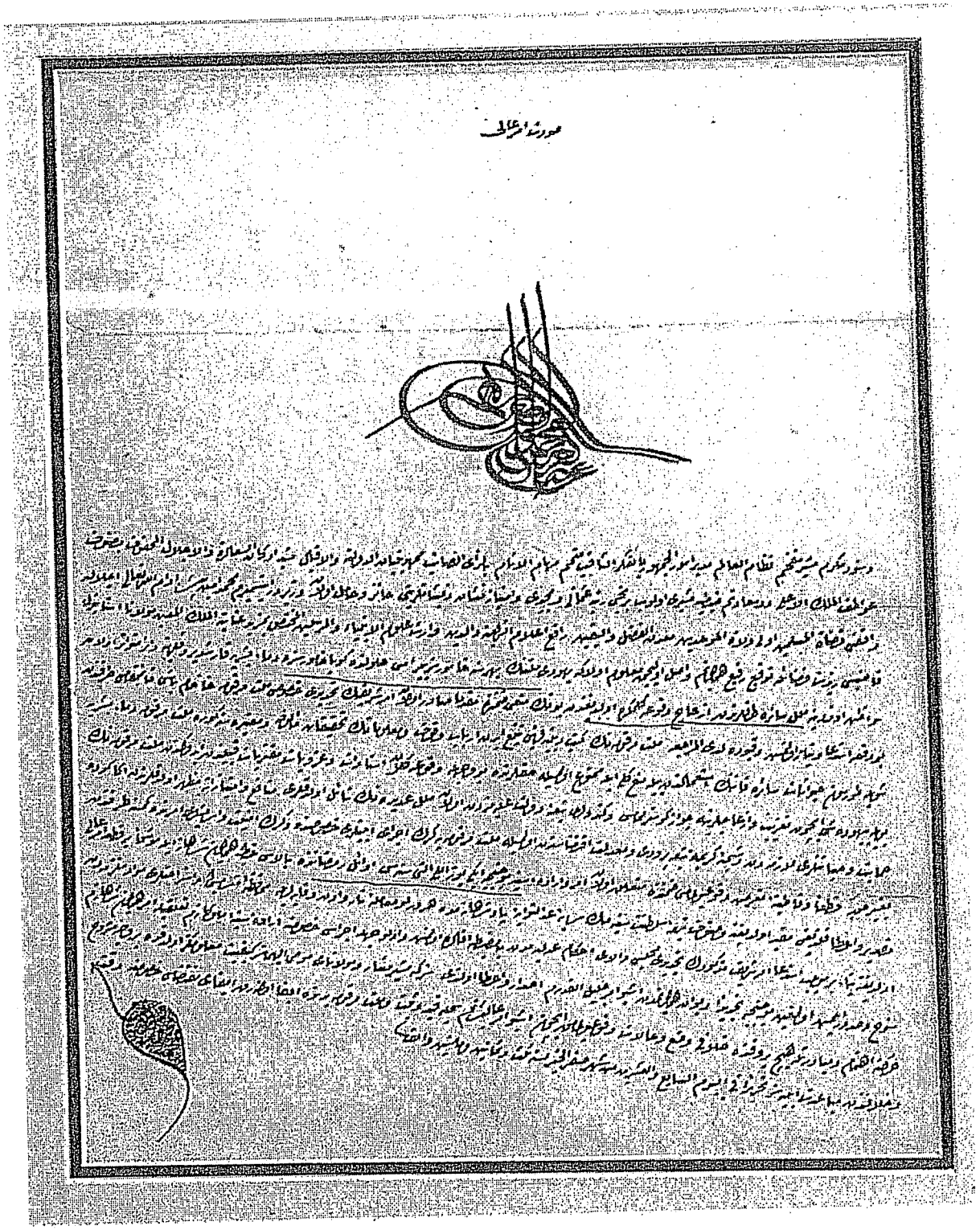

Şekil 9: Sultan Abdülmecit'in Kan İftirasını Yalanlayan Fermanı[589]

[589] Naim Güleryüz ve Amalia S.Levi, **500.Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi,** İstanbul: Gözlem Yayın, 2004, s.11.

Abdülaziz'in Kan İftirasını yalanlayan ferman

Şekil 10: Abdülaziz'in Kan İftirasını Yalanlayan Fermanı[590]

[590] Naim Güleryüz, **Türk Yahudileri Tarihi: 20.yüzyılın başına kadar**, 1.Baskı, İstanbul: Gözlem Yayıncılık, 2004, s.242.

Şekil 11: Edirne'de daha önceki Alyans Okulu'nun Binası, 1893 Fotoğraf: Dr. İlan Karmi [591]

[591] Haker Erol, **Edirne Yahudi Cemaati ve Alyans Okulları 1867-1937,** 1.Baskı, İstanbul: Gözlem Yayıncılık, 2007, s. 97.

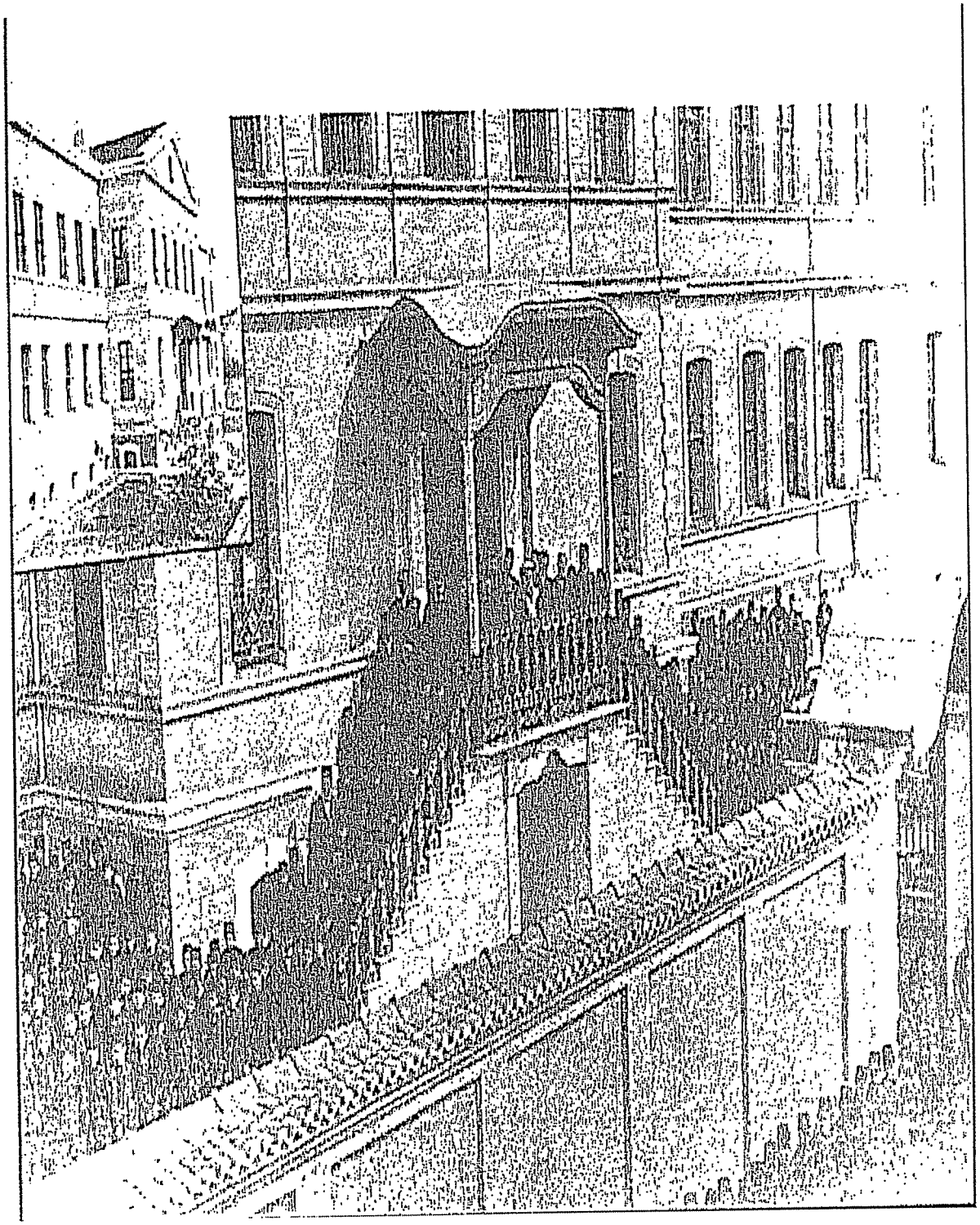

Şekil 12: Edirne Alyans Erkek Okulu (1904)[592]

[592] Aron Rodrıgue,**Türkiye Yahudilerinin Batılılaşmaları: "Alliance Okulları": 1860-1925,** İbrahim Yıldız (çev.), Ankara: Ayraç Yayınevi, 1997, s.152.

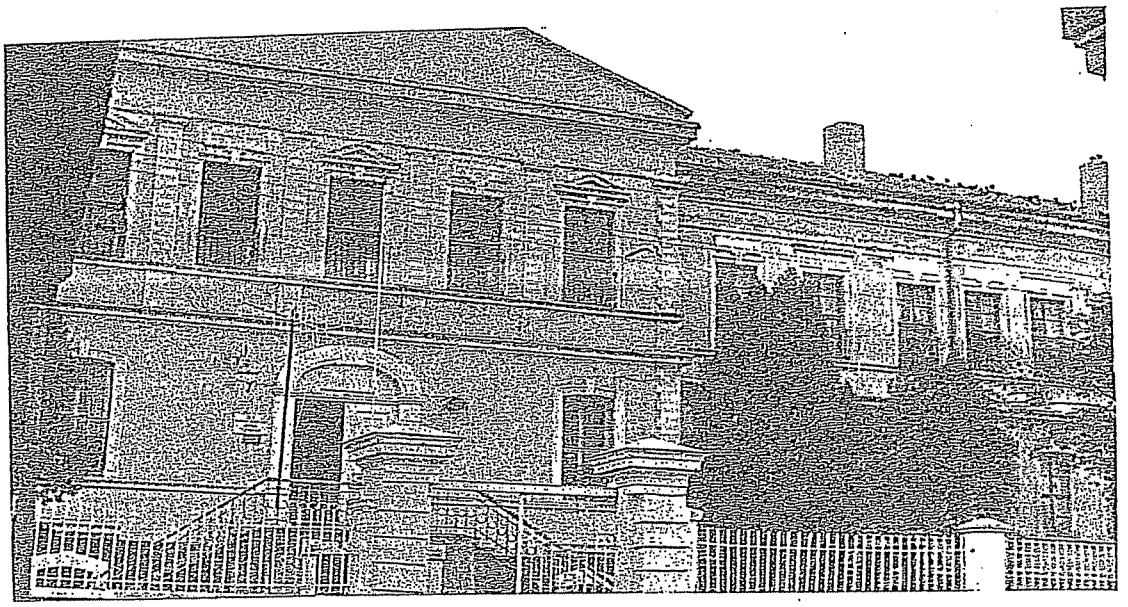

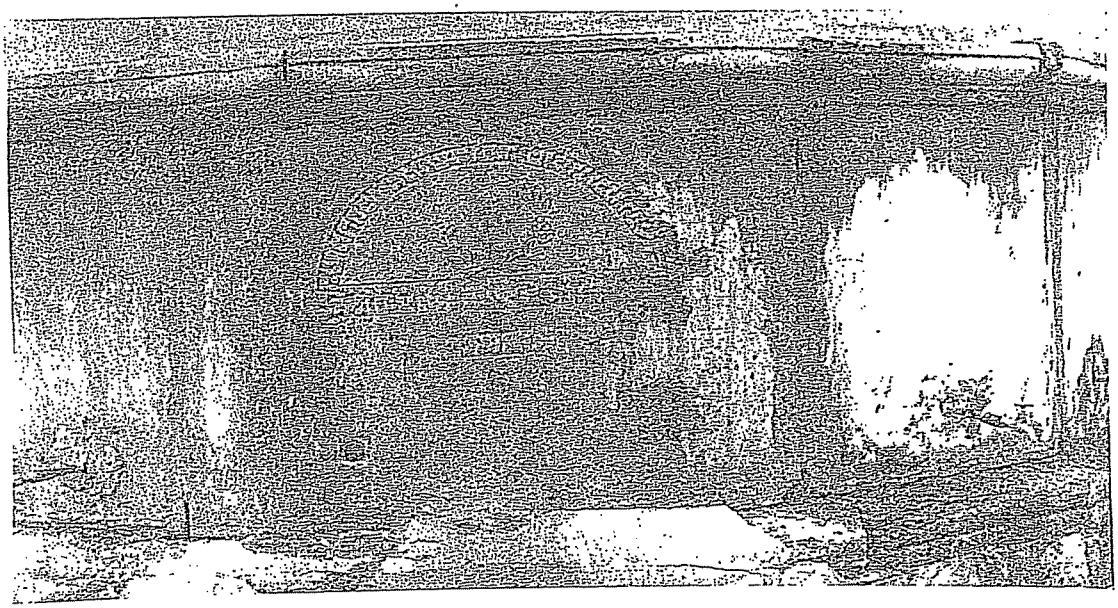

Şekil 13: Alyans İsraelite Universelle Binası (Şimdi İnönü İlköğretim Okulu)

Toledo Ailesinin yaptırdığı çeşme[593]

---

[593] Oral Onur, **1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati,** İstanbul: Dinç Ofset, 2005

1918 yılında önem kazanan **AVİ YETOMIM** adıyla anılan Edirne Yahudi Yetimhanesi.

Şekil 14: 36'sı erkek, 27'si kız olmak üzere toplam 60 yetimi barındıran Edirne Yahudi Yetimhanesi, 1926[594]

[594] Moşe Grosman, **Dr. Markus: (1870-1944): Osmanlıdan Cumhuriyete Geçişte Türk Yahudilerinden Görünümler,** İstanbul: As Matbaası, 1992, s.404.

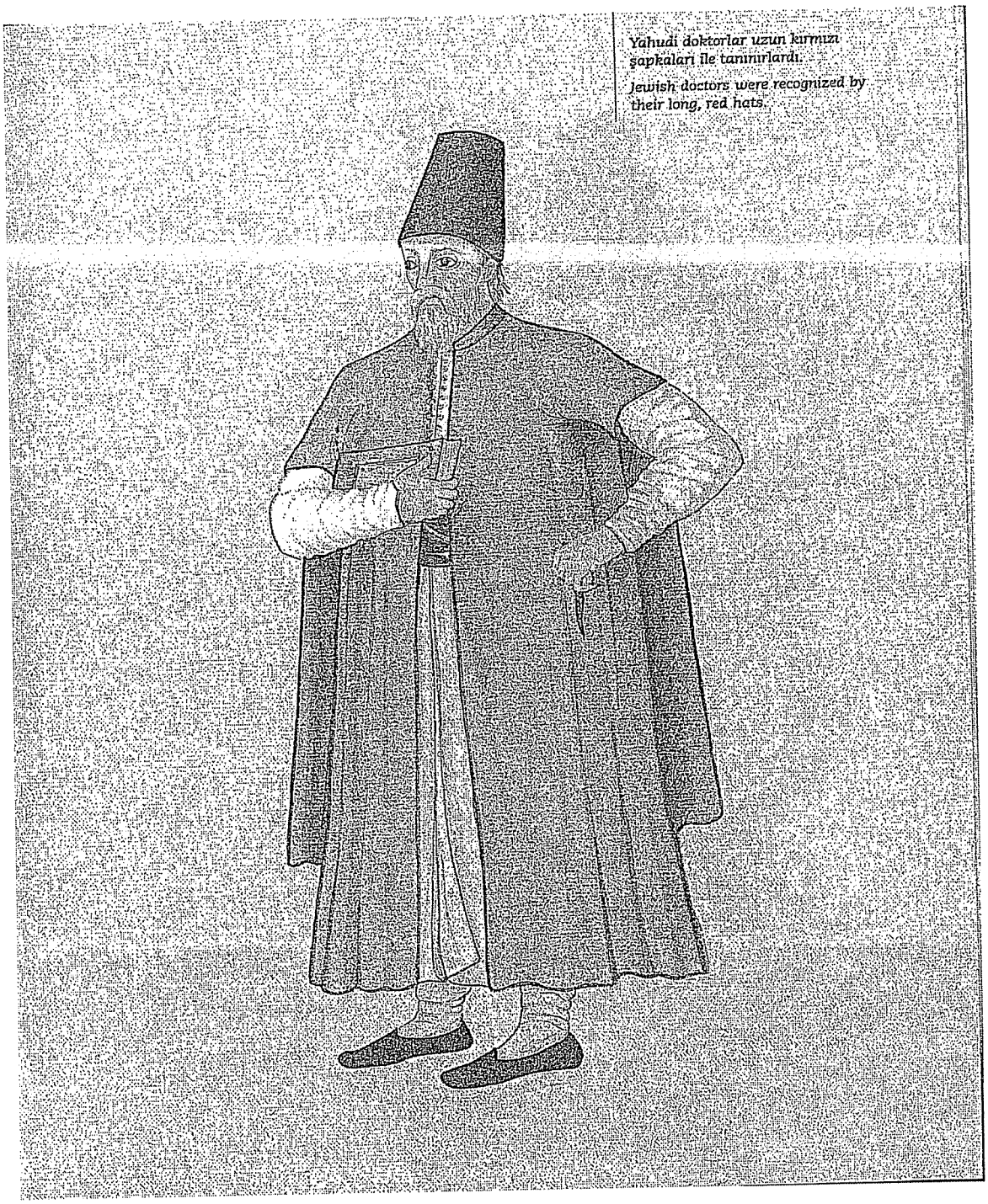

Şekil 15: Yahudi Hekim[595]

[595] Tilda Levi, **Osmanlı'da Yahudi Kıyafetleri,** Önder Durmaz (fotoğratçı), İstanbul: Gözlem Sanat Galerisi, 2000, s.3.

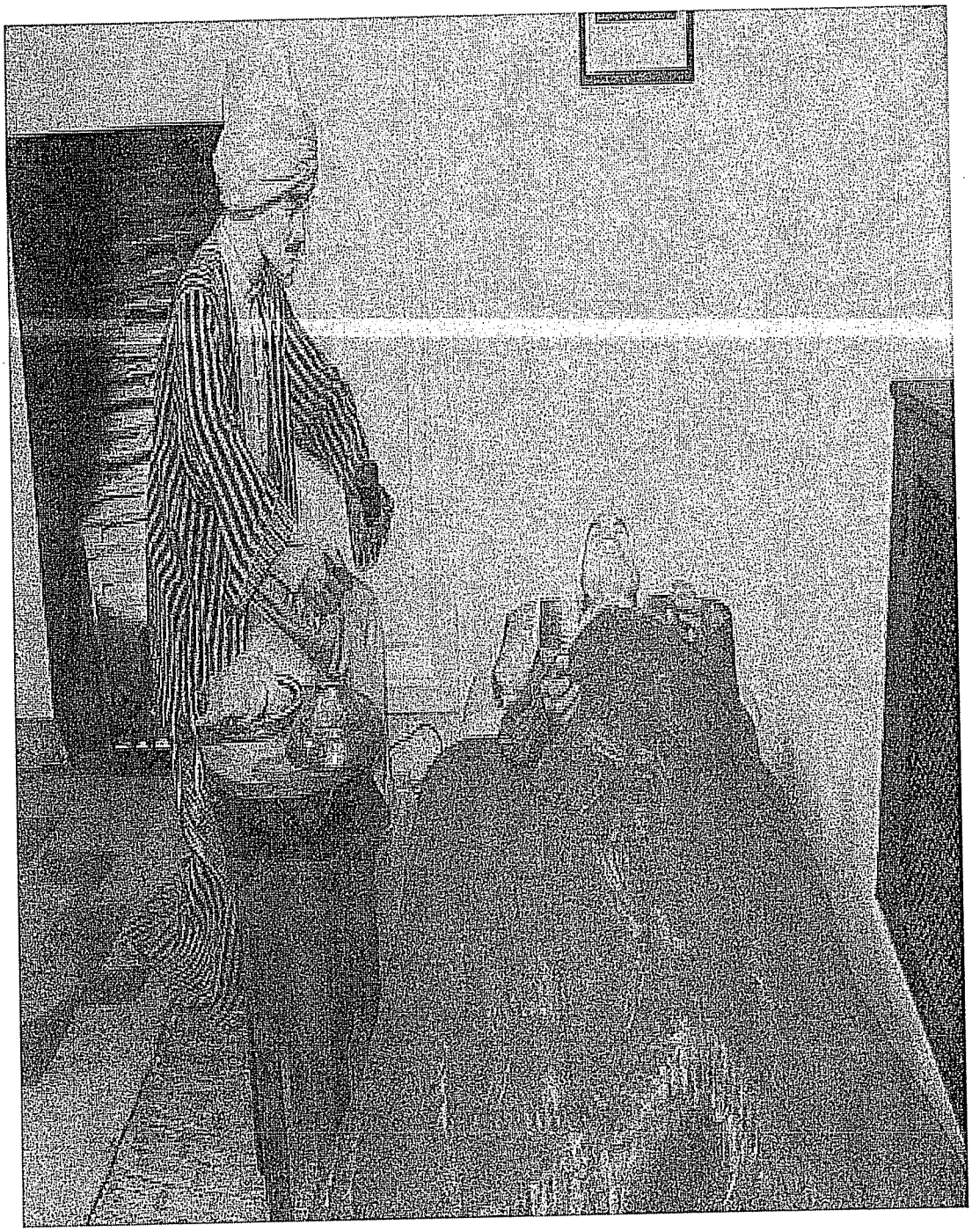

Şekil 16: II.Beyazıd Külliyesi-Darüşşifa [596]

[596] Kişisel Arşivden Alıntıdır.

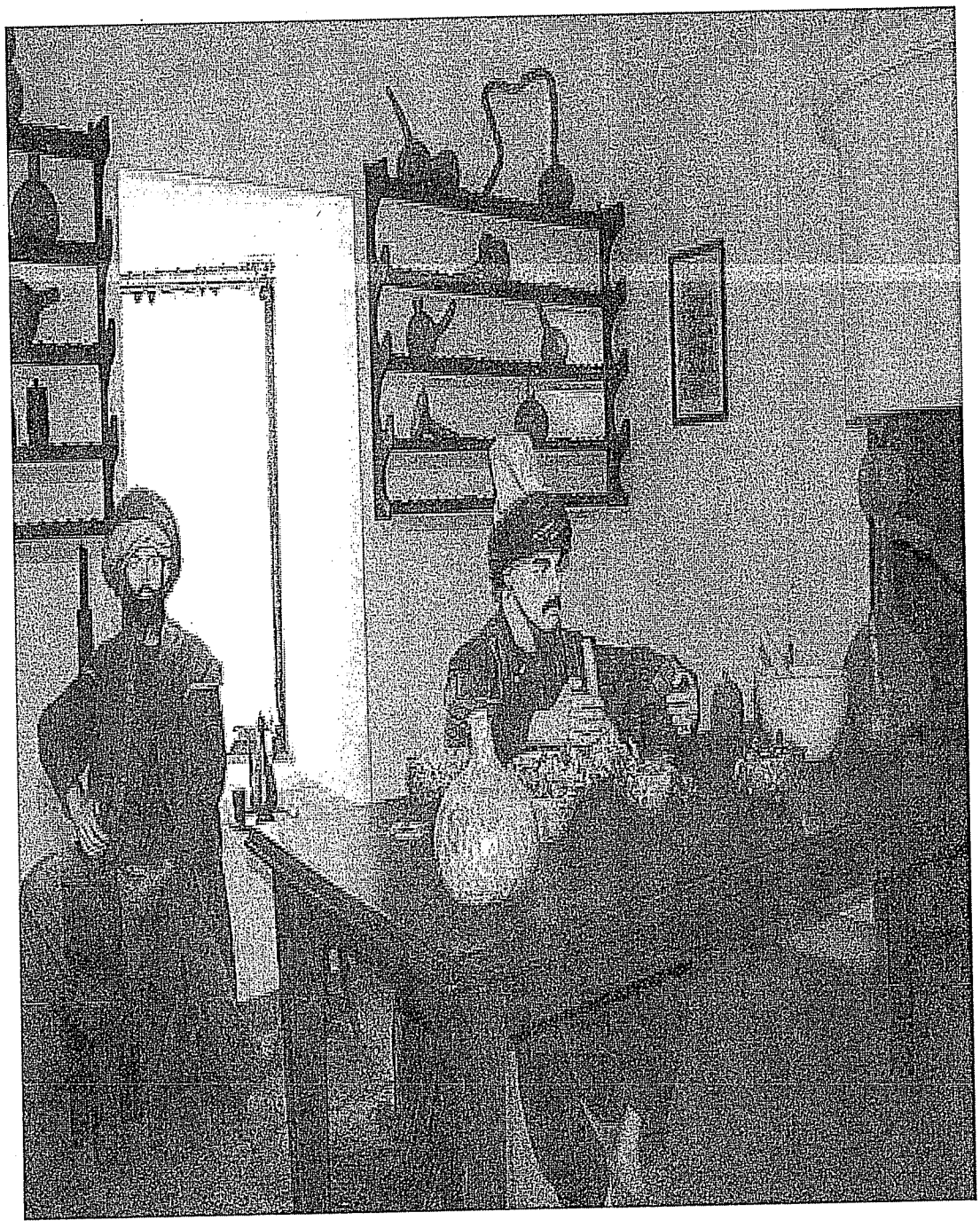

Şekil 17: II. Beyazıd Külliyesi-Darüşşifasında Yapılan İlaçlar [597]

[597] Kişisel Arşivden Alıntıdır.

Şekil 18: Edirne'li Genç Kız [598]

[598] Levi Tilda, **Osmanlı'da Yahudi Kıyafetleri,** Önder Durmaz (fotoğratçı), İstanbul: Gözlem Sanat Galerisi, 2000, s.22.

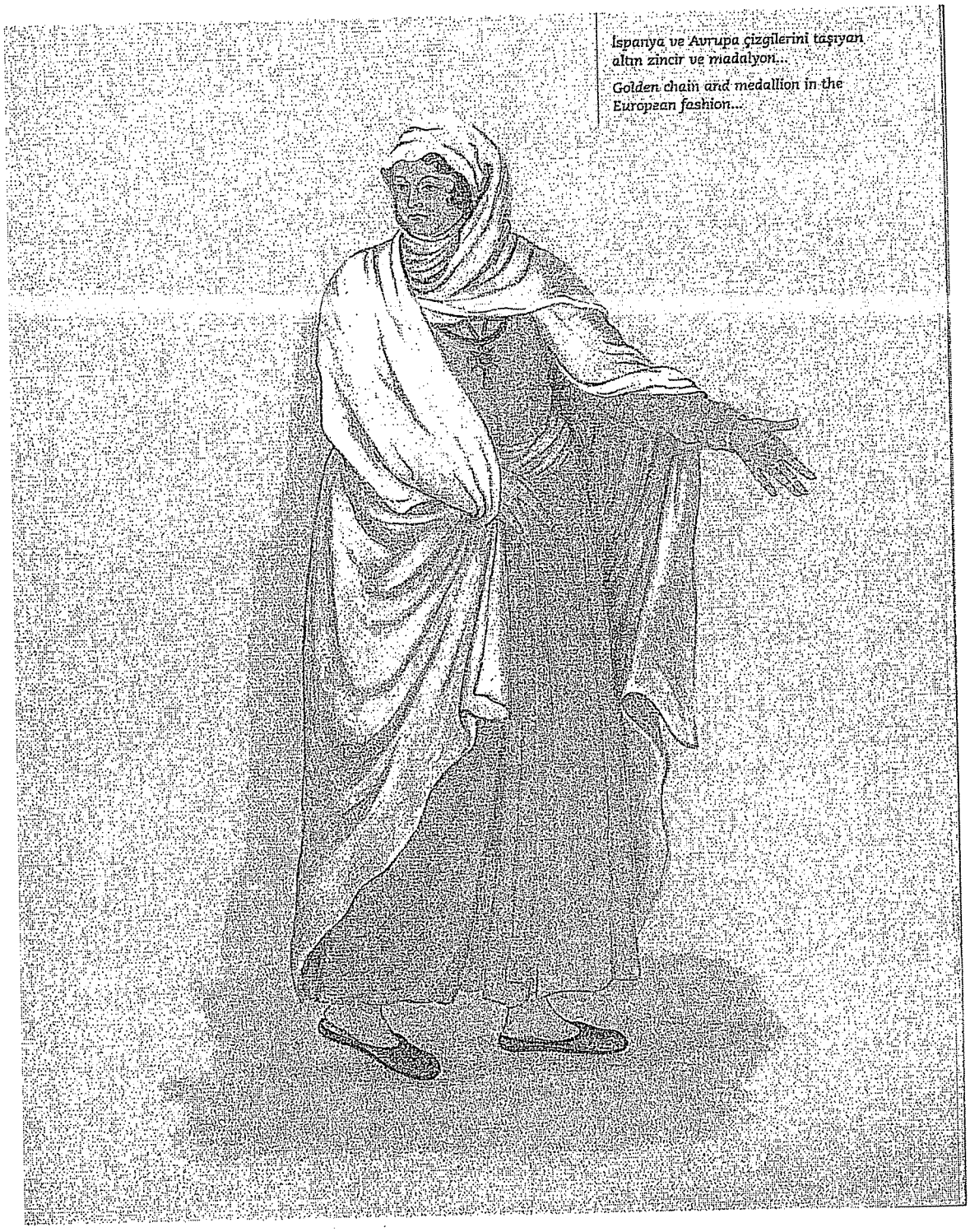

Şekil 19: Edirneli Yahudi Kadın[599]

[599] Levi Tilda **Osmanlı'da Yahudi Kıyafetleri,** Önder Durmaz (fotoğratçı), İstanbul: Gözlem Sanat Galerisi, 2000, s.21.

Şekil 20: Ev Kıyafetinde Yahudi Kadın[600]

[600] Levi Tilda **Osmanlı'da Yahudi Kıyafetleri,** Önder Durmaz (fotoğratçı), İstanbul: Gözlem Sanat Galerisi, 2000, s.55.

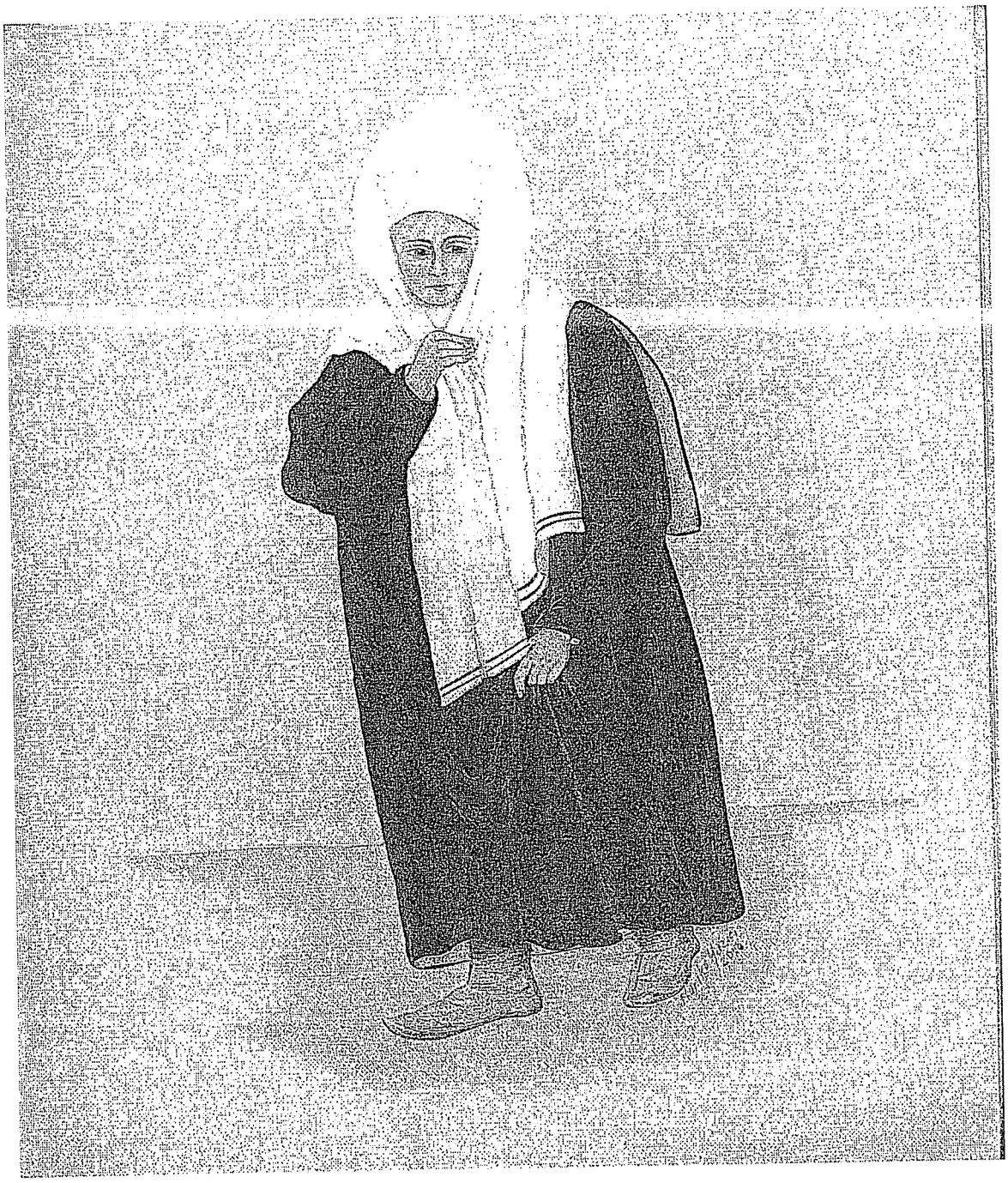

Şekil 21: 18.yy sonlarında Yahudi Kadını[601]

---

[601] Tilda Levi, **Osmanlı'da Yahudi Kıyafetleri,** Önder Durmaz (fotoğratçı), İstanbul: Gözlem Sanat Galerisi, 2000, s.55.

Şekil 22: 19. Yüzyıl Yahudi Kıyafeti[602]

[602] Levi Tilda **Osmanlı'da Yahudi Kıyafetleri,** Önder Durmaz (fotoğratçı), İstanbul: Gözlem Sanat Galerisi, 2000, s.63.

Şekil 23: Yahudi Gelin[603]

[603] Levi Tilda **Osmanlı'da Yahudi Kıyafetleri,** Önder Durmaz (fotoğratçı), İstanbul: Gözlem Sanat Galerisi, 2000, s.56.

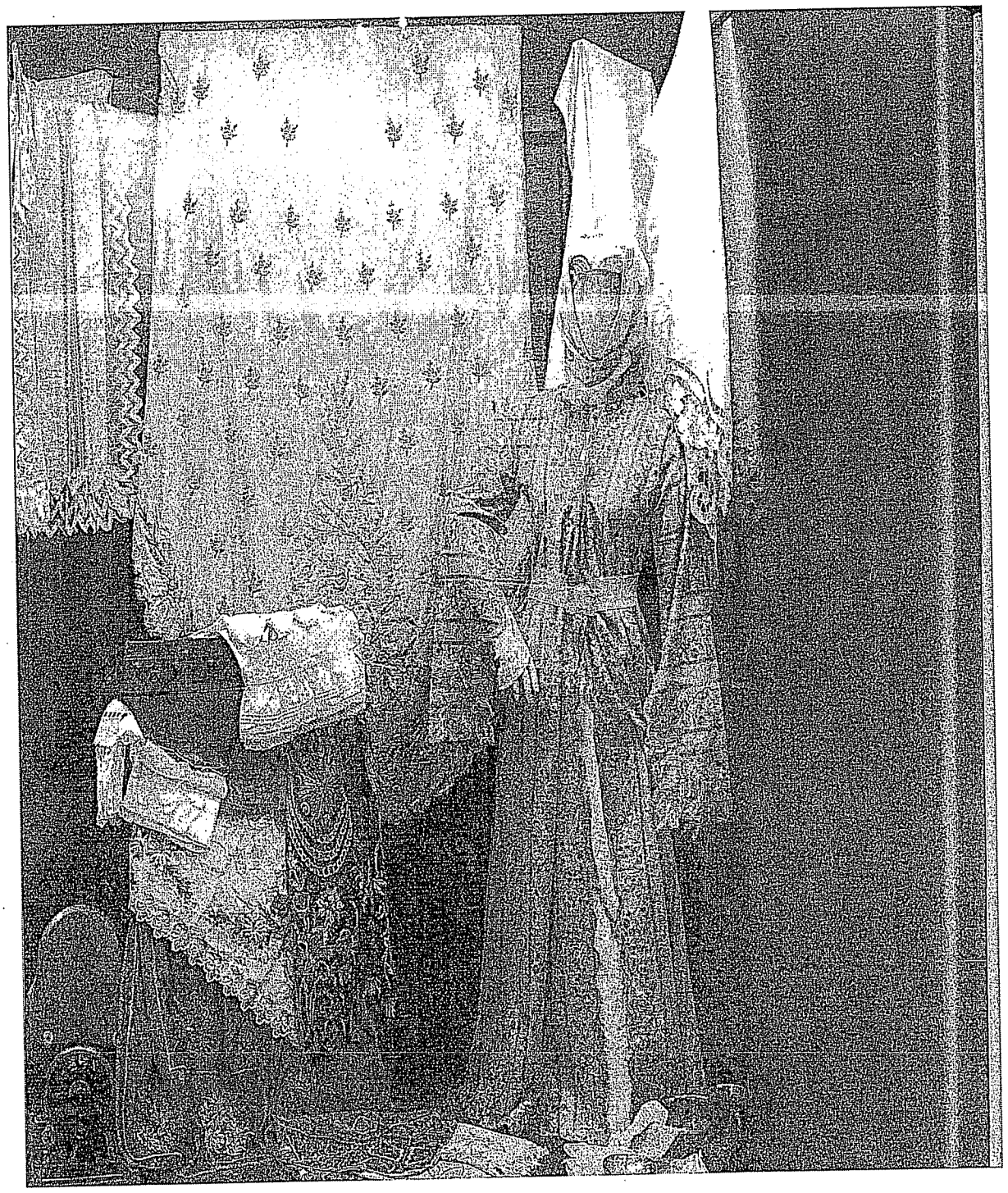

Şekil 24: Yahudi Gelinin Çeyizi[604]

---

[604] Naim Güleryüz ve Amalia S.Levi, **500.Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi,** İstanbul: Gözlem Yayın, 2004, s.54.

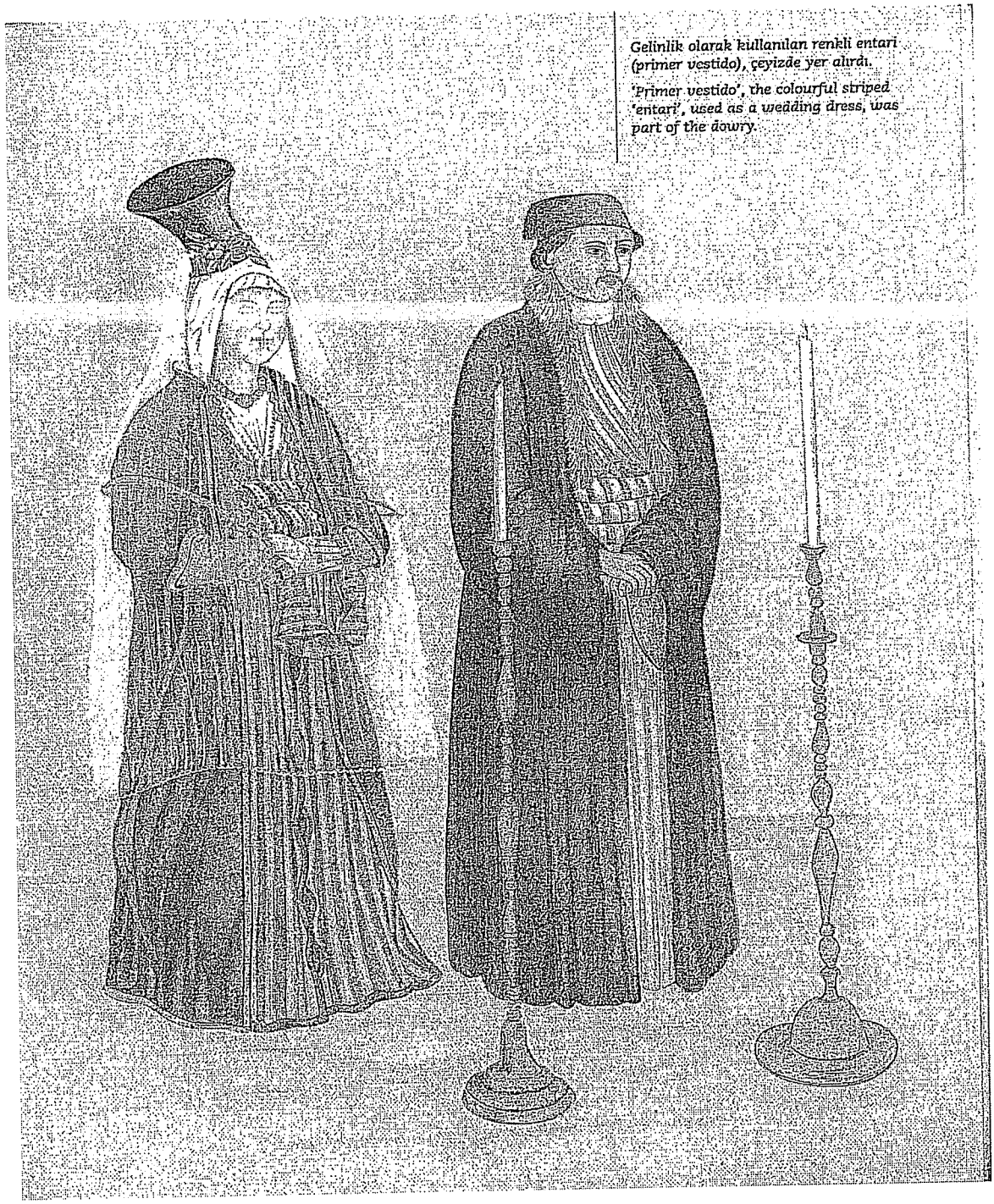

Şekil 25: Yahudi Düğünü[605]

[605] Levi Tilda **Osmanlı'da Yahudi Kıyafetleri,** Önder Durmaz (fotoğratçı), İstanbul: Gözlem Sanat Galerisi, 2000, s.60.

Şekil 26: Edirne Ketubası[606]

[606] Oral Onur, **1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati**, İstanbul: Dinç Ofset, 2005

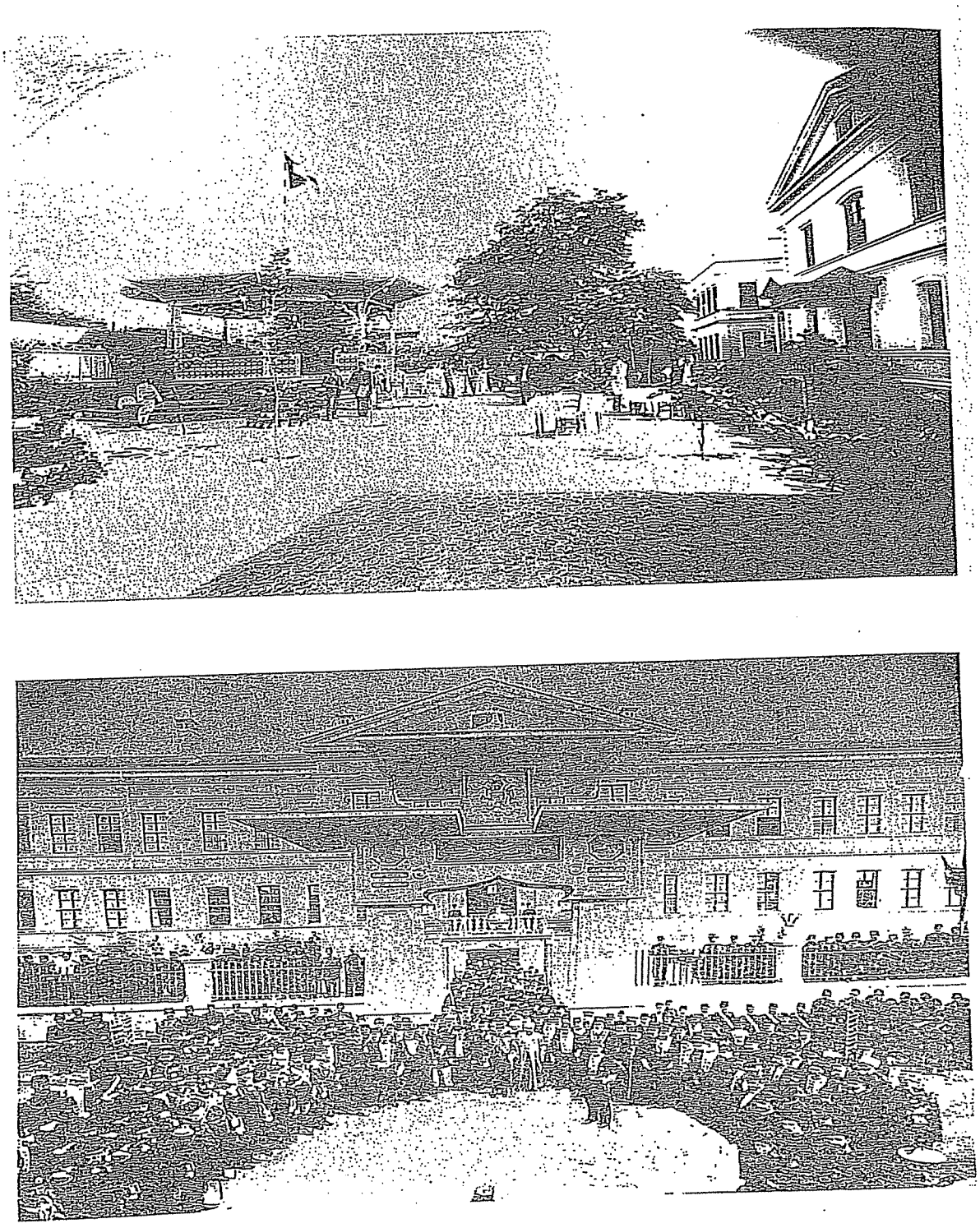

Şekil 27: Yahudi maatbasında açılan sergi (19 Mayıs 1920)[607]

[607] Oral Onur, **1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati,** İstanbul: Dinç Ofset, 2005

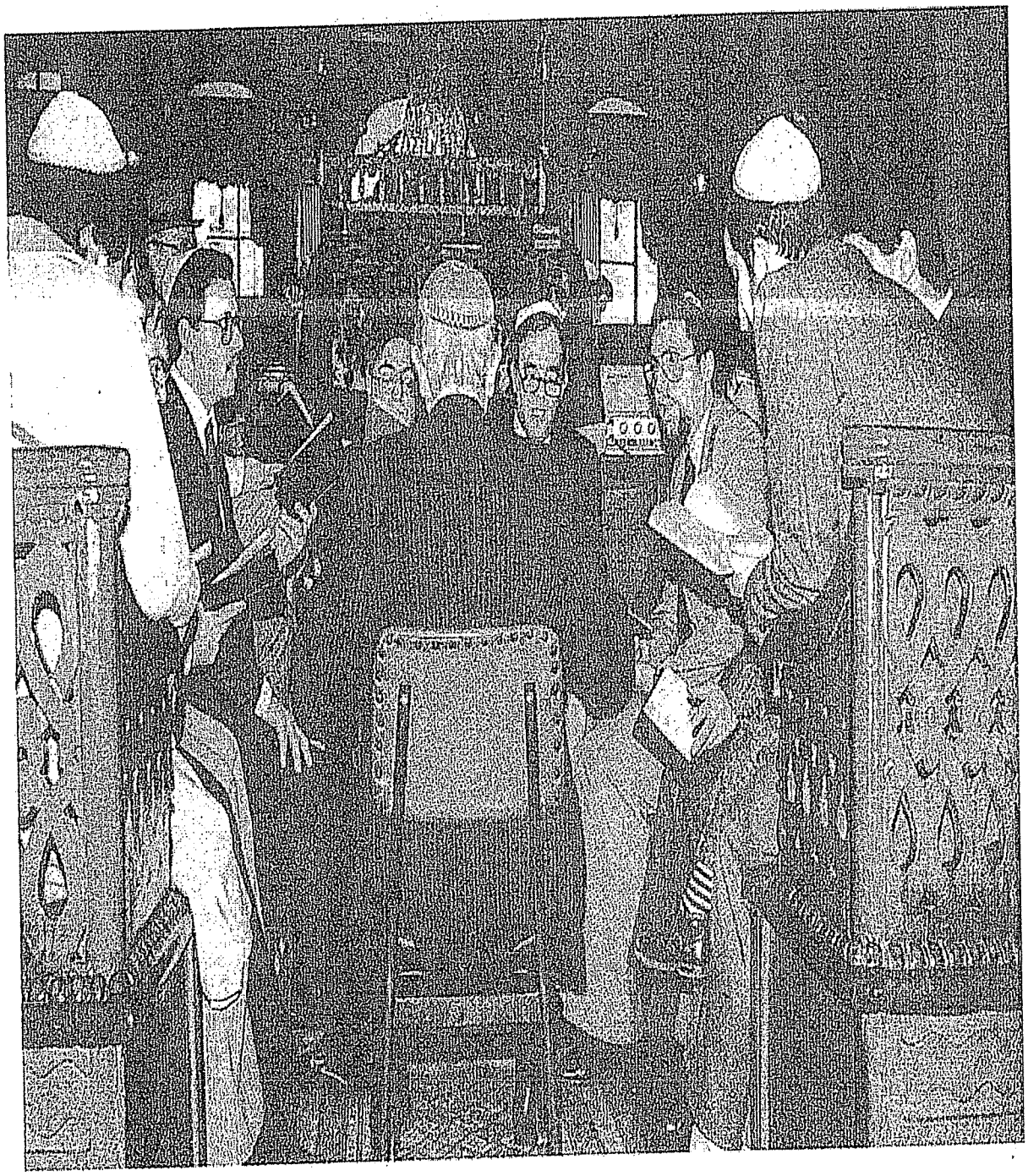

Şekil 28: Maftirim Klasik Türk Musikisiyle Musevi İlahiler Korosu[608]

---

[608] Naim Güleryüz ve Amalia S.Levi, **500.Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi,** İstanbul: Gözlem Yayın, 2004, s.31.

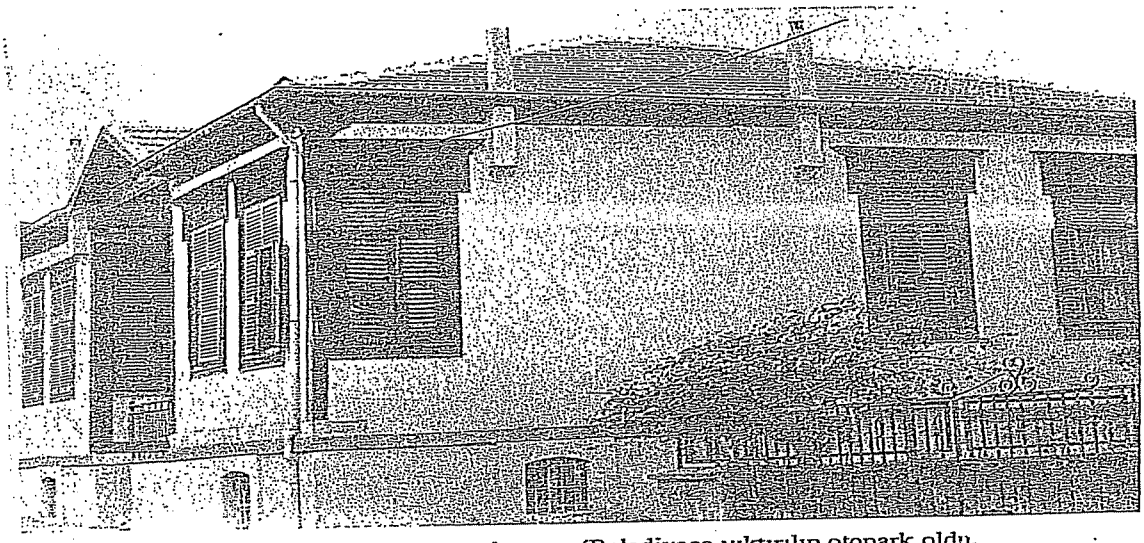

Yahudi Lokalinin son durumu (Belediyece yıktırılıp otopark oldu.
Burada lokal, yetimhane, dulhane, kütüphane vardı)

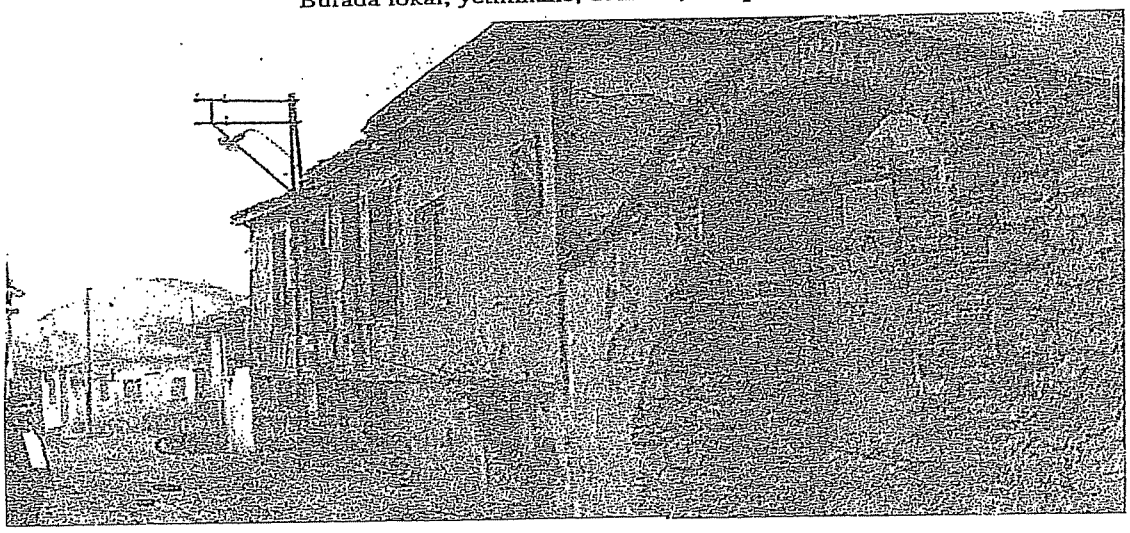

Şekil 29: Edirne Yahudi Lokali[609]

[609] Oral Onur, **1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati,** İstanbul: Dinç Ofset, 2005

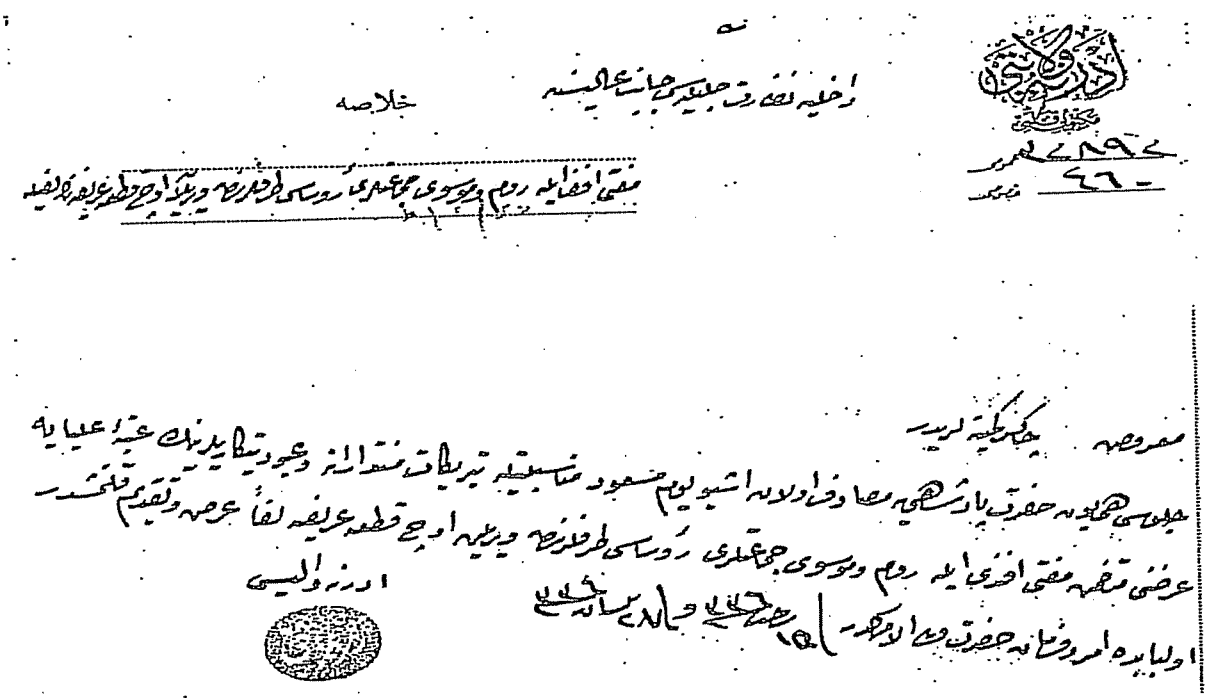

PADİŞAHIN CÜLUSU İLE EDİRNE MUSEVİ VE ERMENİ CEMAATLERİN EDİRNE VALİSİ İLE GÖNDERİLEN TEBRİK

Dahiliye Nezareti Celilesi
Cenab-ı Alilerine
Hülasa: Müftü Efendi ile Rum ve Musevi Cemaatleri Rüesat tarafından verilen arz

Edirne Vilayeti
Mektubat Kalemi
No: 62792

Maruz-u çakeri kemterileridir.

Cülus-u Hümayun Hazret-i Padişahiye müsadif olan işbu yevm-i mes'ut münasebetiyle tebrukat-ı minnetterane ve ubudiyet karilerinin atiye-i ûlâya arzını mutazammın Müftü-i Vilayet ile Rum ve Musevi cemaatlerinin esası taraflarında verilüp üç kıt'a ariza leffen arz ve takdim kılınmıştır. Ol babta emr-i Ferman Hazret-i Lehül emrindir.

Edirne Valisi

Tarih: 1224
1226

Şekil 30: Edirne Yahudi Cemaatine Cülus İçin Gönderilen Tebrik[610]

---

[610] Onur Oral, **1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati,** İstanbul: Dinç Ofset, 2005, s.77.

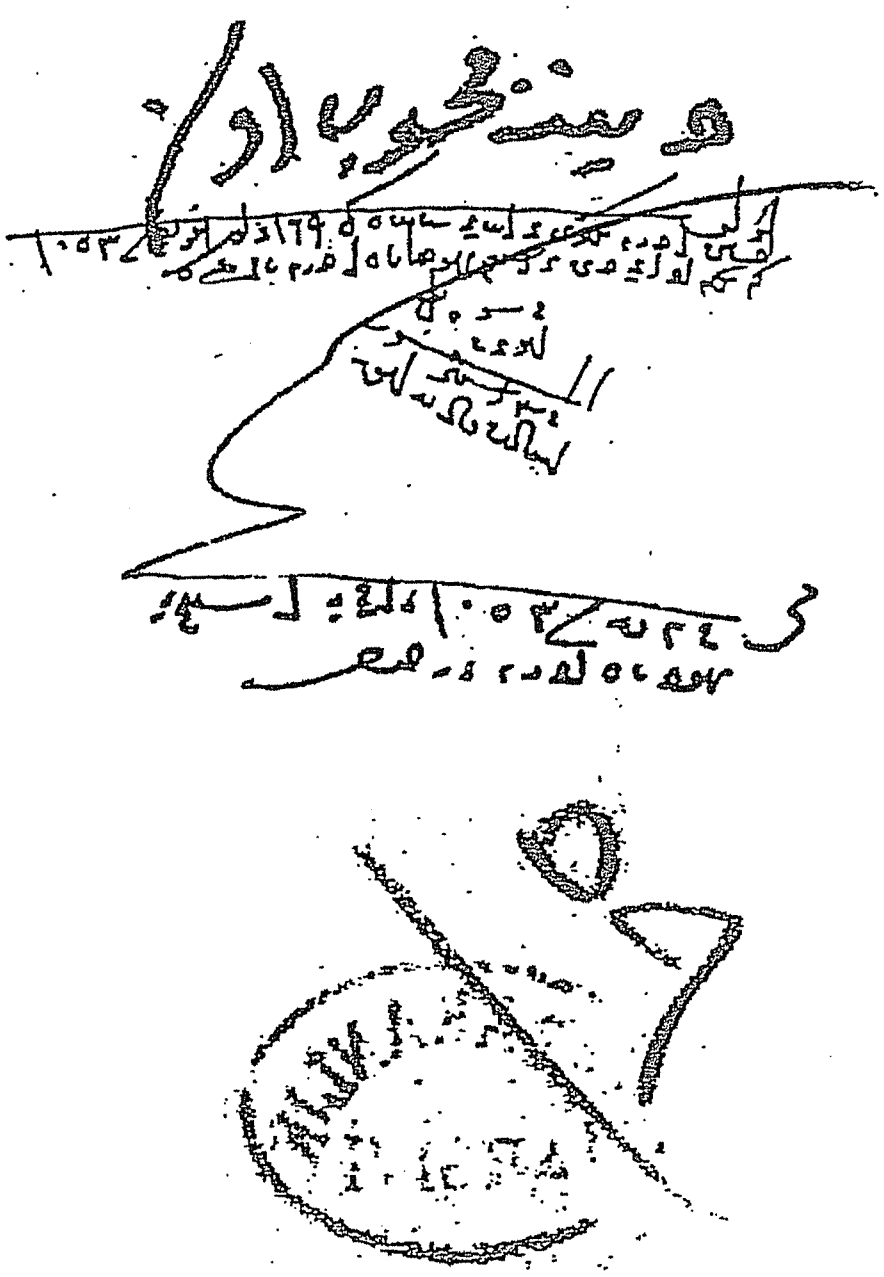

Şekil 31: 1643 Yılında Edirne Yahudi Cemaatinden Alınan İspençe Kağıdı[611]

---

[611] Onur Oral, **1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati,** İstanbul: Dinç Ofset, 2005, s.129.

Şekil 32: Yahudi Tüccar[612]

[612] Levi Tilda **Osmanlı'da Yahudi Kıyafetleri,** Önder Durmaz (fotoğratçı), İstanbul: Gözlem Sanat Galerisi, 2000, s.44.

Şekil 33: Aşkenaz Mührü[613]

[613] Moşe Grosman, **Dr. Markus: (1870-1944): Osmanlıdan Cumhuriyete Geçişte Türk Yahudilerinden Görünümler,** İstanbul: As Matbaası, 1992, s.487.

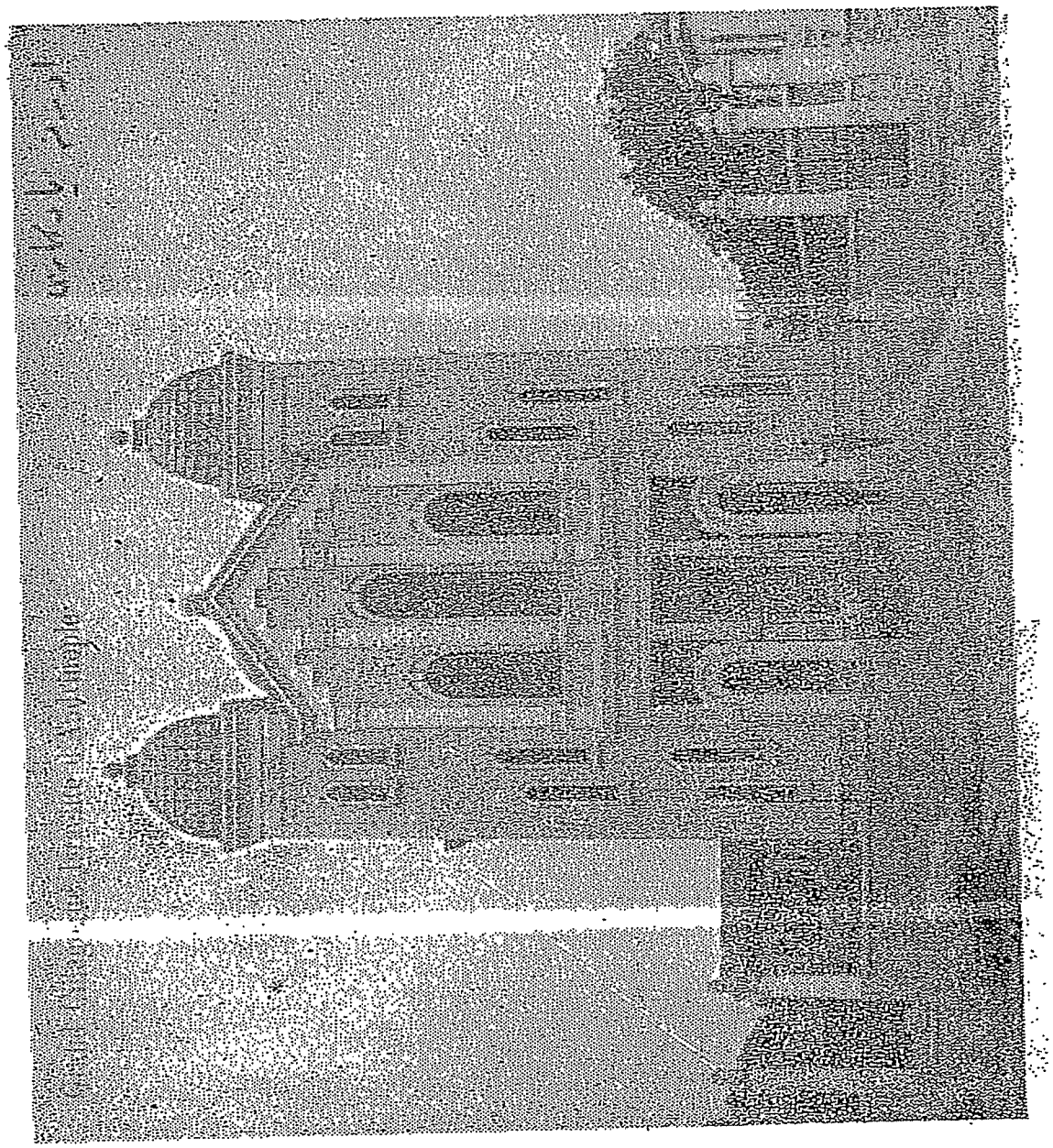

Şekil 34: Edirne Sinagogu (Arşiv: Yusuf Levent)[614]

[614] Moşe Grosman, **Dr. Markus: (1870-1944): Osmanlıdan Cumhuriyete Geçişte Türk Yahudilerinden Görünümler,** İstanbul: As Matbaası, 1992, s.401.

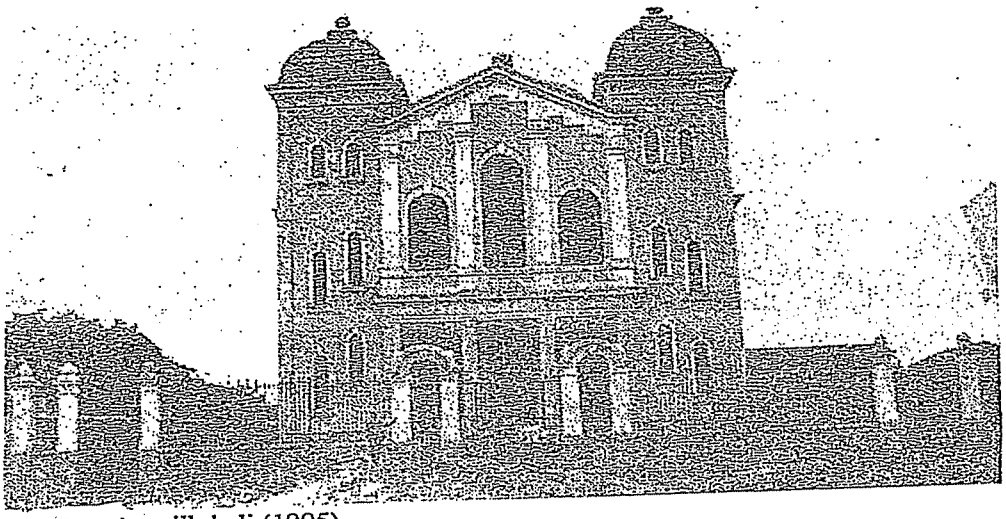

Havra'nın ilk hali (1905)

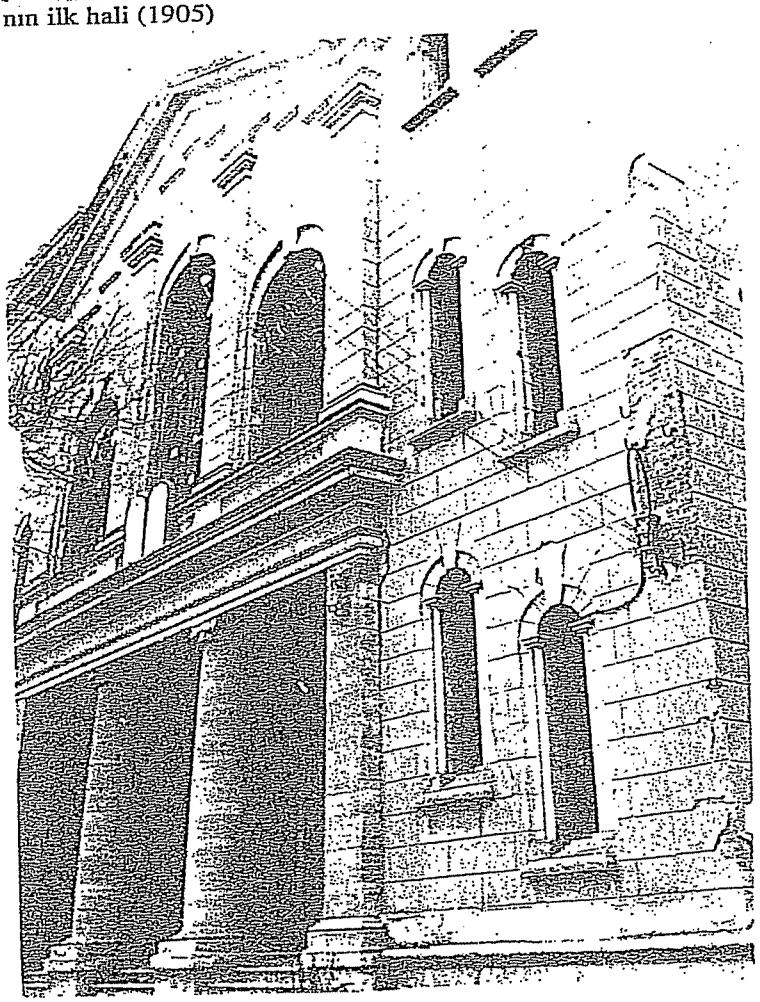

Şekil 35: Edirne Büyük Sinagogun Ön Cephesi (Evamir-i Aşere Kitabesi)[615]

[615] Oral Onur, **1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati,** İstanbul: Dinç Ofset, 2005

BELEV ALES BEEN ONES, SEU DEGEL HARİMU NES
(Coşkun kalple mecbur değil, kaldırın bayrağı, yükseltin nişanı)
BET ELOHİM BEHİTKANES, TUU ŞEVAH UTEHİLA
(Allah'ın Evi topluluğunda, yalvarın Allah'a)
HAVİENU HALOM VENOHAL, BENOT DUIR TAVNİT EYHAL
(Getir bizleri buraya, Kutsal yeri imar edelim)
ALEY HARAVOT YEKAD HEYHAL, HASREFA AGDOLA
(Eski Havranın harabelerini ateş yedi, büyük ateş vardı)
NEŞALEM BİNYAN HABAYİT AZE, BE AVİV TARSATLEBRİAT HA-OLAM
(Bu evin yapısı tamamlandı, 1909 yılının ilkbaharında - 5669 musevi takvimi)
ŞANOT HASTER BERAHAMİM VE EŞ AHLA KAYOM TAMİM
(1900 yılında - 5660 musevi takvimi - bütün bir gün Edirne'yi ateş yedi)
BEMİRDAŞİM VE OLAMİM, VEKOL BATEY SEGULA
(Kutsal toplantı yerini ve dua binalarını)
VEZE ALEY TEHİLA, ARMON MEFUAR LEBET TEFİLA
(Şimdi şöhretli bir bina yaptık, güzel bir tapınak sarayı)
VETSEDEK UMİŞPAT GEVULA VE NİVNETA İR AL TİLA
(Adaletle ve kanunla, Yeruşalaim kurulsun)
BA SİMVEYEŞ TİKVA LEAHARİTHE VEŞAUU BANİM LEGUULAM
(Ümit ve iyi son olsun ve bütün museviler Yeruşalaime dönsün)

Şekil 36: Edirne Büyük Sinagog Kitabesi ve Türkçesi[616]

---

[616] Onur Oral, **1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati,** İstanbul: Dinç Ofset, 2005, s.119.

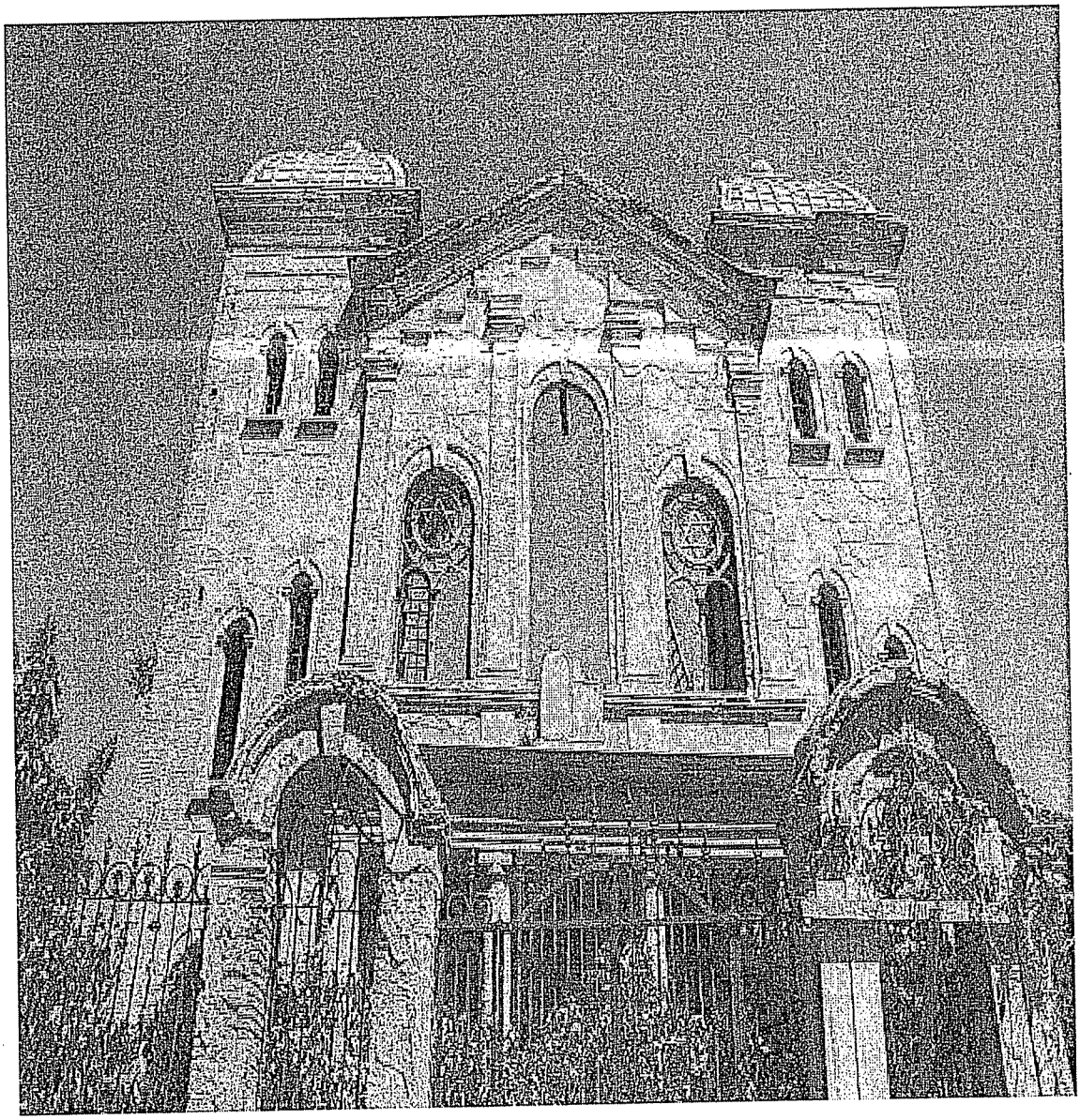

Şekil 37: Günümüzde Edirne Büyük Sinagogunun Öncephesi [617]

[617] Silvyo Ovadya, Edirne Büyük Sinagogu'nun restorasyonu için neler yapıldı, Şalom, 09 Haziran 2010, (04 Ağustos 2010)

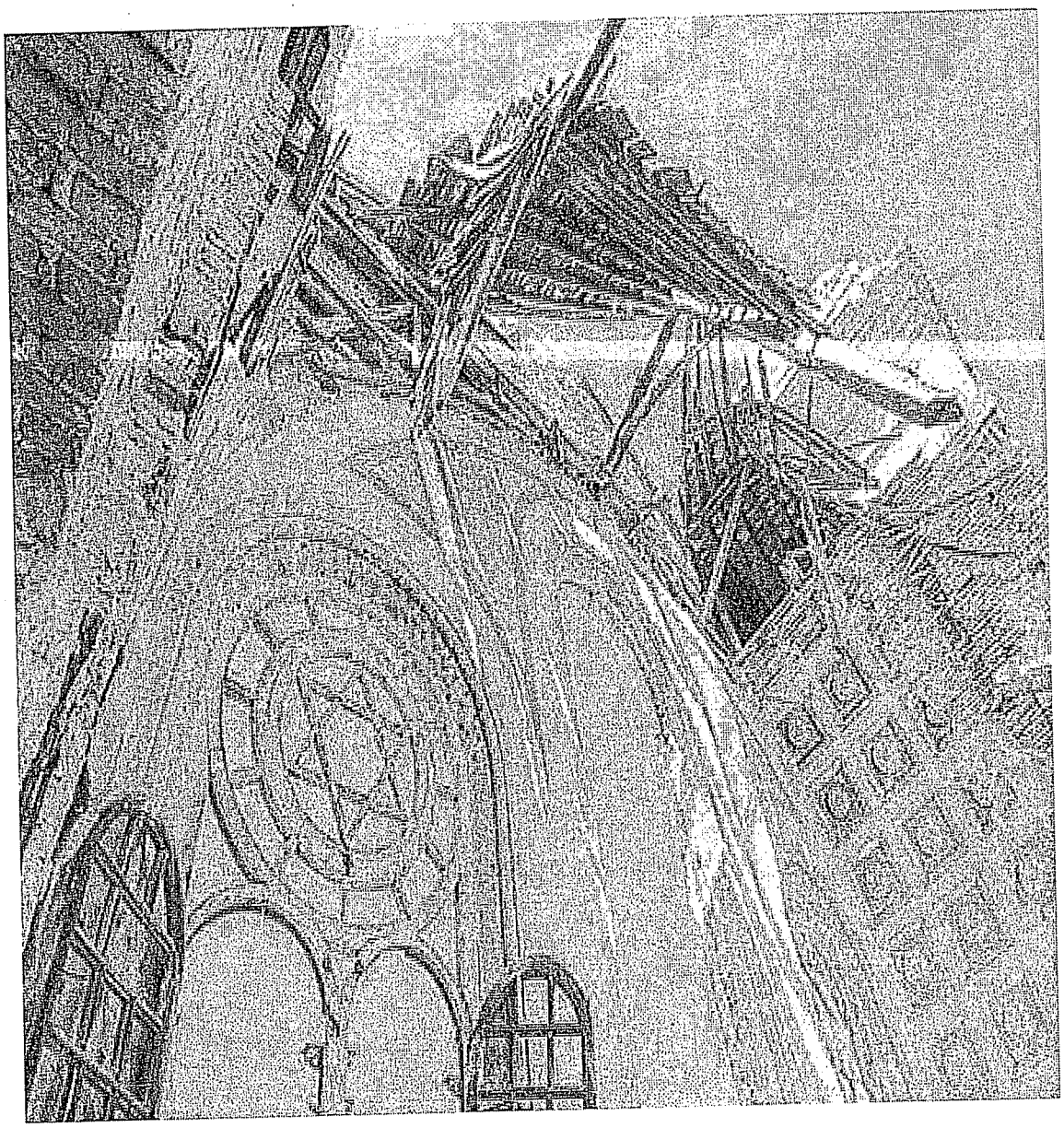

Şekil 38: Günümüzde Edirne Büyük Sinagogunun Yıkılan Cephesi [618]

[618] Mois Gabay, "Kaybolan Tarihimiz Edirne Yahudileri-2", Şalom, 02 Haziran 2010 (04 Ağustos 2010)

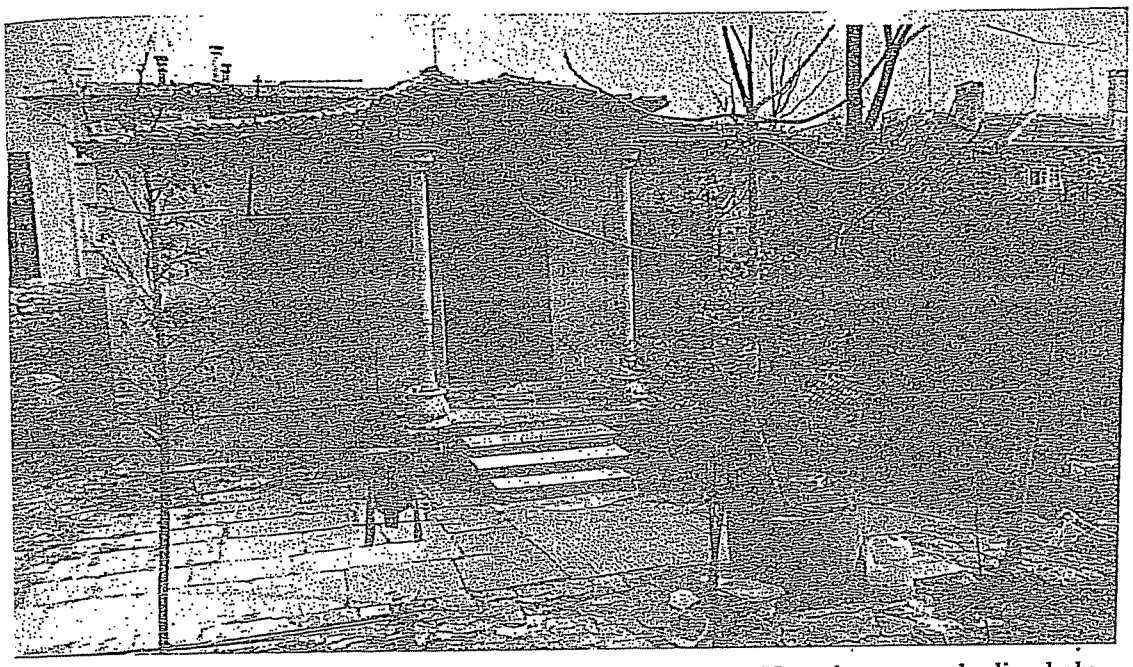

Büyük Havra'nın yanında din okulu

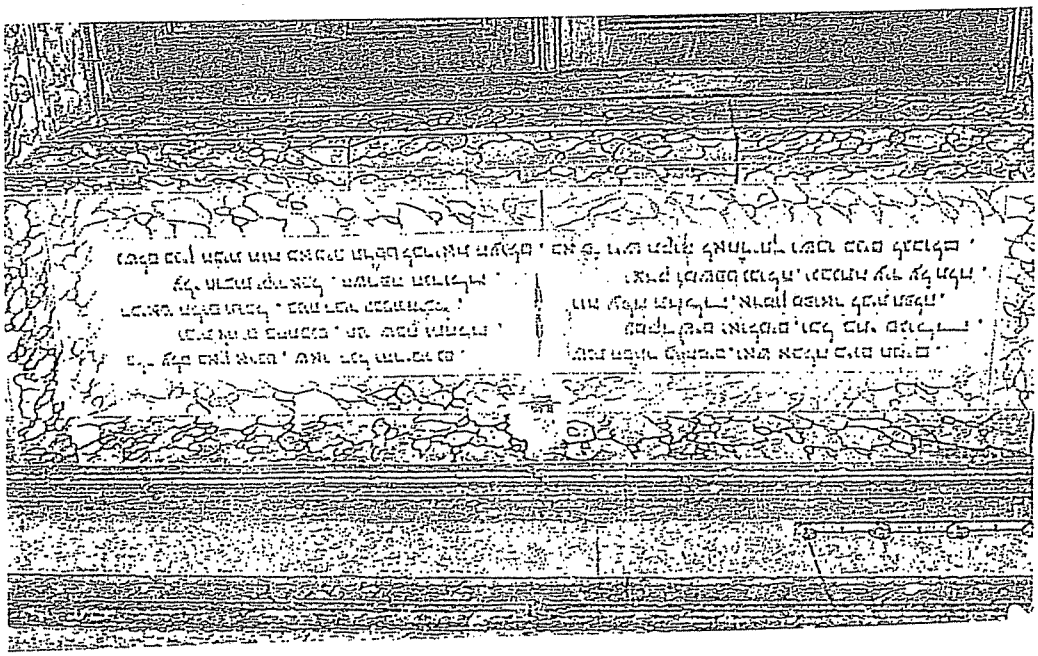

Havra'nın İbrani harfli kitabesi

Şekil 39: Edirne Büyük Sinagogun Yanındaki Havra[619]

[619] Oral Onur, **1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati,** İstanbul: Dinç Ofset, 2005

Şekil 40: Edirne Meşatlık ve Türbeler[620]

[620] Onur Oral, **1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati,** İstanbul: Dinç Ofset, 2005

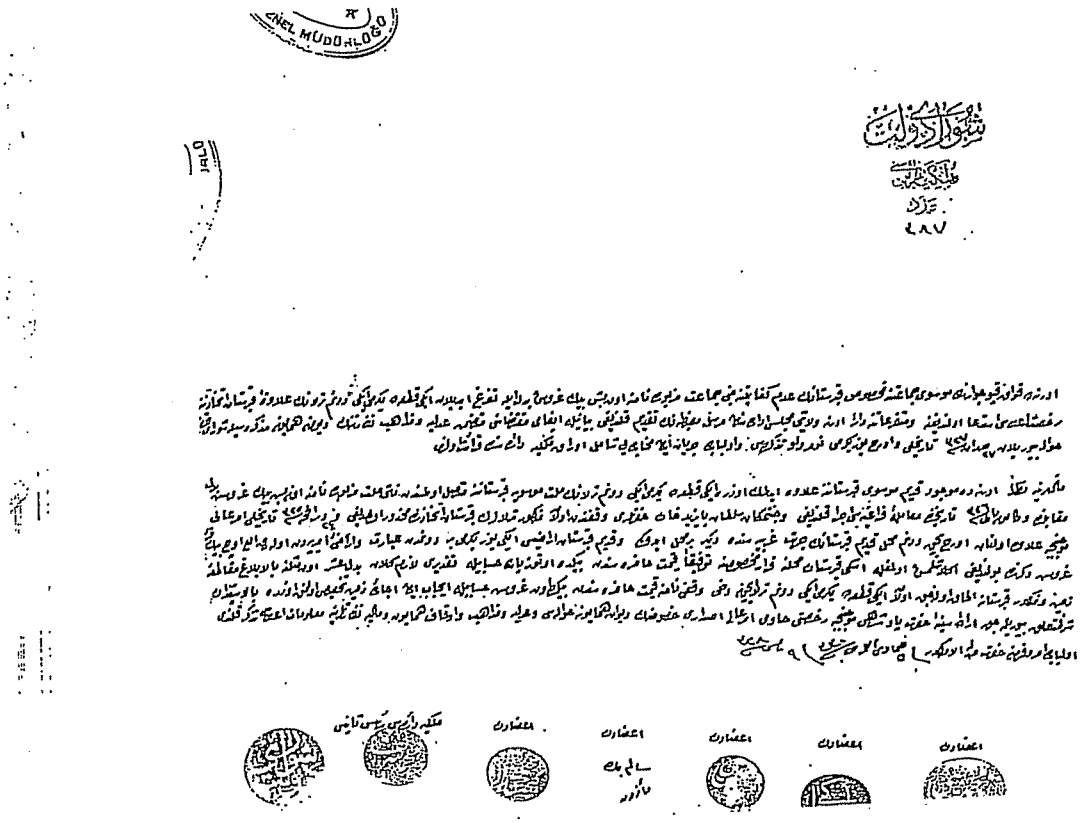

Şekil 41: Edirne Yahudi Cemaatine Ait Mezarlıkla İlgili Ferman[621]

[621] Onur Oral, **1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati,** İstanbul: Dinç Ofset, 2005, s.82.

ŞURAY-I DEVLET

Edirne'de Musevi Cemaatine mahsus kabristanın adem-i kifayetine mebni cemaat-ı mezkurenin namına 15.000 kuruş namına tescil edilen 2 kıtada 220 dönüm tarlaya ilaveten kabristan iktihazına ruhsat itası istida olunduğundan müteferrian Edirne Vilayeti Meclis-i İdaresinin mazbatanın takdim kılındığı beyanile iktizası mutazammın ve Adliye Nezaretinin Divan-ı Hümayün nüzekkeresi ile Şuray-ı Devlete havale bulunan 17 Haziran 1327 tarihli ve 120.000 numaralı tezkeresi ve ol babta cereyan eden müzakereyi şamil evrakın Mülkiye Dairesinden kıraat olunduğunda misallere nazaran Edirne'de mevcut Musevi Kadim Kabristanına ilave edilmek üzere 2 kıtada 22 dönüm Millet-i Muzevinin kabristanına muttasıl olmasından naşi Millet-i Mezbure namına 15.000 kuruş sene bedelle mukabilinde ve Kanunisani 1326 tarihli muamele-i terakiyesinin icra kılındığı ve cennet mekan Sultan Bayezıd Han Hazretleri vakfından olan mezkur tarlanın kabristan olmasında mahzur olmadığı ve 24 Zilhicce 1325 tarihli emr-i Ali mucibince ilave olunan 13,5 dönüm kadim kabristanın cihet-i cenubesinde diğer bir mahal ile ve kadim kabristan arazisinin 224 dönümden ibaret ve araziy-i Emiriyyeden olarak 53.000 kuruş değerinin bulunduğu anlaşılmış olmakla eski kabristan mahalline karar-ı mahsusuna tevkifan ve kıymet-i hazirasından binde otuz para hesabile takdiri lazım gelen bedel-i öşürün 10 misline bil ibla buyurularak irade-i Seniyye Hazret-i Padişah ve Divan-ı Humayuna havalesi ve Evkaf-ı Hümayuna ve Maliye Nezaretine malumat itası tezekkür kılındı.

Ol babta emr-i Ferman Hazret-i meluhum emrindir.

Azadan Azadan Azadan Azadan Azadan Maliye Nazırı Reisi

Şekil 42: Edirne Yahudi Cemaatine Ait Mezarlıkla İlgili Fermanın Tercümesi[622]

---

[622] Onur Oral, **1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati,** İstanbul: Dinç Ofset, 2005, s.83.

Şekil 43: Naim Mitrani (1866-1925)

Mezar taşı İspanyolca olup İbrani harfleriyle yazılı[623]

[623] Onur Oral, **1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati,** İstanbul: Dinç Ofset, 2005

Şekil 44: Hahambaşı[624]

[624] Levi Tilda **Osmanlı'da Yahudi Kıyafetleri,** Önder Durmaz (fotoğratçı), İstanbul: Gözlem Sanat Galerisi, 2000, s.55.

(شاهنامه نظامنامه سیدر)

(فصل اول)

(شاهنام پادشاهك انتخاب اولنمسی ذاتك اومسانمله)

(صورت انتخاب وتعلیق بیاندر)

برنجی ماده شاهنام پادشاهی اولمسی ذات ملوکانه مخصوص اولوب مملکت محروسه شاهانه ده متبع کافه ملت موجودهٔ بیننی وارلمی دولت علیه نك واسطهٔ تنفیذ وایجراسی اولهجهده هرنوعیله کندوسی دولتجه و ملتجه شایان امنیت واعتماد برذات واوصاف محموده ومتبوعه ایله متصف اولمسی لزوم بدیهه دولت علیه نك اولوب هیچ برصورتله فکر وارلمامسی وبولنمدیکی مأمور بولنمشدر حسن شهرت وصداقتی مشاهده اولنمش وامور جسیمه یه وروسایه مهارتی وسعی کافل اولدوغی تکمیل ایله بحثی تجاوز ایتمش اولق لازمدر شوقدرکه اشبو مأمور یتلرنده سنی بحثی تجاوز ایدرمه مثلا وجسما ایشلی مأمور یتدن عاجز اولدیغی حالده سنی سبب عزل عد اولنمیه یجکدر

ایکنجی ماده شاهنام پادشاهی مأموریت سنیهسی شغل اولدقده برنجی ماده ده محرر اوصافی ایله متصف اولان ویوماموزیت الاز یاده استعدادلری مشهور وواجبات وظایفی ایفایه مقتدر بولنان شاهنامه دن بش ذات زیرده صورت تشکیل بیان اولنه جق مجلس جسیمای مرتبه تقریق وبجلس مزبوردن تنظیم اولنه جق مضبطه تمامنام بولنان ذات طرفندن دقت تصدیق اولندقدن صکره کذلك ذیرده صورت تشکیل کوسترلدیکی وجهله مجلس عمومی روسایه دخی بعد المشاوره یوقاریده مذکور مأموریت مذکوره یه انتخابلرینه مذهبه محذوری اولمدقلرینی تمامنام سوزلرله تحریراً بیان اولنه جق ایکنجی اخراجیه یازیله مجلس جسیمدن دیکر ای انتخاب اولنه جقدر ومجلس عمومی روسای اشبو انتخاب اولنان شاهنامه لرك بیاض قیودی ایله یکی مملکت مضبطه مذکوره یی تصدیق وبهر ایکی نامنام موی الیهه اعاده ایلیه جکدر بعده صورت تشکیل آتیده بیان اولنه جق مجلس عمومیك عندلیه مضبطه مذکوره ده محرر قوانین اساسیهٔ حین یرلشمه یه سلطنتی تنظیم اولنه جق مجلس مذکور اولدمنك دیوارشه تعلیق اولنه جقدر اعضای مجلسك هربری ذکر اولنان یوسه ده محرز اولمق

بش ذاتدن ترجیح ایتدیکی ذات اسنی خفیا رأی کاغدینه یازوب ومهٔ مجلسده حاضر اولان مندوبلره یدبله وضع ایدیجك وشاهنامه روسای وجسمای مجلسلرینك یانی سرکاتبلری صورت علنیه ذکر اولنان عدد ایله تطابق ایدوب ایتمدیکی تقدیرده ایکنجی دفعه ایله عدد ایله تطابق ایدوب ایتمدیکی تقدیرده اوچ

طرفندن منکیفیت باب عالیه لدی العرض ایجابی اجرا قلنه جقدر

اون اوچنجی ماده شاهام باشی یه ملت مستبدندن مجلس عمومی سرفتیله کافی المقدار معاش تخصیص قلنه جقدن شاهانه سی داخلی مصارف کندو طرفندن تسویه قلنه جقدر

اون دردنجی ماده شاهام باشی اثاثه مخصوصی اولان شاهانك مشروبات وتزیینات ولوازم سائره سی مصارف ملت مستبدندن تسویه وکندوسنه یادقتر تسلیم اولنه جقدن شاهام باشیك استعفاسی ویاخود صورت اخری ایله انفصالی وقوعنده اشیای مذکوره عما خلفه دور وتسلیم اولنه جقدر

اون بشنجی ماده شاهام باشیك استعفاسی ویاخود عزل وقوعنده خلفنك انتخابه دکین ملك امور وخصوصاتی دولت ایکی اون مجلس روسای وجمعای اعضاسی برلشدرك ارباب اقتدارون برقاچ نفر تعیین قلنه جق باب عالیه عرض ایده جقلری بیورلدقدن صکره انتخاب ایله تعیین اولنور

(فصل ثالث)

(مجلس عمومی اعضاسنك صورت انتخاب ووظائفی بیاننده در)

اون التنجی ماده مجلس عمومی شاهام مستبدن وعوامدن اولمق سکسان اعضادن مرکب وتعیین مدتلرینه قدر تحت ریاستده اولمق قدر اعضای مرقومه نك انتخابی تحریری عوام طائفی اولمق تعیین قلنه جقدر موی الیه طرفندن کوندریلمه جك دعوت نامه سی اون بر سعادت ویلاد نامه اهالی موسومه سی طرفلرندن زیرده کوسترلمه جك اصول تعلیماتی انتخاب اولنه جق ویکری دخی شاهام مستبدن اولوب بونلرك ذکر اولنان اکثرینك تعیین ایده جکلری یوزکسان اعضا انتخاب واکثار اولمق قدن سکره ایجرلرندن روسای مجلس ایچون بدی شاهام وجمعای مجلس ایچون ملت وزنات بدی مخصوصلرینه کوسترلمکن شرائطه تطبیقاً تحریرق اولنوب باب عالیدن یالانسیتلن تعیین اولنه جقدر ویرمجلسه یکرشر شاهام باشی انتخاب ایدیلن اون اوچ اهالی موده وبسی اولان ادرنه وخداوندکار اولوبیر وسلانیك وبغداد ومصر واسکندریه وقدس شریف شاهام باشیلغلری اداره ذکه کائن عالرندن دخی قرق تنر موقت اعضا جلب ایدیله یکدر

﴿ اون ﴾

اون بدنجی ماده مجلس عمومی اعضاسنك یوزکسان انتخاب اولنه جق کسانك شاهام باشیلق مقامی طرفندن ویریله جك دقتی موجبنجه هر عهده اصابت ایدنلرك صورت انتخابی یروجه آتی یدن اولنور شویله که اولنه جك باشی شاهامی واهالی معتبرستدن مناسبلری بیتنده بلمتاکره اول امرده ذکر اولنان اعضانك لازم اولان مستند هرقاچ کشی وارایسه بردفعی بایله ویا بردفتر لاقل اولنه جق درجه دن استیلان اعضاسعدد بك ایکی مثلی بازیله ویا تنسیب اولنه جق کوی وعمل جمعی بایله اهالی عدایه اعلان ومذکور دفتر لاقل برهفته اول جمعیت محلی انخاذ اولنه جق برده وضع وتسلیم اولنه جقدر ویوم انتخابده اشبو نظامنامه موجبنجه اعطای رأیه حق اولان اهالیدن کاندسی دفتره مذکوره اساسیی محرر اولان آدملردن لک زیاده ترجیح ایده کلریك اطرافی وکندواستاسی یرکاغده تحریر وتسلیم اولنان ۲۰۰ ور مستدیه وضع ایده جکلردر لشبو انتخابده دفتر من یوره اسمی موجود اولیان کیسه حقنده رأی اعطاسی یاپاز اولیه جق وامر انتخاب ایکی کون ظرفنده اجرا اولنه جقدن بوبابده حق وصلاحیتلری اولیه جقدر بیانیه ایله مؤخرا هیچ برکونا اعتراض قبول اولنه جق کیفیتلر اولنه جقدر فقط مذورت صحیحه سی اولوبده جمعیت محلیه کیدمیان یاانکر وایاربی تحریرا ارسال مراد ایدرل ایسه قبول اولنه جقدن بوبابده ولزم یاز جقلری رأی بوسه اربی محلك باش خاصای طرفنه ارسال ایدیلمك وخاصام موی الیه دخی مذکور بوسه اری دیکرلیله برابر وضع مستدیقه ایتمکله مجبور اولنه جقدر

اون سکزنجی ماده رأی وضع اولنه جق مستدیقه محلك باش خاصای وسائر یدی مأمور اولنه جقدن اوچ کشی طرفلرندن صورت علیه ده کمیرا ولنه رق جمعیت محله وضع اولنه جقدر یوم انتخابده خاصا خانه طرفندن دخی برمأمور بولنه رق خاصا خانه ذکر اولنان مستدیقه مأمور موی الیه دخی حاضر اولدیغی حالده محلك باش خاصای ومستدیقه یی کمیرایدن مترلیلر ومعتبران اهالی حضورنده کشاد ودوشنده برلیان رأی بیسه اری تعداد اولنه رق اسمنه یك زیاده رأی اصابت ایتدرن اولنه دن استیلان مندارج تحریق وانتخاب اولنه جقدر وایکی ویاخود برقاچ کشی حقنده مساوات آرا وقوعبولور ایسه قرعه کشیده قالنه جقدر واشبو منتخبلرك اسامیسی مبین ایکی قطعه دفتر

تنظیم ومستدیقه مهرلیان دوت ذات ایله مأمور موی الیه طرفندن کمیرا اولنه رق برقطعه سی محلك باش خاصامی تزدنه حفظ وتوقیف اولنه رق دیکری دخی خاصا خانه جه ارسال ایدیله جکدر

اون طقوزنجی ماده مانع سابقده بیان اولان اعضانك انتخاب اولنه جق ذوات هیچ برآفت وبیلیت ایله شهر اولمامش وامور ملیه واقرانیده سیه وخدمتی وقوعبولمامش اولمی ویکن مرتبه امور ملیه یه آشنا ویه ودی لسانی فراغت وتحریره مقتدر وتخصیلی ایجنده دخی ایك متجاوز اولمامی مشروطدر

(فصل رابع)

(مجلس روسای ووظائفی بیاننده در)

یکرمنجی ماده مجلس روسای مجلس عمومی تشکیل اولنه جق بدی شاهانه دن عبارت اولوب یوزکرسی ریاست عزمدن تشکیل مجلس عمومینك اکثریت آرا ایله رئیس وایکیسی وایکیسی وبیار اعضایله رئیس معاونی ودردی اعضا عداولنه رق دیوان مجلس عمومینك تشکیله مقدار اولق ماشر تخصیص قلنه رق یوزکرك مذکوره وظائفدن عبارت مرکز لری وبرکونه آفت وفیاضتری وقوعبولمیه جق اشخاصدن اولمق لازمدر

یکرمبرنجی ماده مجلس روسای ریاستی فصل اولنه جقدر رئیس معاونلرندن ویوزکیرت دخی مجلس روسای اعضاسندن ری واچیله جق اعضانك دخی مجلس عمومیه یوزکسان شاهانه دن وبجلس عمومی اعضانك خارجدن شاهانه لری اکثریت آرا ایله ذکر اولنان مجلس عمومی طرفندن انتخاب وتعیین قلنه جقدر

یکرمبکنجی ماده مجلس روسای ریاست انتخاب اولنان ذاتك مذهبجه عبارت کاملسی وحسن تدبیر اصحابدن بولنمسی شروط اولوب سنجه اختیارلری نظر اولنه جقدر

یکرمدوقنجی ماده اشبو مجلس روسای رئیس واعضاسنك وظیفه مأمویتلری بروجه آتی ذکر اولنور اولا امور مذهبیه دك محافظه سنه دقت ایتك کندولری اصول واقرار دولته ونظامنامه یه مخالف حرکتده بولنمیوب بوبابده دخی منع ایتك تاکا خاصام مستبدبولنلرك

﴿ یدنه ﴾

یکرمیدنجی ماده مجلس روسای اعضاسنك زمان مأمویتلری اولنه جق ذوات مذهبجه عبارت کاملسی ارباب دولت وملته صادق وحب وهروبه مظهر بولنمسی وقسما برشدت بولنیوب حقنده برقاچ نامه همایونی حکمجه بریرا تعیین وایجرا اولنمامش واستعفادن محرومیتی اسباب یحتاجی تعیین اولنمامش اولمی لازمدر

یکرمبشنجی ماده مجلس عمومی اعضاسندن اولان خاصالردن مجلس روسای رئیس واعضاسی بیتارلدقدن صکره کیرولان اون اوچ نفردن هرحنه مناوبه طریقیله دوردی اعضای موقته مستبله مجلس روسای یه دوام ایدیلمك اوزره دخی مجلس روسای طرفندن مأمورا ترفه وقشار ایتلریله نظارت ایده جکلردر

یکرمالتنجی ماده اعضای موقته مستبله هرحنه مجلس روسایه بولنه جق دوت نفرك وظائف مأمورینلری بحرد بیریان ایدیلمك مذاکراته کب وقوف ایتملری مجلس مذکوره ده حاضر بولنمق واعضای دائمه طرفلرندن طلب وقوعنده آنلره ایضاحات عبارت اولوب آنلرایله برابر رأی ومروکه وقرار مضبطه لریمی اعضا ایلکه صلاحیتلری اولیه جقدر

یکرمیدنجی ماده اشبو مناصلرده بهرحنه مناوبه خدمت ایدیلمك اولدقلری تعیینلریجون مجلس ایچجه یتك تعیینه بودنا متدارکاتی سائر

تخصیص وتخدمه بولندیغه اعطا اولنه بیلمکدن بولندن ماعدا مأمورین دائره
طولای افرادمکدن ایجه وعدیه قبول ایتمکلری قطعا جائز اولیوب حقلرنده
تهمت عداولنه بیلمکدر

یکرمی سکزنجی ماده نوسعادت وطنمز بیچه یرمکه برروسای مأمور
کورمکرلسی لازم کلدکده مذکور اون بدی شاخادن بری سرعسکر
پلاجنب تعیین وارسال اولنور ویرکوندریلدیکی مأمورك ختام مأموریتیله
عودتنده تماکان مأموریت سایقه‌سنده استخدام قلنور

یکرمی طقوزنجی ماده ملتك کافهٔ امور روسایه‌سی مجلس روسایدن
سؤال اولنه بیلمکدن اشبو نظامنامه موجبنجه انتخاب واستخدام اولنه بیلمکی
دوائردن بشقه‌سی جزئی وکلی هیچ روسای ایشه قارشدیرلمیه بیلمکدر

اوتوزنجی ماده حرم یمنی افروز واطفال مجازات روسایه اجرا سنه یلکز
شاشامایشی وروسای مجلس رئیسی ایله یونك معاونلری مأذون اولوب
بونلردن بشقه هیچ برکسنه یه بویله ملاحیت ویرلمك شاشامایشی
وهیچ مجالس وهیئات مشترکه یه شاشمه وظائفندن خود بخود بوخصوصه
مجلسرئیسی اولوبایسه ایدیکی افروز کان ایکن حکمنده ملوکیه‌لری
کندیسی شاشاملق صفت وعلاقه‌سندن تجریدایله برابر مؤبدا مأموریتدن
محروم ایدیلمك وسائره ترتیب ایدیلمك بونلرك اجراسی دخی شاشامایشی
بکزیر بلیه‌لیدن استیفان واستدعا ایتمیه‌جکدر

اوتوزبرنجی ماده مجلس روسای میئتده زوی منتاز کاتب ومأمور
بولندیغندن مجلس مزبورده وقوعات اولدیغی خصوصات مذهبه‌لك
کاغذسی یومی مضبطه دفترینه قیدواملا ووقوعات مضبطه‌لك ذیلری رئیس
واعضا طرفندن امضا اولنه‌جقدر ومجلس مذکوره کاتب کندن کاغذ
اوراقك تومرولرله دفاتر مخصوصه‌سنه قید واملا اولنمی مجلس مذکورك
کتابت خدمتده بولنمقله اساس وظیفه‌لرندن اولوب کرك بونلردن وکرك
مجلس اعضاسندن ومستخدم خدمة سائرسندن اشبو نظامنامه‌لك
وظائف مأموریتلرینه دائر بدایته ویرلیه‌جك تعلیمات‌لك جزئی وکلی
مندرجه بولنلری حقلرنده تهمت عداولنه بیلمکدن بوقولرلك اقتضاسندن
استفاق ومحاکماری سکزنجی ماده‌ده بیان اولنان اصوله تطبیقا اجرا

﴿ اولنه‌جقدر ﴾

اولندقدن صکره خدمتلرندن اخراج ایله برلرینه دیکرلری تعیین قلنه‌جقدر
واجبارته آزیدوی وشوت آلان اولور بدعنایت وتحقق اولورایسه یاخود
مشبوهیت استفاقی ومحاکمه‌سی اجرا اولنقی اوزره باب عالیه عرض کیفیت
اولنه‌بیلمکدر

اوتوزبکنجی ماده مجلس روسای میئتده مستخدم مأمورین وکتبه
وخدمه‌لك وظیفه مأموریتلرینه دائر بدایته ویرلیه‌جك تعلیمات
شاشامایشی ومجلس مذکور رئیسی ویونك معاونلری ومجلس جسیای اعضاسندن
ایکی کشیدن مرکب برقومیسیون مخصوصه‌سنه اشبو نظامنامهٔ اساسی احکامنه
تطبیقا تنظیم ایتدیریله‌جکدر

اوتوزاوچنجی ماده مجلس مزبوره اجتماعات کوره‌جکی وقتده دائرهٔ
دفعه تخصیص اولنه‌بیلمکی کونلرده تجمع ومذاکرات خدمت ایده‌جك
وبیلمك جهتیله مرکزی اعمالیسی کتبه اولنه بولنان علامتلر برده
اولنه‌بیلمکدر

اوتوزدردنجی ماده مجلس مزبورك اعضای دائمه‌سندن وقوعة سندن ومیئتده
مستخدم مأمورین وکتبه‌دن مرکم اولورایسه اولسون عذر ومانع قویسی یاخود ایکسرین بررینی متجاوز اوچ دفعه مجلسه یولتماز
ایسه عادتا استفاسی وبرخی عداولنه دیکری تعیین اولنه‌بیلمکی
بناءً بونلردن قوانین ونظامات سلطنت سنیه مقتضیجه حرکت ویرکونه
تهمه وقباحتلری وقوعبولوبده برقاچ نوبت عائله همایونی اقتضاسنجه برآیدن
زیاده مدت ایچون دوائرجه توقیفنه حکم اولنمش اولورایسه یومنوارلك
فرسلك مأموریتلرندن اخراج وتبدیلری بجبوریت آلتنده اولنه بیلمکدر

اوتوزبشنجی ماده اشبو نظامنامه اقتضاسنجه مجلس مزبور رئیس
ومعاونلرندن ومجلس اعضاسندن قوه‌یه‌مأمور ملتمه‌خانه ایدیلمك تحریریله
تبدیل واخراجی لازم کلنلرون احتجابی مجلس جسیایه ثابت اولمق
جهتله بونلرشاشام عضلرندن اولدوقی اهل صنعت اولدیغی جهته مجرد معاش
قیمتی اولق اوزره معاشك ربعی متقاعدیه مساوی اولدوقی یاقید حیات
ملت صدیقلرندن براز اجله تخصیص واعضا اولنه‌جق ویونلردن انفصال

وقوعبولوبده کذلك اعتیادیی مجاتی اولنه‌بیلمکی سبابندن تحقق
ویرلیه‌بیلمکدر

اوتوزدقنجی ماده مجلس روسای رئیس واعضاسنی انتهسام ایده‌جك
صلاحیتی ایچون شاشام پاشی ایله مجلس جسیای یه عائد اولوب شویله که
یونلرك جهة واقعه زلدن خبردار اولدن برهرقت ویا افراد ملت مجلس
جسیای یه عرض وافاده کیفیت ایدولشاشام پاشینك تحت ریاستده روسای
وجسیای مجلسلرینك رئیسلرینه اعضاسندن اویغر دائکه یمانکز کشیدن
مرکب برقومیسیون بخلط تشکیله کیتمی اوزره بالمطالعه اکثر اعضاسنی
طرفندن وجه‌وانتظام اولنه‌بیلمکی حکمنه تطبیقا اجرای اجرا اولنور
وشاید شکایت واقعه مجلس روسای رئیسك علیهنده ایسه‌لك بریه
قومیسیون مذکوره رئیس معاونلرندن بری بولنه‌بیلمکی یعنی اکر بشون
مجلس روسای علیهنده ایسه مادالذکر مجلس روسای طرفندن چاغیرلمق لازم
کلانلرایچ اعضاسنك بریسنه مجلس عمومی اعضاسندن اولانلرون اوچ شاشامدن
شاشامایشینك تنسیب ایده‌بیلمکی اوچ نفری جلب وتعیین اولنه‌بیلمکدر

اوتوزبشنجی ماده روسای مجلسدن بیرقسان کافه اوراق وتحریراتك مقید
ومحصولیه اولسیجون مجلس مزبورك کاتبی طرفندن ممضی ولاقل اکثر
اعضاسنك مهرزیله ممهوروروئیس نظرفندن مصدق اولمسی لازمدر

اوتوزکنجی ماده مجلس روسایتك علامات یاش شاشامایرینه نظارت
کاغه‌سی اولدوقی ذکر اولنان شاشامایر مجلس مزبورك مبنی اولدیغندن بونلر
بوشدلکلری قریه وبحه‌لرده وقوعبولدیغی بالکز مواد روسایه‌لك تسویه‌سنه
مأمورلرله‌دی روسای مجلسی طرفندن کندولرك ویرلیه‌جك تنبیهاته
اطاعت واشبو نجبورلرله چکلردن وبونلرك صورت تمیلاری بحقه کاغیه
مجلس روسای وجسیایدن مرکب برقومیسیون مخلط تشکیل اولنه‌دی وتعیین
اولنه‌جکلری عدلرك الك مقدیرلرندن بش اون کشی قومیسیون مزبوره
جلب ایدیلمك اکثرك دخی حضورلرنده مذکور عدلرك معتبر وکتابان اثبات
شاشامایرندن مناسبلری اکثریت آرا ایله انتخاب اولنور وانتخاب مضبطه‌لری
شاشام پاشی طرفندن تصدیق اولنه‌دی مأمور بلری اجرا قلنه‌جقدر
وبو شاشامایرك مندمجه ونظامنامه‌یه مغایر حرکتلری وقوعنده بالاده بیان

﴿ اولندیغی ﴾

اولدیغی اوزره مجلس روسای وجسیای اعضاسندن مرکب مخلط قومیسیون
عندیله عداکه ایدیلمك ایجاب ایدن اولدیغه تبعیتله بری یاز اولنه‌بیلمکدر

(فصل خامس)

(مجلس جسیای وظائفی بیانندہ در)

اوتوز طقوزنجی ماده مجلس جسیای دوادین برئیس وسکز اعضادن
مرکب بیونلرك مدت مأمورلری ایکی سنه‌یه منحصر اولوب انتخابلری مجلس
عمومیسی اجرا قلنور

قرقنجی ماده مجلس جسیاینك ریاستی منتخب اولان طقوزذات بینندہ
یاخذقرعه ایجرا قلندن اکثریت آرا ایله مناسب کورمکاری برذاته اسناد
وتفویض اولنور

قرق برنجی ماده مجلس جسیای اعضاسندن مدت مأمورلری اولان اون
سنه‌لك انقضاسندن اول استعفا یاخود سبب اخرایله برونها یاتکی اعضاسنك
انفصال وقوعنده آنجیه‌لرینه یدی پرلرینه شاشام پاشی طرفندن مجلس
روسای رئیس ومجلس جسیای اعضای باقیه‌سی ایله یاخذقرعه اکثریت آرا ایله
دیکرلری انتخاب وتعیین اولنور فقط آنجیه‌لری کال ایکیدن زیاده اولنیجی
سالده بونلرانتخابی بحرد مجلس عمومیه اجرا اولنور وبو اعضالك کافه‌سنك
مأمورلری یلی عائلین ایستیفان اولنیقدن صکره اعلان قلنه‌بیلمکدر
وبو انتخابك اجراسنه دکین مجلس جسیایه وظیفه‌لری اولنه‌بیلمکی
اعضای بانیه‌لك اتفاقی آراسی مشروطدر

قرق ایکنجی ماده مجلس جسیاینك رئیس واعضاسندن ومیئتده مستخدم
مأمورین وکتبه‌سنك هرکیم اولورایسه اولسون عذر ومانع قویسی
بیان ایکسرین بررینی متجاوز اوچ دفعه مجلسه یولتمیقی حالنده
مجلس پاشی کاتبی طرفندن وردیی مجلسه دعوتی حاوی پروفاسه تذکره
ارسال اولنه‌دی یونك اولنه‌بیلمکی دخی هیچ برعذرو بهانه‌سیله ایکسرین بنجی مجلسه
کلزایسه استعفا ایمش عداولنه‌دی برموجب نظامنامه برینه بشقه‌سی
انتخاب وتعیین قلنه‌بیلمکدر

قرق اوچنجی ماده مجلس جسیای ملت موسویه‌لك امور وخصوصات
دنیویه‌سی وقوعبولدوقی جهتله اوامر سنیه‌سی اجرایه مأمور اولوب قریه‌سنه
ذمت مطلقه‌سی ملتك اسباب عافیتی تزیید وتکثیره واشبو نظامنامه‌لك اجرای

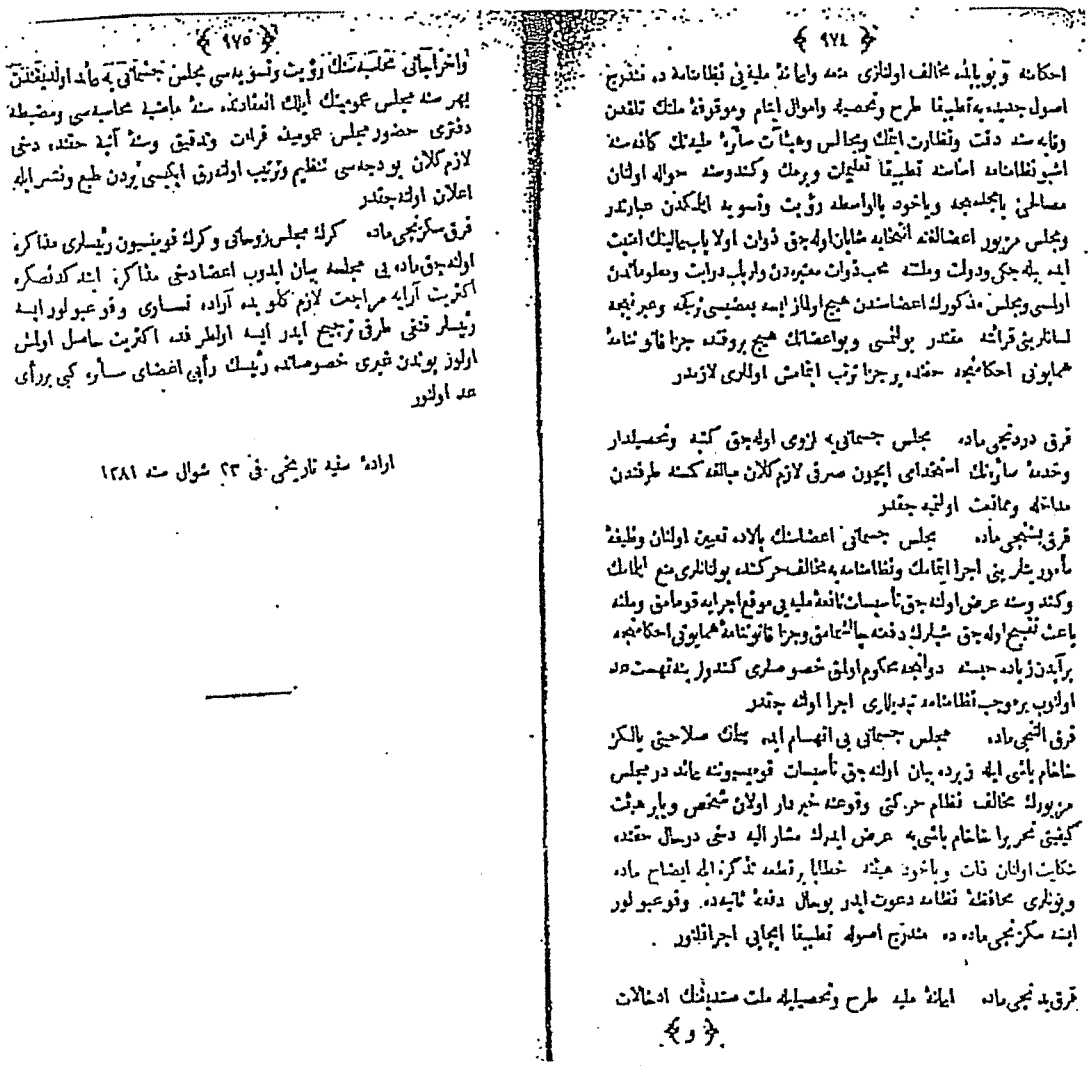

Şekil 46: Hahamhane Nizamnamesi[626]

[626] Doğan Hatice, **Osmanlı Devleti'nde Hahambaşılık Müessesesi,** İstanbul: Gözlem Yayıncılık, 2003, s.122-125

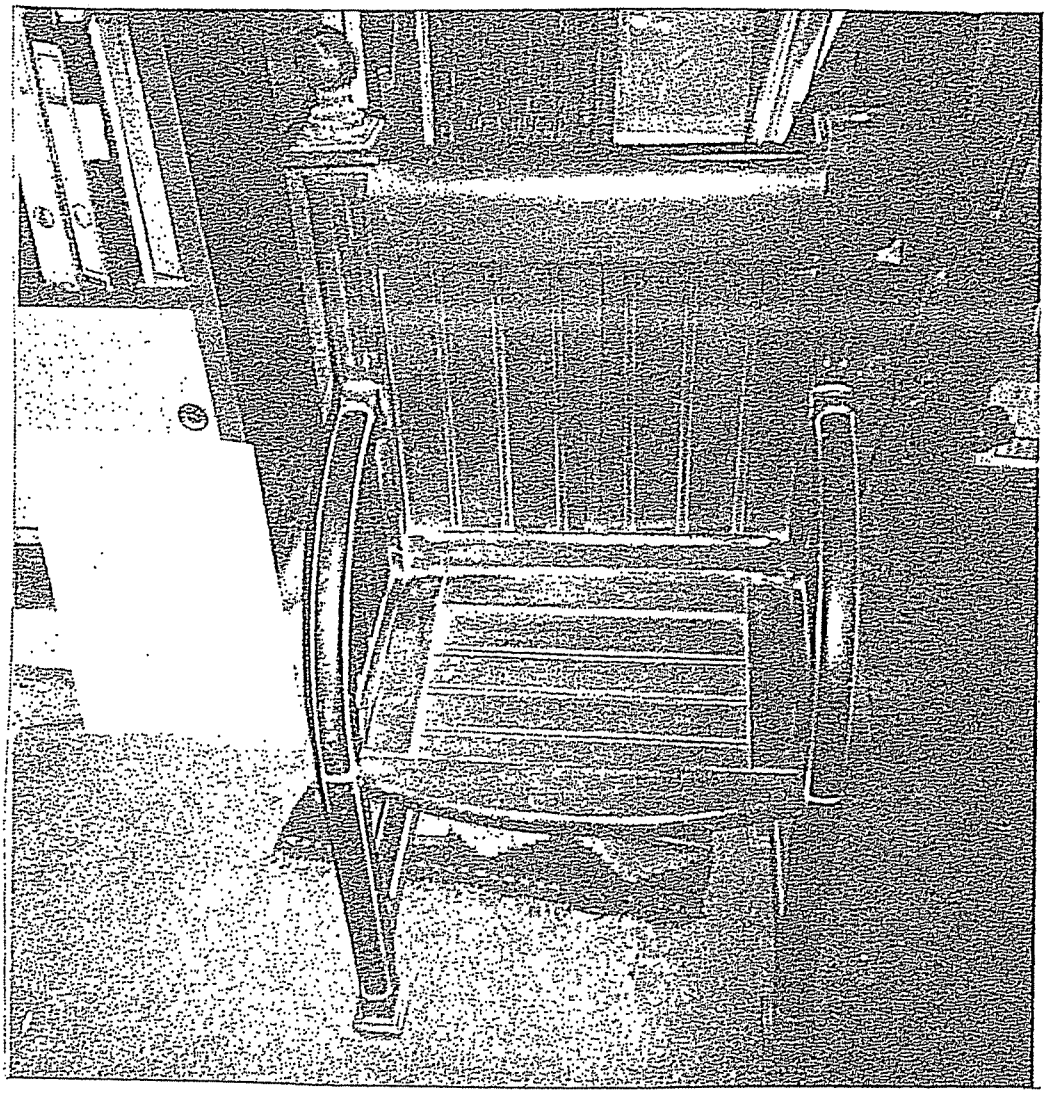

Şekil 47: Edirne Sinagog Hahambaşı Koltuğu[627]

[627] Onur Oral, **1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati,** İstanbul: Dinç Ofset, 2005

Şekil 48: Türkiye Hahambaşısı R.Hayin Moşe Becerano (1848-1931)[628]

[628] Benbanaste Nesim, **Örneklerle Türk Musevi Basınının Tarihçesi,** İstanbul: Sümbül Basımevi, 1998, s.116.

Behor Filozof'un ailesi. Edirne, Türkiye, 1922. Behor Filozof 1934'den beri Edirne Yahudi Cemaati'nin başkanıydı. (*Bet Hatfutsot*; Fotoğraf Arşivi, Yehuda Yagbes'in izni ile, İsrail)

Şekil 49: Edirne Yahudi Cemaati Başkanı Behor Filozof- 1934[629]

[629] Oral Onur, **1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati,** İstanbul: Dinç Ofset, 2005

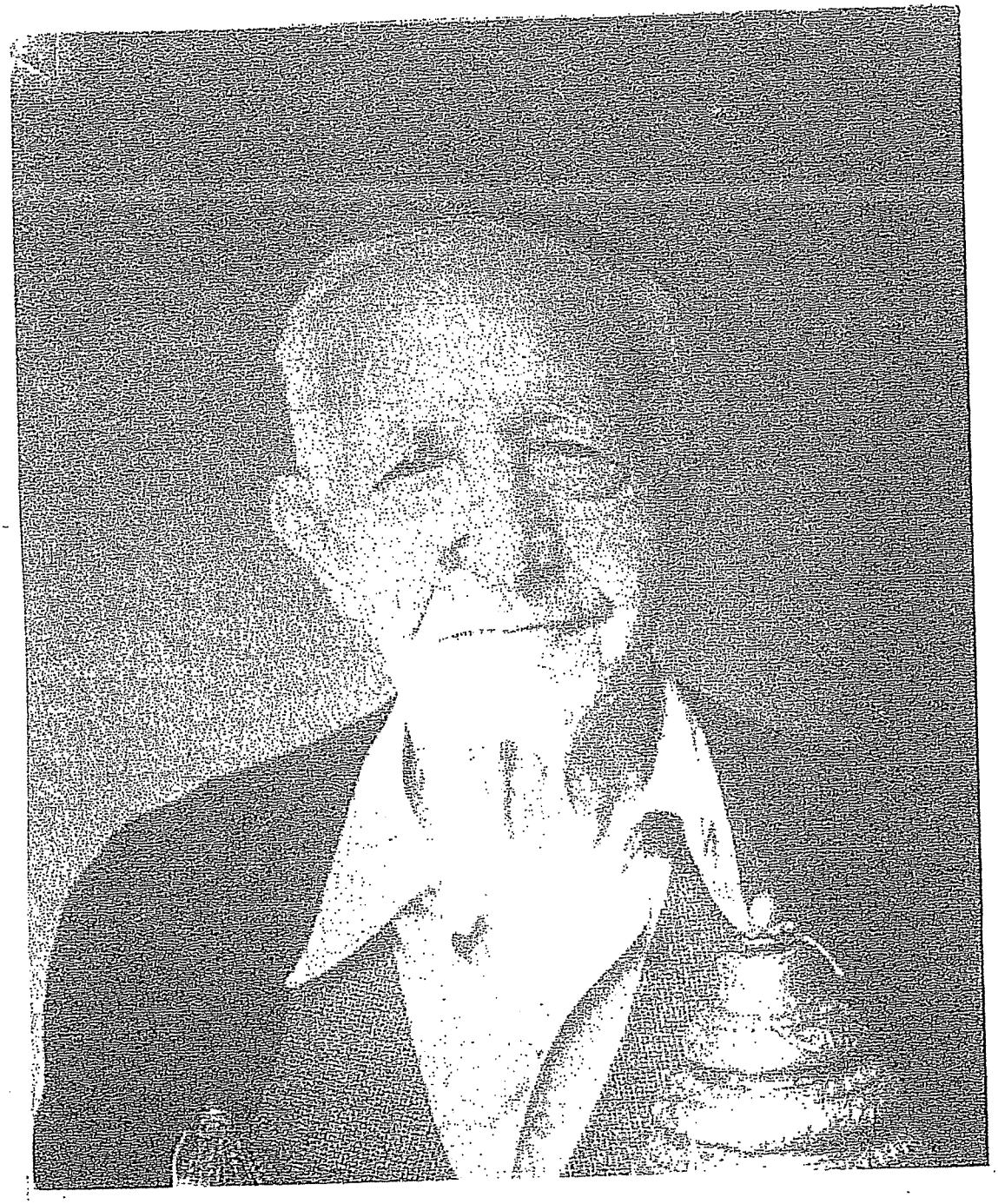

Şekil 50: Edirne Yahudi Cemaati Son Cemaat Reisi Yuda Romano[630]

[630] Oral Onur, **1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati,** İstanbul: Dinç Ofset, 2005

KAYNAKÇA

1. Kitaplar

Alalu Suzan, Klara Arditi, Eda Asayas, Teri Basmacı, Fani Ender, Beki Haleva, Dalya Maya, Ninet Pardo, Sara Yanarocak(Haz.), **Yahudilikte Kavram ve Değerler,** İstanbul: Gözlem Yayıncılık, 1996

Alkan Hakan, **500 yıllık serüven: belgelerle Türkiye Yahudileri,** Ankara: Günce Yayıncılık, 2000

Alkan Mehmet (hzl.), **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924,** C.6, T.C.Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Tarihi İstatistikler Dizisi, Ankara: Devlet İstatistik enstitüsü Maatbası. 2000

Almaz Ahmet, **Tevrat'ın Türk Evlatları,** 1.Baskı, İstanbul: Yakamoz Yayıncılık, 2008

Almaz, Ahmet ve Pelin Batu, **Yahudilik Tarihi,** 2.Baskı, İstanbul: Nokta Kitap, 2007

Arslan Ali, **Avrupa'dan Türkiye'ye İkinci Yahudi Göçü,** İstanbul: Truva Yayınları, 2006

Bağış Ali İhsan, **Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler,** Ankara: Turhan Kitabevi, 1983

Bağman Latif, **Uzunköprü Tarihi ve Belgeleri,** 2.Baskı, Edirne: Ulusal Bellek Yayınları, 2005

Bali Rıfat, **1934 Trakya Olayları,** İstanbul: Kitabevi, 2008

Barokas Yakup, **Türkiye'de Yahudi Toplumları,** 1987

Benbanaste Nesim, **Örneklerle Türk Musevi Basınının Tarihçesi,** İstanbul: Sümbül Basımevi, 1998

Benbassa Esther, **Son Osmanlı Hahambaşısının Mektupları: Alyans'tan Lozana,** İrfan Yalçın (çev.), Birinci Baskı, İstanbul: Ad Kitapçılık, 1998

Benbassa Esther ve Aron Rodrigue, **Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi,** 1.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001

Ben-Naeh Yaron, **Sultanlar Diyarında Yahudiler: 17.Yüzyılda Osmanlı Yahudileri,** Nita Özkatalan (çev.), Cem Çobanlı(y.hzl), İstanbul: GOA Basım Yayın ve Tanıtım Hz. San. Tic. Ltd. Şti., 2009

Besalel Yusuf, **Osmanlı ve Türk Yahudileri,** 1.Baskı, İstanbul: Gözlem Yayıncılık, 1999

....., **Yahudi Tarihi,** İstanbul: Üniversal Dil Hizmetleri ve Yayıncılık,2000, s. 239.

Blech R.Benjamin, **Geçmişten Günümüze Yahudi Tarihi ve Kültürü,** Estreya Seval Vali (çev.), 1.Baskı, İstanbul: Gözlem yayıncılık, 2004

Bora Siren, **İzmir Yahudileri Tarihi 1908-1923,** İstanbul: Gözlem yayınları, 1995

Bozkurt Gülnihal, **Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu(1839-1914),** Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989

Cohen Mark, **Haç ve Hilal Altında Ortaçağda Yahudiler,** Ahmet Fethi (çev.), İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1996

Çelebi Ahmet, **Yahudilik,** Ahmet M. Büyükçınar ve Ömer F.Harman (çev.), İstanbul: Kalem, 1978

Demirci Kürşat, **Yahudilik ve Dini Çoğulculuk,** İstanbul: Ayışığı kitapları, 2000

Doğan Hatice, **Osmanlı Devleti'nde Hahambaşılık Müessesesi,** İstanbul: Gözlem Yayıncılık, 2003

Dumont Paul ve Françoıs Georgeon(drl.) **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşamak**, Maide Selen(çev.), Birinci Baskı, İstanbul: İletişim, 2000

Eryılmaz Bilal, **Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi,** 2.Baskı, İstanbul: Risale Yayınları, 1996

Ercan Yavuz, **Rumlar ve Diğer Müslüman Olmayan topluluklar,** Toplu Eserler:2, Birinci Basım, Ankara: Turhan Kitabevi, 2007

..... **Osmanlı Yönetiminde GayriMüslimler: Kuruluştan Tanzimata Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları,** Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, 2001

Eroğlu Ahmet Hikmet, **Osmanlı Devletinde Yahudiler,** 1.Baskı, Ankara: Alperen Yayınları, 2000

Galanti Avram, **Türkler ve Yahudiler,** 3.Baskı, İstanbul: Gözlem Yayıncılık

Gedik Betül, **Eski İstanbul Hayatı ve İstanbul Yahudileri,** İstanbul: Pera Orient, 1996

Groepler Eva, **Anti-Semitizm: Antik Çağdan Günümüze Yahudi Düşmanlığı Tarihi,** Süheyla Kaya (çev.), İstanbul: Belge Yayınları, 1999

..... **İslam ve Osmanlı Dünyasında Yahudiler,** Süheyla Kaya (çev.), İstanbul: Belge Yayınları, 1999

Grosman Moşe, **Dr. Markus: (1870-1944): Osmanlıdan Cumhuriyete Geçişte Türk Yahudilerinden Görünümler,** İstanbul: As Matbaası, 1992

Güler Ali, **Türkiye'deki Gayrimüslimler: Sosyo-Ekonomik Durum Analizi: 20.yy Başlarının Askeri ve Stratejik Dengeleri İçinde,** Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Startejik Etüt Başkanlığı Yayınları

..... **Rakamlarla Türkiyede Azınlıklar,** Ankara: Berikan, 2001

Güleryüz Naim, **Türk Yahudileri Tarihi: 20.yüzyılın başına kadar**, 1.Baskı, İstanbul: Gözlem Yayıncılık, 2004

..... ve Amalia S.Levi, **500.Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi,** İstanbul: Gözlem Yayın, 2004

Gürkan Salime Leyla, **Yahudilik,** İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2008, s.136.

Haluk Oğuz, **Musevilik,** İstanbul: Yalçın Ofset Yayınları, 1971

Haker Erol, **Edirne Yahudi Cemaati ve Alyans Okulları 1867-1937,** 1.Baskı, İstanbul: Gözlem Yayıncılık, 2007

İnalcık Halil, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600,** Halil Berktay (çev.), İstanbul: Eren Yayıncılık, 2000

..... **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi,** İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993

İnalcık Halil ve Donald Quataert (Ed.), **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914** C.2, Ayşe Berktay, Süphan Andıç, Serdar Alper (çev.), İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004

İnalcık Halil, Mehmet Seyitdanlıoğlu(drl.), **Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu,** S.Erdem Türközü (y.hzl), Ankara: Phoenix Yayınevi, 2006

Johnson Paul, **Yahudi Tarihi,** Filiz Orman (çev.), İstanbul: Gözlem Yayıncılık,

Kakal Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri 1861-1876,** C.7, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından 13.Seri, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983

..... **Osmanlı Tarihi Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri(1789-1856),** C.5, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından 13.Seri, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1970

Küçük Abdurrahman, **Dönmeler ve Dönmelik Tarihi,** Kültür Serisi:21, İstanbul: Ötüken Neşriyat

Levi Avner, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler,** Birinci Baskı, İstanbul: İletişim, 1996

Levi Tilda (proje koordinatörü) **Osmanlı'da Yahudi Kıyafetleri,** Önder Durmaz (fotoğratçı), İstanbul: Gözlem Sanat Galerisi, 2000

Levy Avigdor, **The Sephardim in the Ottoman Empire,** Princeton: Darwin Press, 1992, s.46.

Lewis Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu,** 2.Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984

Mutlu Şamil, **Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları,** İstanbul: Gökkubbe, 2005

Ojalvo Harry, **Osmanlı Padişahları ve Musevi Tebaalarına ilişkin kısa tarihçe,** İstanbul: A Basım ve Reklam Hizmetleri Ltd. Şti, 2001

Olgun Ülkühan, **Osmanlı Son Dönemi Yahudilik ve Hahambaşılık,** Birinci Baskı, İstanbul: Giza yayınları, 2009

Onur Oral, **1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati,** İstanbul: Dinç Ofset, 2005

Öke Mim Kemal, **Siyonizm ve Filistin Sorunu 1880-1914,** İstanbul: Üçdal Yayınevi, 1982

Pardo Sara, **Sevgili İzmir Beni Tanı Dünden Yarına İzmir Yahudileri,** 1.Basım, İzmir: Etki Yayınları, 2007

Ratip Kazancıgil, **Edirne Mahalleleri Tarihçesi 1529-1990,** 1.Baskı, İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, 1992

Rodrıgue Aron,**Türkiye Yahudilerinin Batılılaşmaları: "Alliance Okulları": 1860-1925,** İbrahim Yıldız (çev.), Ankara: Ayraç Yayınevi, 1997

Sevilla-Sharon Moshe, **Türkiye Yahudileri Tarihsel Bakış,** Jerusalem: The Hebrew University, 1982

Shaw Stanford, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye,** Mehmet Harmancı (çev.), Birinci Baskı, İstanbul: E yayınları, 1982

..... **Eski ve Yeni Arasında Sultan III.Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu,** Birinci Basım, İstanbul: Kapı Yayınları, 2008

Sonyel Salahi, **Gizli Belgelerle Lozan Konferansı'nın Perde Arkası,** 16.Dizi, Sayı 103, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006

Stathis Pinelopi (Ed.), **19.yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler,** Foti Benlisoy ve Stefo Benlisoy (çev.), Ali Berktay(y.hzl), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999

Taşpınar İsmail, **Duvarın Öteki Yüzü: Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilikte Ahiret İnancı,** Birinci Basım, İstanbul: Gelenek, 2003

Türk Tarih Kurumu, **Edirne,** 7.Seri, Ankara: Türk Tarik Kurumu Yayınları, 1965

Ülken Hilmi Ziya, **Yahudi Meselesi,** İstanbul: Raşit Bütün Matbası, 1944,

Vahapoğlu M.Hidayet, **Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar,** Ankara: Milli Eğitim Yayınları, 1997

Yetkin Çetin, **Türkiye'nin Devlet Yaşamında Yahudiler,** İstanbul: Afa Yayıncılık, 1992

2. Makaleler

Benbassa Esthern, "20.Yüzyıl Başında Osmanlı İmparatorluğunda Siyonizm" (Çev. Natali Medine), **TTD,** C.14, No.82, (Ekim 1990), s.226-227.

Çetin Önder, "Ortak Bir geçmişin Son Yadigarı Edirne Büyük Sinagogu", **Toplumsal Tarih,** No.98, (Şubat 2002), ss.20-28.

Derviş Haluk, "Sabetay Sevi Olayı ve Dönmeler", **Tarih ve Toplum Dergisi(TTD),** C.5, (Haziran 1986) , s.332.

Ercan Yavuz, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar", **Belleten,** c.55, Ankara 1991, s.386-391

Nassi Gas, "Sabetaycılık ve Osmanlı Mistik Geleneği", **TTD,** C.13, (1990), s.144.

Ntv Tarih, "Gönüllü İttifaktan Zorunlu İttifaka", No.13, ss.26-33

Schıck Irvin Cemil, "Osmanlılar, Azınlıklar ve Yahudiler", **TTD,** C.5, No.29, (Mayıs 1986), s.290-295

Shaw Stanford, "19.Yüzyıl Osmanlı Reform Hareketinde 1876 Öncesi Merkezi Yasama Meclisleri", **TTD,** C.13, No.76, (Nisan 1990), s.203.

Şişman Cengiz, "Dönem" Şarkı ve İlahileri", **TTD,** C.38, No.223, (Temmuz 2002), s.12.

3. *Gazete ve İnternet*

Gabay Mois, "Edirne'den geriye ne kaldı?", Şalom, 26 Mayıs 2010

..... "Bir zamanların Edirne'si", Şalom, 09 Haziran 2010

..... "Kaybolan Tarihimiz Edirne Yahudileri-1", Şalom, 26 Mayıs 2010

..... "Kaybolan Tarihimiz-2: Büyük Edirne Sinagogu, Şalom, 2 Haziran 2010

....."Kaybolan Tarihimiz Edirne Yahudileri -3"Şalom, 9 Haziran 2010

....."Kaybolan Tarihimiz Edirne Yahudileri-4", Şalom, 16 Haziran 2010

Marsel Kan ve Yasef Yahya, Şalom, Aralık 1984

Mim Rubi Asa, Şalom, 12 Kasım 2008

Silvyo Ovadya, "Edirne Büyük Sinagogu'nun restorasyonu için neler yapıldı", Şalom, 09 Haziran 2010

Yanarocak Sara, "Safarad kadınının aile içindeki rolü-2", Şalom, 30 Haziran 2010

Yannier Ester, "Edirneliler Davetli", Şalom, 6 Ekim 2005

Şalom, "Edirne Yahudilerinin Tel-Aviv Buluşması", 14 Aralık 2005

Şalom, "Edirne Sinagogu Restore Ediliyor", 29 Mart 2006

Şalom, "İsrail'de Edirne Fotoğrafları Sergisi", 30 Aralık 2009

EdirneYahudileri,www.rifatbali.com/images/stories/dokumanlar/edirne_yahudileri., (15 Ekim 2010)

Tevrat, kutsalkitaplar.net/_tek-din/content/view (22 Temmuz 2010)

Osmanlı Arşivleri, www.devletarsivleri.gov.tr (4 Ağust0s 2010)